सारस्वत कोष

१ ॥श्रीगणेशायनमः॥ परमात्मानंबालधीवृद्धिसिद्धये
सारस्वतीमजंकुर्वेप्रक्रियांनातिविस्तरां १ इद्वृद्ध्योपियस्यांतं
नयुःशब्दवारिधेः॥प्रक्रियातस्यकृत्स्नस्यचमोवक्तुंनरःकथं॥२॥
तत्रतावत्संज्ञासंव्यवहारायसंगृह्यते॥अइउऋऌसमानाः॥अ
नेनप्रत्याहारग्रहणायवर्णाःपरिगण्यंते॥तेषांसमानसंज्ञाचविधी
यते॥नेनेषुसूत्रेषुसंधिरनुसंधेयोविवक्षितलाघविवक्षितस्तुसं
धिर्नेवतीतिनियमात्॥लौकिकप्रयोगनिष्पत्तयेसमयमात्रत्वाच्च॥
समस्तवैयाकरणानांएकांतसिद्धांतत्वात्॥ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाःसवर्णाः
एतेषांह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाःपरस्परंसवर्णाभवंति॥ग्रंथकारश्चैतांतरे
इतिविवक्षति॥लोकाच्छेषस्यसिद्धिरितिवक्षतिगततोलोकतएवहृ १

स्वादिसंज्ञाज्ञातव्या॥एकमात्रोह्रस्वःद्विमात्रोदीर्घः॥त्रिमात्रप्लुतः॥
व्यंजनंचार्द्धमात्रकं॥एकमात्रोभवेद्ह्रस्वोद्विमात्रोदीर्घउच्यते॥त्रिमा
त्रःप्लुतसंज्ञोव्यंजनंचार्द्धमात्रकं॥१॥वावक्तुंवदतेमात्रंद्विमात्रंवाय
सोब्रवीत्॥त्रिमात्रंतुशिखीब्रूतेनकुलस्त्वर्द्धमात्रकं॥२॥अकार
उदात्तअनुदात्तस्वरित॥एषामन्येप्युदात्तादिभेदाःसंति॥उच्चैरुपल
भ्यमानोदात्तः॥नीचैरनुदात्तः॥समवृत्त्यास्वरितः॥एऐओऔसं
ध्यक्षराणि॥एषांह्रस्वानसंति॥उभयेस्वराः॥अकारादयःपंचचत्वा
रएकारादयश्चउभयेस्वराउच्यंते॥अइउऋऌ॥एऐओऔ॥अवर्जी
नामिनः॥अवर्णवर्जीःस्वरानामिनउच्यंते॥अनुकांतास्तावत्स्व
राः॥यत्याहारंजिघृक्षुर्हयवरलाव्यंजनान्यनुकामति॥हयवरल॥यण्न

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

ऊम॥झढधषञ॥जडदगब॥खफछठथ॥चटतकप॥शषस॥अर्धं
तान्यंप्रत्याहरंजिघत्तताघंतान्यंमेतेवर्णाग्रह्याः॥आदिर्वर्णीतेन
गृह्यमाणोऽन्त्यप्रत्याहारः॥तथाहिअकारेणगृह्यमाणोऽस्मिन्नन्तप्रत्याहा
रः॥सच॥अइउऋऌ॥एऐओऔ॥हयवरल॥यणनऽम॥झढधष
ञ॥जडदगब॥इति॥अवप्रत्याहारः॥इत्यतावत्संख्याकःसंपद्यते॥चट
तकप॥इतिचपप्रत्याहारः॥झढधघञ॥इतिझञजबप्रत्याहारः एवंय
त्रयचयेनयेनप्रत्याहरेणकृसंससतत्रतत्रयाह्याः॥इमेज्ञेयाःप्रत्या
हारस्त्रिंशतिसंख्यानियमस्तुनास्ति॥हसाव्यंजनानि॥हकारादयः
सकारांतावर्णाहसाव्यंजनानिभवंति॥स्वरहीनंव्यंजनं॥तेषुकारः
खमुखोच्चारणार्थंखादिसंज्ञकः॥कायायेत्॥पस्यायतिरिलुःक २

स्मेचिकार्योऽचार्यमाणोवर्णेऽनुसंज्ञकोभवति॥यस्येतिसंज्ञात
स्तोपः॥वर्णाद्झलांलोपः॥वर्णेविधेलोपश्च॥एकंवर्णंनाशय
ति॥द्वितीयस्योच्चारणंप्रतिबध्नातिसवर्णविरोधः॥मित्रवद्गमः॥श
त्रवद्ह्रासः॥स्वरानंतरिताहसाःसंयोगाः॥तपरस्तत्कालस्य॥तय
रस्तात्परोवर्णोवान्नयाल्यः॥तुल्यास्यप्रयत्नंसवर्णं॥तुल्योस्यप्रय
त्नोयतस्तत्तरंमिथःसवर्णस्यात्॥द्वौवाहवोवाश्लिष्टाहसासंयो
गउच्यते॥कुचुटुतुपुवर्गीः॥उकारपंचवर्णैःपरिग्रहणंयैः॥अत्र
रेफोनामिनागुणः॥नामिनस्थानकाअरेएतेअतएतेगुणसंज्ञाः॥
अरेओर्द्धिः॥आअरैचर्द्धिसंज्ञकानभवंति॥अंसस्वरादिर्लिः॥
अंस्योयस्वरस्तस्यादिर्वर्णोलिसंज्ञोभवति॥अत्रेत्यत्रवोपधाः॥अंसा

ह्रस्वमात्रास्यवीयः स उपधासंज्ञकोभवति॥क्वचित्केवलेत्येस्वरए
वेतिसंज्ञाभवति॥असंयोगाल्लिपरोह्रस्वोलघुः॥विसर्गानुस्वारसं
योगपरोदीर्घश्चगुरुः॥मुखनासिकाभ्यामुच्चार्यमाणोनुनासि
काः॥यणनञ्मइत्यनुनासिकः॥अंः इतिविसर्जनीयाः वर्ण
शिरोबिंदुरनुस्वारः॥अकुहविसर्जनीयानांकंठः॥इचुयशानां
तालु॥ऊपध्मानीयानामोष्ठौ॥ऋटुरषाणांमूर्धा॥लृतुलसानां
दंताः॥एऐतोःकंठतालु॥ओऔतोःकंठोष्ठं॥वकारस्यदंतोष्ठौ॥जि
ह्वामूलीयस्यजिह्वामूलं॥नासिकानुस्वारस्य॥इतिजिह्वामूली
यः॥यइतिउपध्मानीयः॥शयसहऊष्माणःकाद्यामावसानास्पृ
शोः॥यरलवाअंतस्थाः॥हकारंपंचनियुक्तंमनस्थोश्वापिसंयुतं॥ ३

उरस्थंतंविजानीयात्कण्ठमाहुरसंयुतं॥१॥अलेस्थानानिवर्णानांमु
खः कंठसिरस्तथा॥जिह्वामूलंचदंताश्चनासिकोष्ठौचतालुच॥इतिसं
ज्ञाप्रक्रिया॥छ॥अधुनास्वरसंधिर्निधीयते॥इधिअनयइतिस्थि
तेवर्णग्रहणेसवर्णग्रहणं॥कारग्रहणेकेवलग्रहणं॥तपरग्रहणेता
वन्मात्रं॥इयंस्वरे॥इवर्णोयंचमापद्यतेस्वरेपरे॥स्वंयूञ्चानयइति
तावद्भवति॥हसेहसः॥स्वास्यरोरेफहकारवर्जितोहसोहसेपरेविस
र्गवति॥इतियकारस्यक्वित्॥पुनर्विधेर्यात्तेक्वित्विधानोक्तावेवशिष्यते
अन्येलुप्यंते॥अवसबाः॥ससानांअवेपरेजवानवंति॥इतिपूर्वध
कारस्यदकारः॥बीजात्यस्तोबीजनाशोनगुरुर्वचनंयथाइत्याचार्यस्य
शासनात्॥सवर्णाहर्ग्यीवर्ग्येणसवर्णइतिवचनात्॥यथासंख्यंनाव

कव्यं॥दधियत्र्यानयइतिवइवंति॥स्वरहीनंपरेणसंयोज्यं॥प्लिरेफो
च्चारणंकर्त्तव्यं॥दध्यानयइतिसिद्धं॥तक्रंनरोचतेस्माकंदुग्धंवामधुर
प्रियं॥अत्रत्रयोचनार्थीयदध्यानयवरानने॥१॥कृतस्यकरणंनास्ति
मृतस्यमरणंनहि॥पिष्टस्यपेषणंनास्तिद्वितीयस्यतृतीयंनही॥य
णःप्रतिषधोवाच्यः॥गौरीत्रगौर्घीतत्चार्यणामितिपाणिनीयसूत्रे
दीर्घीस्वराभ्यांरेफहकाराभ्यांपरस्ययपाद्विर्भावोनांगीकृतं॥तस्माद्दीर्घीय
राभ्यांयपोविकल्पेनद्वित्वं॥हरवास्यराभ्यांनित्यं॥अहीतिपदेनैकसाह
चर्यादनुक्तहकारेपिहकारात्परस्यरूपाद्वित्ववाच्यं॥यथारेफात्परस्ययपाद्वि
र्भावंतथाहकारात्परेपिगौर्य्यत्रपक्षेयणःप्रतिषधोवाच्यइतिस्थिते॥इयंस्व
रे॥गौरूयेत्रइतिस्थिते॥अहइतिविशेषणान्नरेफस्यद्वित्वं॥किंतु॥ ४

राघषोद्विः॥स्वरपूर्वाद्रेफात्परोयपोद्विर्भवति॥गौरूयेत्र॥स्वरहीनं
परेणसंयोज्यं॥तुंबिकातएकांश्चतैलं॥जलस्यमागमं॥ऊर्ध्वस्थानं
समायातिरेफाणामिहगतिः॥१॥जलतुंबिकान्यायेनरेफस्यार्धं
गमनं॥रेफस्वरपरंदृष्ट्वाराहतिनस्थिरः स्वरः॥पुरस्थेतंयतायस्यरधः
संक्रमतेस्वरं॥२॥गौर्य्यत्र॥अत्रोरहाभ्यांद्व॥अत्रचःपराभ्यांरेफहकारा
भ्यांपरस्यघरोद्वास्तः॥हरिभनुनवः॥हर्य्यनुनवः॥नहिअत्र॥न
घत्र॥स्वरइत्यनुवर्त्तते॥एवंमन्यत्रापियत्रनसूत्राच्चरेः कार्यसिद्धि
स्तत्रसर्वत्रसूत्रांतराणांत्यांतरानुक्तसिद्धात्मा॥यंयनयस्वनयंतो
स्मालिलिख्यते॥ऊवं॥ऊवर्णीवस्वमापद्यंतेस्वरेपरे॥मअत्र॥मधत्र॥
मधुश्चरिः॥मधरिःमधुश्चासनं॥मध्वासनं॥माधुश्चासनं॥मा ध्वासनं

ऋरं॥ऋवर्णीरत्वमापद्यतेस्वरेपरे॥पितॄन्अर्थे॥ल्लं॥लवर्णीलत्वमा
पद्यतेस्वरेपरे॥ल्लॄन्अनुबंधः॥लनुबंधः॥ए॒अय्॥एकारोऽयञ्नव
तिस्वरेपरे॥नेऽयनं॥नयनं॥ओऽअव्॥ओकारोऽवञ्नवतिस्वरेपरे॥
गोऽयति॥गवयति॥गवाऽरवर्णीगमोऽक्षौवक्रुञ्चः॥गोऽक्षः॥गवा
क्षः॥गोऽक्षः॥गावेडः॥ऽए॒॥गोऽयंगवायं॥गोऽजिनं॥गवाजिनं॥
ऽए॒॥एऐऐ॥स्वरेतिस्वरेति॥आगमस्यार्थप्रसंगात्तनसवर्णदीर्घः
सहेति॥प्रकृतिप्रत्ययोर्मध्येप्रत्ययाश्रितंकार्यं॥आदेस्वरात्॥ऽओ
ओओओ॥अक्षऽऊहिणि॥अक्षोहिणी॥ऽओ॥ओओओ॥तिऽआग
ताः॥तऽआगताः॥तयागताः॥[illegible]॥तस्मैएतत्तातस्माए
तत्॥तस्माएतत्॥प्रवहोऽहः॥वहऽहः॥वहोविहः॥तोऽमोता॥ऽमोतावि मो॥ ५

पञ्चः॥पोढः॥ऽतिगवाद्यः॥तुल्यबलविरोधेसतिपरकार्यंबल
वत्॥गोऽक्षऽगवाक्षऽगोजिनंचगवाजिनं॥स्वेरमक्षोहिणीपो
ढएतेप्राक्गवाद्यः॥१॥क्वचित्स्वरवद्यकारोऽवति॥यथाध्वपरि
माणे॥गोद्युतिः॥गव्द्युतिः॥अन्यथाध्वपरिमाणान्नावेगवांमिश्री
भावोगोद्युतिः॥ऐआय्॥ऐकारोऽआयञ्नवतिस्वरेपरे॥नेऽअकः॥
नायकः॥ओऽआव्॥ओकारऽआवञ्नवतिस्वरेपरे॥तोऽहः॥ताविह
द्वौलीपश्चापरांते॥परांतेऽस्तिनामयादीनांयकारवकारयोर्लो
पश्चाऽवति॥तेऽआगताः॥तऽआगताः॥तयागताः॥तस्मैएतत्तस्मा
एतत्॥तस्मायेतत्॥प्रवहोऽहः॥वहऽहः॥वहोविहः॥तोऽमोता॥ऽ
मोतावि मो॥लोपेपुनर्नसंधिः॥ऐऽसीत्ऽवति॥तुराद्यात्क्वचि

लौकिकप्रयोगेपिभवति॥हेसखेइति॥एअ्रयू॥हेसखेति॥हेसख
यिति॥अदोतोतः॥पदांतेस्थितोदकारोतकारश्चपरस्याकारस्यलो
पोभवति॥तेअ्रत्र॥तेत्र॥पतोअत्र॥पतोत्र॥सुवर्णेदीर्घःसह॥सव
र्णस्यसवर्णेपरेसहदीर्घोभवति॥अदीर्घोहीर्घोतोयातिनास्तिदी
र्घोभवतिस्पदीर्घेता॥पूर्वदीर्घस्वरंदृष्ट्वापरलोपोविधीयते॥दधि
इह॥दधीह॥अ्रत्राअत्रअ्रत्र॥मधुउदकं॥मधूदकं॥मानुउदयं॥
मानूदयं॥पितृऋणं॥पितॄणं॥सामान्यशास्त्रतोनूनंविशेषोबल
वान्भवेत्॥परेणपूर्वबाधोवा॥प्रायेणोदयतामिह॥बहुव्यापकं
सामान्यं॥अल्पव्यापकोविशेषः॥सर्वविधिभ्योलोपविधिर्बल
वान्॥अदए॥अवर्णेवर्णेपरेसहएभवति॥तवदं॥तवेदं॥मम ६

दं॥ममेदं॥हलोदीर्घाधोलीपोवक्तव्यः॥हलदिघा॥हलीघा॥क्वचि
दंत्यवर्णोनावेकेवलस्वरस्यापिहिसंज्ञा॥लांगलदिघा॥लांगली
घा॥मनसदिघा॥मनीघा॥अघअ॥अघो॥शिवआहि॥शिवेहि॥
ओंमांडावपिअवर्णीस्वरौहिलोपनिमित्तोस्तः॥हलीघालांगूलीघाव
मनीघावपतंजली॥एशात्रउदरं॥एषोदरं॥सकंधुश्चेवकर्कंधुसीम
तःकुलटायघा॥पतंजलीश्चसारंगएतेप्रोक्ताहलादयः॥कुलत्रय॥
कुलटा॥पतत्रमत्रत्रलिः॥पतंजलिः॥सारअंगः॥सारंगः॥शकत्र
धुः॥कर्कत्रधुः॥कर्कंधुः॥सीमअंतःसीमतः॥उओअवर्णउव
र्णेपरेसहओभवति॥गंगाउदकं॥गंगोदकं॥ऋअर्॥अवर्णेऋव
र्णेपरेसहअर्भवति॥तवऋद्धिः॥तवर्द्धिः॥क्वचिदार्॥अवर्णेऋव

ऐ परेश्चाऽऽरऽनवति॥ ऋऽएऋऽएं॥ ऋऽएणऽएं॥ शितऋतः॥ शीतार्त्तः॥
वऋऽएं। प्राएं। वसनऋऽएं। वसनाएं। वत्सतरऋऽएं। वत्सतराएं। कवल
ऋऽएं। कंबलाएं। दृशऋऽएं। दृशाएं। दुःखऋतः दुःखार्त्तः॥ लऋऽल्॥ ऋवर्ण
लृवर्णयोः परसहऋऽलृऽनवति॥ तवल्कारः॥ तवल्कारः॥ ऋलृोः सावर्ण्यं
वक्तव्यं॥ ऋकारल्कारयोः सावर्ण्यकृत्यनीयं। होढ्ऽल्कारः त्वेहोकारः। रलयोः सावर्ण्यवावक्तव्यं॥ होतल्कारः॥ होत्कारः॥ होल्लकारः॥
परिऽएकः॥ ऽएंस्वरे॥ राघवपादिः॥ पर्य्येकः॥ पल्यंकः॥ रलयोर्ऽलयो
श्चेवशषयोर्वयोस्तया॥ वरंऽएषांचसावर्ण्यमलंकारविराजनाः
॥१॥ एऽएऽए॥ अवर्णएकारेएकारेचपरेसहऽएकारोऽनवति॥ तवऽएषा॥
तवैषा॥ तवयेश्वर्य्यं॥ ओऽओऽऔ॥ अवर्णवोकारेऽओकारेचपरेसह ७

ऽओ

ओकारोऽनवति॥ तवऽओदनं॥ तवौदनं॥ तवऽओनस्यं॥ तवौन्नस्यं॥ प्रादि
रुपसर्गोऽल्पसर्गसंज्ञायां॥ ऽउपसर्गस्यावर्णस्यलोपोऽनवतिधातोरे।
एरौपरे॥ प्राऽएलयति॥ प्रेलयति॥ प्रऽउष्यति॥ प्रोष्यति॥ ऽएधत्योः पर
योऽउपसर्गस्यावर्णस्यलोपोऽनऽनवति॥ ऽउपऽएति॥ ऽउपैति॥ ऽउपऽएधते॥ऽउ
पैधते॥ नामधातोर्वी॥ नामधातोरेरे॥ तोः परयोः ऽउपसर्गस्यावर्णस्य
लोपोवाऽनवति॥ ऽउपऽएकायते॥ ऽउपैकायते॥ ऽउपैकायते॥ ऽउपऽएकीयते॥ऽउ
पैकीयते॥ ऽउपैकीयते॥ ओऽएत्वौर्वा॥ अवर्णस्यओऽएत्वोः परयोः सह
वाओऽनवति॥ समासेसति॥ विघओऽएः॥ विघैएः॥ स्थूलओऽतुः॥ स्थू
लौतुः॥ समासेसतिकिं॥ तवओऽएः॥ तवैएः स्थूलश्चासौ॥ ओऽतुश्च
स्थूलौतुः॥ ऽइतिसरसंधिः॥ अथप्रकृतिभावऽउच्यते॥ नामी। अरसोमी

शब्दः संधिंनप्राप्नोति॥अमीअश्वाः॥प्लुतेवा॥ईचऊचएचे॥ई
कारांतऊकारांतएकारांतश्चशब्दो॥वाप्लुतेवर्त्तमानःसंधिंनप्राप्नोति॥
मणीवाश्वर्जे॥मणीव॥रोदसीव॥दंपतिव॥दंपतीव॥सवर्णेदीर्घः
सह॥अग्नीअत्र॥अग्नीत्र॥बहुअत्र॥बहुत्र॥मालेआनय॥ओ
निपातः॥आकारओकारनिपातएकस्वरश्चसंधिनप्राप्नोति॥आ
एवंमन्यसे॥आकारस्यनिपातइतिविशेषणंआङ्व्यावृत्त्यर्थं॥
तथाचोक्तं॥इषत्यर्थेक्रियायोगमर्यादासुविधौचयः॥एतमातंडि
तंविद्याद्धास्मरणयोरडिति॥१॥औतमेरत्तसेनलमामन्तादंड
तोखिलैः॥आएवंसर्ववेदार्थीआवेदंसदचोहरेः॥२॥नोअत्रस्थ
तव्यं॥अअवेहि॥ओत्तिलः॥इदंइंपरप॥प्लुतः॥प्लुता॥संधिंनप्रा

प्नोति॥एवरत्ताएहि॥यज्ञायाहुतोआगछ॥दूराद्धाकानेप्लुतः॥
दूराद्धाकानेगायनेरोदनेचविचारेगम्यमानेचप्लुतोभवति॥स्व
मनस्येवविचारे॥यथा॥काएषा॥नुक्काइत्यौदीच्यैःप्लुतं॥एवंरूपो
स्वमनसिविचारः॥इतिप्रकृतिभावः॥अथव्यंजनकार्यमुच्यते
चपाअवेऊवाः॥परांतेवर्त्तमानाश्चपाजबानवंत्यवेपरे॥क्वचित्
परांतंविनापिजबानवंति॥यथासमुद्रलवणीयः॥षट्त्रत्र॥षड
त्र॥वाक्यथा॥वाग्यथा॥अचत्रांतः॥त्रजंतः॥ततएतत्॥तरेतत्॥
ककुप्पेंद्रीककुवंद्री॥यमेयमावा॥परांतेवर्त्तमानाश्चपायमेपरेय
मावाभवंति॥वाकमात्रंवात्रात्रं॥वाग्मात्रं॥षड्मात्रं॥षण्मम॥प्र
त्यसंबंधिनिजमोविकल्पेनस्यात्॥वाज्रयःषड्मा॥मयिनिस्

वाच्यं॥ मयटि प्रत्यये परे चपानां नित्यं यमास्युः॥ चित्मयं॥ तत्मयं॥ तन्मयं॥ अत्र विकल्पः॥ तथा चे॥ वा गृह्णादेव कचिज्जबस्यापि यमास्युः॥ यथा॥ मृद्मयः॥ मन्मयः॥ चयो छशः॥ चयादुत्तरस्य शकारस्य छो वा नवति॥ वाक्छूरः॥ वाक्शूरः॥ होझबाः॥ चयादुत्तरस्य हकारस्य झभा नवा नवंति॥ यद्वर्गे गृह्यपस्तद्वर्गमश्चतुर्थी नवति॥ हस्य सवर्णो नवति॥ वर्गे चतुर्थी हस्य सवर्णः॥ हकारस्य चवर्गत्वान्नावात्॥ चतुर्थी नवति॥ यद्वर्गस्य चयः परवर्ती हकारश्चेत्किल दृश्यते॥ हस्यस्थाने नवर्गस्य तद्वर्गस्य चतुर्थकः॥ १॥ तत्हविः॥ तद्धविः॥ वाक्हरिः॥ वाग्धरिः॥ अच्हलो॥ अज्झलो॥ षट्हलानि॥ षड्ढलानि॥ वाशब्दात्कचित्झबादुत्तरस्यापि झभा नवंति॥ समिधौ

होमः॥ समिद्धोमः॥ स्तोश्चुनिश्चुः॥ स्तोः सकारस्य तवर्गस्य शकारेण चवर्गेण चयोगे शकारश्चवर्गीय यथासंख्येन नवतः॥ सकारस्य परवर्तिनः॥ एतावाशकारश्चवर्गीयो गेशकारएव नवति॥ ज्ञेयं॥ कस्चरति॥ कश्चरति॥ कस्श्चरः॥ कश्चरः॥ तत्चित्रं॥ तच्चित्रं॥ तत्शास्त्रं॥ तच्छास्त्रं॥ नशात्॥ शकारादुत्तस्य तवर्गस्य चुत्वेन नवति॥ विश्नः॥ विश्नः॥ प्रश्नः॥ प्रश्नः॥ ष्टुनिष्टुः॥ स्तोः सकारतवर्गस्य षकार टवर्गीयो गे षकारटवर्गीय यथासंख्येन नवतः॥ कर्षेसेष्टः॥ कष्षेष्टः॥ कस्टीकते॥ कष्टीकते॥ तत्टीकते॥ तट्टीकते॥ तकारस्य परसवर्णो नवति॥ लत्टवर्गेषु परेषु॥ वित्टलं॥ विट्टलः॥ नशात्॥ शकारे परे तवर्गस्य टुत्वं नवति॥ नवान्यएः॥ नवान्यएः॥ ठोरंस्यात्पदांते वर्त्तमानाट्टवर्गीत्परस्यस्तोष्टुर्नवति॥ षट्नरः॥ यमे

यमावा॥षट्॥षण्णरः॥षड्नरः॥षट्सिरंति॥षष्ठिरंति॥नवति
नगर्यौनिषेधः॥षट्नवति॥षण्णवति॥षट्नगर्यः॥षण्णगर्यः॥
षड्नगर्यः॥तनात्मस्यवाधुट्॥षट्संतः॥षडंत्संतः॥षट्सतः॥तोर्लि
लः॥तवर्गस्यलकारेपरेलकारोनवति॥तत्लुनाति॥तल्लुनति॥
॥त्रेतस्याछिघ्नेताःरफवर्जितायवलाःसानुनासिकानिरनुना
सिकाश्चतत्रसानुनासिकएवलकारोनकारस्यनवति॥नवान्लि
खति॥नवाल्लिखति॥तत्लिखति॥तल्लिखति॥नस्कूघते॥नो
तस्यपरस्यघतेपरेसगागमोनवति॥ष्टिक्तिंतावाघंतयोर्वकृत्वो॥
टकारइत्यस्यित्॥ककारइत्यस्यसकित्॥नश्चापरांतेन्नसे॥
नकारस्यमकारस्यचापरांतेवर्त्तमानस्यानुस्वारोनवति॥न्नसे ९०

परे॥यरागमास्तकुर्णीन्नतास्तकुरुऐनगृह्णंतेइतिन्यायात्प
सो॥तलाइपरांतत्वं॥स्तोश्चुनिश्चुः॥राजन्चित्रं॥राजंश्चित्रं॥न
वान्तनोति॥शेचक्का॥नांतस्यपरस्यशेपरेचक्कागमोनवति॥न
वान्शूरः॥नवाञ्शूरः॥चपाछणानाव॥नवाञ्जुरः॥चगागमा
भावे॥नवाञ्जूरः॥ङ्णोहस्वाद्विस्वरे॥ऽकारएकारनकारा ह्र
स्वाइत्तरस्यद्विर्नवंतिस्वरेपरे॥प्रत्यङ्ङरं॥प्रत्यङ्ङिरं॥सुगण्डह्॥
सुगन्सिह्॥राजन्ऽह्॥राजन्निह्॥छ॥ह्रस्वात्तरछकारोद्विर्न व
ति॥रवसेचपाप्तसानां॥प्तसानांखसेपरेचपानवंति॥तवच्छत्रं॥
नवछत्रं॥क्वचिद्दीर्घादपिचवक्तव्यं॥ह्रीछति॥ह्रीच्छति॥म्लेछः॥
म्लेच्छः॥मोनुस्वारः॥मकारस्यानुस्वारोनवतिहंसेपरेपरांतेन्च॥

तं
तमर्हसति॥र्हसति॥पटुमत्वया॥पटुंत्वया॥नश्चापतेत्तसे॥य
शान्सि॥यशंसि॥पयान्सि॥पयांसि॥कमस॥कंसः॥पुमन्यो॥
मः स्वरे॥अनुस्वारस्यमत्वंभवति॥स्वरेपरे॥कुरूणांत्र्यधिपः॥
कुरूणामधिपः॥गृध्राश्चेवपरंदृष्ट्वापतंतिनभसोभुवि॥अनुस्वा
रस्वरंदृष्ट्वापविशेद्राश्रितंस्वरं॥नस्तवसे॥नोतस्यपरस्यतग
गनोभवतिसकारेपरे॥त्रीन्समुद्रान्॥त्रीत्समुद्रान्॥यमाय
पेस्यवा॥अनुस्वारस्ययमानभवंतियपेपरे॥अस्ययपस्यसवर्णीः॥
तंकरोति॥तङ्करोति॥तंतनोति॥तन्तनोति॥तंजानाति॥तज्जाना
ति॥वर्गीनावेपररूपंस्यात्॥तंराघवं॥ताराघवं॥संवत्सरः॥संवत्स
रः॥वर्गेवर्गीतः॥वर्गेपरेवर्गीतःस्यात्॥यंलोकं॥यल्लोकं॥मनयवल ९१

परेहकारेनुस्वारस्येतेमनयवलायथाक्रमंवास्युः॥किंम्नलयति॥
किम्मलयति॥किन्हुते॥किन्नुते॥किंय्यः॥किंय्यः॥किंक्लयति॥
किंक्लयति॥किंल्हादयति॥किंल्हारयति॥संयंतः॥सय्यंतः॥य
कारस्यान्यसवर्णीनावेसानुनासिकोनुस्वारस्ययकारएवभवति॥
अस्माकंदृहृ॥अस्माकमिह॥ऽएंऽसि॥छंदस्यनुस्वारस्यऽञ्भव
निशषहसरेकेषुपरतः॥ऽहेऽसः॥हंसः॥तंसोमः॥तऽसोमः॥त
रंजिष्णुः॥तऽरजिष्णुः॥इतिव्यंजनसंधिः॥अथविसर्गसंधिनिगद्यते॥
श्रंगवद्बालवत्सस्यकुमारीकुचयुग्मवत्॥नेत्रवत्कुत्ससर्पस्यविस
र्गाःप्रोक्तेबुधैः॥विसर्जनीयस्यसः॥विसर्जनीयस्यसकारोभवति॥
खसेपरे॥कःतनोति॥कस्तनोति॥शषसेवा॥विसर्जनीयस्यवा

सकारोऽनवतिश्चषसेपरे॥ कःशेते॥ कश्शेते॥ कःषंढः॥ कष्षंढः॥ कः
साधुः॥ कस्साधुः॥ कुपो कष्पोवा॥ विसर्जनीयस्य कवर्गपवर्गसंबंधि
निखसेपरेछ्छ्योवाऽनवतः॥ कःखंडे॥ कखंडे॥ कपावुच्चारणार्थौ॥
कःकरोति॥ ककरोति॥ कःपठति॥ कप्पठति॥ अनियतविकल्पायं
वाशब्दः॥ तेनकस्कारावपक्कृतिः॥ ततोनास्करः॥ अस्करः॥ नतु
नास्करः॥ आख्यातेचतडागेच॥ प्रविश्लेषकरःकथं॥ अजानस्य
चपुत्रस्यकथंनामप्रधायते॥ अतोस्यरिंसत्रं॥ दीपश्चयथा ही
पआहावात्मनःस्वरूपंप्रकाशयश्चान्यंवाप्रकाशयति॥ वाचस्पत्या
दयःसंज्ञाशब्दानियातात्साधवः॥ वाचस्पतिः॥ कारस्करः॥ पा
रस्करः॥ तद्धितोःकरपसोःश्चोरेवतयोःसुट्तलोपश्च॥ बहुत् १२

पतिः॥ बहुस्पतिः॥ तत्करः॥ तस्करः॥ अन्कोरोगात्रिषु॥ अन्कोविसर्ज
नीयस्यपरेनेतोऽनवतिरात्र्यहिवर्जितेषुपरतः॥ अहःपतिः॥ अ
हर्पतिः॥ अहःगणः॥ अहर्गणः॥ अरात्रीक्षितिविशेषणात्॥ स्परा
त्रीक्षितिनरेफः॥ अहःरात्रे॥ अहोरात्रं॥ अहःरूपं॥ अहोरूपं॥ अहः
रम्यं॥ अहोरम्यं॥ अतोस्युः॥ अकारात्परस्यविसर्जनीयस्यउकारो
भवति॥ अतिपरतः॥ कःअर्थः॥ कोर्थः॥ एहेतातः॥ हहे॥ कोर्थः॥ ह
हे॥ अकारात्परस्यविसर्जनीयस्यउकारोऽनवतिहहेपरे॥ कःगतः॥
उओकोगतः॥ श्वःयाति॥ श्वोयाति॥ मनःरथः॥ मनोरथः॥ त्रिश्चे
लोपश्च॥ अवर्णात्परस्यविसर्जनीयस्यलोपश्चनवस्वरेपरे॥ श्वाः
अत्र॥ श्वात्र॥ वाताःवानाः॥ वातावातः॥ स्वरेयत्वंवा॥ अवर्णात्प

रस्य विसर्जनीयस्य यत्वं वा भवति स्वरे परे। देवाः अत्र॥ देवा यत्र॥
नरः॥ नरो भगोऽत्र॥ अधोमुखस्य तस्मात्स्वरस्य विसर्जनीयस्य लो
पश्च भवत्यवेपरे॥ नोः एहि॥ नौ एहि॥ नगोः नमस्ते॥ नगो नमस्ते॥ अ
घोः याहि॥ अघो याहि॥ नामिनोरः॥ नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य
रेफो भवत्यवेपरे॥ अग्निः अत्र॥ अग्निरत्र॥ बहुर्यजते॥ बहुर्यजते॥
क्वचिन्नामिनो र्लोपश्च॥ क्वचिन्नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य लो
पश्च भवत्यवेपरे॥ नृभिः॥ आर्द्रे॥ नृभ्यार्द्रे॥ रेफवक्तिकस्य खये
वा रेफवक्तिकस्य विसर्जनीयस्य रेफो वा भवति खसे परे॥ गीः पतिः॥
गीर्पतिः॥ कुधोः कष्योर्वा॥ गीष्पतिः॥ रः॥ रेफसंबंधिनो विसर्जनीय
स्य रेफो भवत्यवेपरे॥ पातः अत्र॥ पातरत्र॥ अंतः गतः॥ अंतर्गतः॥ १२

रिलोपो दीर्घश्च॥ रेफस्य रेफे परे लोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घः॥ पुनः रम
ते॥ पुनारमते॥ शुक्तिः रूप्यं मन्यते॥ शुक्तीरूप्यं मन्यते॥
स्थाणुः रुद्रः॥ स्थाणूरुद्रः॥ सेषा हरे॥ सइषाहरे॥ एषश्चेत्स्वरस्य विस
र्जनीयस्य लोपश्च भवति हसे परे॥ सः चरति॥ सचरति॥ एषः हसति॥
एषहसति॥ सेषादिति संहितायाः॥ सेषरामशरयिरामः सेषराजायुधि
ष्ठिरः सेषकर्णी महास्यागी सेषनीलो महाबलः॥१॥ यदुक्तं लौकिका
येरुतदेवेबहुलं भवति॥ सेमांमम्पाहि सोषामिन्द्रास्मिन्महक्रतौ॥२॥
आर्द्रवेलोपश्चसः रमां॥ सेमां॥ सःउषा॥ सोषा॥ ॐ॥ क्वचित्प्रवृत्तिः
क्वचिदप्रवृत्तिः॥ क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव॥ विधेर्विधानं बहुधा स
मिक्ष्य चतुर्विधं बाहुलकं वदंति॥३॥ वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चा

परो वर्ण विकारश्चौधातोस्तस्यार्थातिशयेनयोगस्तदुच्यतेपंचविधंधंनिरु
क्तं॥४॥वर्णागमोवर्णविपर्ययश्च॥द्वौचापरौवर्णविकारनाशौधातोरर्थातिशयेनयोगः॥
तद्वर्णनाशःपचारटते॥५॥वर्णविकारनाशाभ्यांधातोरतिशयेनयोगः॥
योगःसउच्यतेपाचेमयूरश्चमराटिषु॥६॥मघोऽत्रातिशयेनरोतीति
मयूरःत्रामशोतीतित्रमरः॥इतिविसर्गसंधिः॥७॥अथविभक्ति
विभाज्यतेसाद्विधा॥स्यादिस्त्यादिश्चविभक्त्यंतंपदं॥तत्रस्यादिर्विभ
क्तिर्नाम्नायाज्यते॥अविभक्तिनाम॥विभक्तिरहितंधातुवर्जितंचा
र्थवच्छब्दरूपंनामोच्यते॥कृतद्धितसमासाश्च॥पातिपदिकसंज्ञाद्
तिकेचित्॥तस्मात्॥सिऔजस्॥अंमऔश्॥टास्॥२॥ङेभ्यांभि
स्॥३॥ङसिभ्यांभ्यस्॥४॥ङसिभ्यांभ्यस्॥५॥ङसओस्आम्॥६॥

ङिओस्सुप्॥७॥तस्मान्नात्रःपरस्यारथःसप्तविभक्तयोभवंति॥
तत्राप्यर्थमात्रेकत्वविवक्षायांप्रथमैकवचनंसि॥देवसिइतिस्थिते॥
इकारउच्चारणार्थः॥स्त्रीविसर्गः॥सकारेरुत्वेविसर्जनीयारेफेरसप
दांतेच॥देवः॥द्वित्वविवक्षायामौ॥सरूपाणामेकशेषविभक्तौ॥स्वरू
पाणामध्येएकएवशिष्यतेअन्यलुप्यंतेएकविभक्तौपरतः॥औऔ
औ॥देवौ॥बहुत्वविवक्षायांबहुवचनंजस्॥जकारस्येत्संज्ञायांलोपः॥
प्रयोजनेजसीतिविशेषणार्थं॥दीर्घविसर्गौ॥सवर्णे॥स्त्रीविसर्गःदेवाः॥
अकाराज्जसोअमुकेचिदकत्वम्॥देवासः॥ब्राह्मणासः॥द्वितीयैक
वचनेदेवम्इतिस्थिते॥अमशसोरस्य॥समानादुत्तरयोरमशसो
रकारस्यलोपोभवत्यधातोः॥मोनुस्वामकारस्य॥देवंदेवौ॥द्वितीया

बहुवचनेदेवशस्इतिस्थिते॥शकारःशसीतिविशेषणार्थः।अम्
शसोरस्येत्यकारलोपः॥सोनःपुंसःपुल्लिंगात्समानाद्उत्तरस्यशसःस
कारस्यनकारादेशोभवति॥शसि॥शसिपरेपूर्वस्यदीर्घोभवति॥य दा
देशास्तद्वद्भवतिदेवान्॥तृतीयैकवचनेदेवटाइतिस्थिते॥टकारोनुबं
धश्चेनेतिविशेषणार्थः॥उच्चारितप्रध्वंसीत्यनुबंधः॥टेनः॥अकारास्प
रस्टानोभवति॥अइए॥देवन॥आत्॥अकारआभवतिनकारेप
रे॥देवाभ्यां॥अकारात्परस्यभिसोभकारस्याकारादेशोभवति॥अइ॥
ए॥एऐ॥स्त्रीविसर्गः॥देवैः॥अकारस्यभिसिङेर्ह्रस्वेकारोवक्तव्यः॥
देवेभिः॥कर्णेभिः॥चतुर्थ्येकवचनेदेवङेइतिस्थिते॥ङकारोङिक्का
र्यार्थः॥ङेअक्॥अकारात्परस्यङेइत्येतस्यागागमोभवति॥अंगा १५

तिकार्यंकृतेपुनर्नाज्ञातिकार्यंतेनएऐन॥प्रकृतिप्रत्ययोर्मध्येप्रत्य
यास्त्रितंकार्यंबलवत्॥किलाइतेदेवायदेवाभ्यां॥एस्मिबहुले॥
अकारस्यएत्वंभवतिसकारेनकारेचपरेबहुलेसति॥देवेभ्यः॥पंचम्ये
कवचनेदेवङसिइतिस्थिते॥ङसिरत्॥अकारात्परोङसिरद्भवति॥
सवर्णेदीर्घःसह॥देवात्॥देवाभ्यां॥देवेभ्यः॥षष्ठ्येकवचनेदेवङस्
इतिस्थिते॥ङसस्य॥अकारात्परोङसस्योभवति॥देवस्य॥ओसि॥
अकारस्यओसिपरेएत्वंभवति॥एऽय्॥देवयोः॥नुडामः॥समानात्प
रस्यामोनुडागमोभवति॥टिल्लारौ॥टकारस्यननियमार्थः॥उका
रउच्चारणार्थः॥नामि॥नामिपरेपूर्वस्यदीर्घोभवति॥देवानांसप्तम्ये
कवचनेदेवङिइतिस्थिते॥ङकारोङिक्कार्यार्थः॥अइए॥देवे॥देव

योः ॥ एसि बहुले ॥ क्लिलास्यसः कृतस्य ॥ कवर्गरिलाच्चघस्याहाः
दुत्तरस्यैकेनचित्सुत्रेणकृतस्यसकारस्यसकारादेशोभवति ॥ देवेषु ॥ ७ ॥
आमंत्रणेसिर्धिः ॥ आमंत्रणमात्रेमुखीकरणंतस्मिन्विहितःसिर्धिसं
ज्ञकोभवति ॥ समानादेर्लोपोधातोः ॥ समानादुत्तररस्यधेर्लोपोभवस
धातोः ॥ अग्निमुख्याग्निमुखेहेशब्दाकृत्रयोगः हेदेव ॥ हेदेवौ ॥ हे
देवाः ॥ एवंघटपटस्तंभकुंभविप्रवृक्षरामकृष्णमुकुंदरयोप्यकारांताःपु
लिंगाः ॥ अकारांतामामपिसर्वादीनांकिंत्सुविशेषः ॥ सर्व ॥ विश्व ॥ उभ ॥ उ
भय ॥ अन्य ॥ अन्यतर ॥ इतर ॥ डतर ॥ डतम ॥ कतर ॥ कतम ॥ सम ॥ सि
म ॥ नेम ॥ एक ॥ पूर्व ॥ पर ॥ अवर ॥ दक्षिण ॥ उत्तर ॥ अपर ॥ अधर ॥ स्व ॥ १६
अंतर ॥ त्यद् ॥ तद् ॥ एतद् ॥ इदम् ॥ अदस् ॥ द्वि ॥ किम् ॥ यद् ॥ अस्मद् ॥ २ ॥

एतसर्वादयस्त्रिलिंगाः ॥ तत्रपुल्लिंगत्वेनस्यंनेयं ॥ सर्व ॥ सर्वौ ॥ जसि ॥
सर्वादेरकारांतात्स्योजस्भवति ॥ अदए ॥ सर्वे ॥ सर्वौ ॥ इतिस्वप्रक्रिया ॥
ततःपुनर्णेनंते ॥ कारेपरेऋवर्णेभ्यःपरस्यनकारस्यणकारादेशो
भवति ॥ अतस्थितस्यनभवति ॥ सर्वानित्यादौ ॥ अवश्च ॥ अवकु
पवः ॥ अवकुपुनामंतरं ॥ अवकुपंतरेपि ॥ अवपरत्वाद्रेण कवर्गे
णपवर्गेणचमध्येव्यवधानेपिभवति ॥ नान्येन ॥ सर्वेण ॥ सर्वाभ्यां ॥
सर्वैःचतुर्थैकवचनेसर्वङइतिस्थिते ॥ सर्वादेस्मट् ॥ सर्वादेरकारांता
त्परस्यचतुर्थ्येकवचनस्यस्मडागमोभवति ॥ टकारस्थाननियमार्थः ॥
एऐ ॥ सर्वस्मैः ॥ सर्वाभ्यां ॥ सर्वेभ्यः ॥ पंचम्येकवचनेसर्वङसिइति
स्थिते ॥ ङसिरत् ॥ त्रतः ॥ सर्वादेरकारांतात्परस्यातःस्मडागमोभव

ति॥सर्वस्मात्॥सर्वाभ्यां॥सर्वेभ्यः॥सर्वस्य॥सर्वयोः॥सुडामः॥सर्वे
परस्यामः सुडागमो भवति॥सर्वेषां॥ङिसि॥सर्वेरकारोंतस्यसोङि
स्मिन्नभवति॥सर्वस्मिन्॥सर्वयोः॥सर्वेषु हे सर्व॥हे सर्वौ॥हे सर्वे॥एवं
विश्वादीनामेकशब्दपर्यंतानां सर्वशब्दवद्रूपं नेयं॥विश्वः॥विश्वौ॥वि
श्वे॥विश्वं॥हे विश्व॥इत्यादि॥उभशब्दो नित्यं द्विवचनांतः॥ओ ओ ओ॥
उभौ॥ओ उभौ॥उभाभ्यां॥उभाभ्यां॥उभाभ्यां॥उभयोः॥उभयोः॥हे उभौ॥
उभयशब्दस्यद्विवचनाभावात्॥एकवचनबहुवचनेभवतः॥उभयः॥
उभये॥उभयं॥उभयान्॥उभयेन॥उभयैः॥हे उभय॥हे उभये॥इत्या
दि॥अन्यः॥अन्यौ॥अन्ये॥हे अन्य॥हे अन्यौ॥हे अन्ये॥इत्यादि॥सर्व
वज्ज्ञेयं॥उत्तरउत्तमौविहायतौप्रत्ययौ॥पूर्वादीनांतुनवानांजसादिक

रोवाबहुत्वः॥पूर्वः॥पूर्वौ॥पूर्वे॥पूर्वां॥ङसिङोस्मात्स्मिनोवाबहु
त्वो॥पूर्वस्मात्॥पूर्वात्॥पूर्वाभ्यां॥पूर्वेभ्यः॥पूर्वस्मिन्॥पूर्वौ॥इत्या
दि॥हे पूर्व॥हे पूर्वौ॥हे पूर्वे॥हे पूर्वां॥एवं परः॥परौ॥परे॥परान्॥शेषं
पूर्ववत्॥एवमंतरपर्यंतानांरूपंनेयं॥प्रथमचरमतयायडल्पार्थकति
पयनेमानांजसीवा॥प्रथमः प्रथमौ॥प्रथमे॥प्रथमान्॥शेषंदेववत्॥
एवंचरमः॥चरमौ॥चरमे॥चरमान्॥शेषंदेववत्॥तयायडौप्रत्ययौ॥
ततःस्तनाशब्दाद्यास्याः॥द्वितयः॥द्वितयाद्वयः॥द्वितयौ॥द्वितये॥द्वि
तयां॥शेषंदेववत्॥एवंद्वयः॥द्वौद्वौ॥द्वयेन॥द्वयाभ्यां॥इत्यादि॥उभयश
ब्दस्यअयट्प्रत्ययाभावेपिसर्वादिपाठात्॥जसिनविकल्पः॥कित
वीवत्॥नेमः नेमौ॥नेमे॥नेमान्॥शेषंसर्ववत्॥कुतस्तस्यसर्वादिम

धेयाद्यात्॥तीयत्रत्ययांतस्यअसर्वादित्वेतृतीयद्वितीयुस्यसर्ववद्भवंति
त्युक्तावक्तव्यं॥द्वितीयः॥द्वितीयौ॥द्वितीयाः॥द्वितीयं॥द्वितीयौ॥द्वितीयान
द्वितीयेन॥द्वितीयाभ्यां॥द्वितीयैः॥द्वितीयस्मै॥द्वितीयाय॥द्वितीयाभ्यां॥
द्वितीयेभ्यः॥द्वितीयस्मात्॥द्वितीयात्॥द्वितीयाभ्यां॥द्वितीयेभ्यः॥द्वितीय
स्य॥द्वितीययोः॥द्वितीयानां॥द्वितीयस्मिन्॥द्वितीये॥द्वितीययोः॥द्वितीं
येषु॥हेद्वितीय॥हेद्वितीयौ॥हेद्वितीयाः॥एवंतृतीया॥अकारांतःपुल्लिं
गोमासशब्दः॥मासस्यालोपोवा॥मासशब्दस्याकारस्यलोपोवानवति॥
हसेपस्सर्व्वेषेः॥हसांतादिबंतास्यरस्यसर्व्वेलोपोनवति॥मासः॥मासौ॥
मासौ॥मासः॥मासाः॥मासं॥मासं॥मासौ॥मासौ॥मासः॥मासान्॥मासा॥
मासेन॥आरद्वेलोपश्च॥स्त्रीविसर्गः॥माभ्यां॥मासाभ्यां॥मासिः॥मासैः॥ १८

२

मासे॥मासाय॥माभ्यां॥मासाभ्यां॥माभ्यः॥मासेभ्यः॥मासः॥मासा
त्॥माभ्यां॥मासाभ्यां॥माभ्यः॥मासेभ्यः॥मासः॥मासस्य॥मासोः॥
मासयोः॥मासां॥मासानां॥मासि॥मासे॥मासोः॥मासयोः॥मासु॥
मासेषु॥हेमाः॥हेमास॥हेमासौ॥हेमासौ॥हेमास॥हेमासा॥आकारां
तःपुल्लिंगेसोमपोशब्दः॥स्त्रीविसर्गः॥सोमपाः॥सोमपौ॥सोमपाः॥
अधातोरितिःविशेषणेनलोपोनास्ति॥हेसोमपाः॥हेसोमपौ॥हेसोम
पाः॥सवर्णेदीर्घःसह॥सोमपां॥सोमपौ॥आतोधातोर्लोपः॥धातुसंब
धिनआकारस्यलोपोनवतिशसादौस्वरेपरे॥क्विबंतानांधातवोयद्यपि
शब्दत्वंप्राप्तास्तथापिधातुत्वंनजहतिशब्दार्थंप्रतिबाध्यंति॥सोमपः॥
सोमपा॥सोमपाभ्यां॥सोमपाभिः॥सोमपे॥सोमपाभ्यां॥सोमपाभ्यः॥

सोमपुः॥सोमयाच्यां॥सोमपुः॥सोमपोः॥सोमपो॥सोमपि॥सोम
पोः॥सोमपासु॥एवंकिलालयासंख्धा गोयुधाधनप्तवर्ची॥प्रच्
तयः॥हाकारांताहाहाशब्दः॥स्वधाऽस्तशब्दनावाऽतिकेचित्॥हा
हाः॥ओओओहाहासवर्णेदीर्घःसह॥हाहाः॥हेहाहाः॥हेहाहाः॥हे
हाहाः॥सवर्णेदीर्घःसह॥हाहां॥हाहां॥हाहाः॥हाहा॥हाहाहाभ्यां॥
हाहाभिः॥एऐऐ॥हाहै॥हाहाभ्यां॥हाहाभ्यः॥हाहाः॥हाहाभ्यां॥हहा
भ्यः॥हाहाः॥हाहां॥हाहां॥अईऐं॥हाहै॥हाहौ॥हाहासु॥इकारांतः
पुल्लिंगोहरिशब्दः॥तस्यप्रथमैकवचनेहरिः॥अनंतपरेअनुवर्तनी
यं॥अंते॥स्थितस्यनतेनहरीस्इत्यत्रषत्वाभावः॥औय॥इका
रांताच्चपरऔपआपद्यतेतेऽउनवतः॥सवर्णेदीर्घःसह॥हरी॥ए १९

ओजसि॥इकारांतस्यइकारांतस्यचजसिपरेएकारओकारश्चनव
ति॥लुकिनतन्निमित्तंकार्यंनवत्येव॥हरयः॥धो॥इकारांतस्यउका
रांतस्यचधिविषयेएकारओकारश्चनवति॥हरेहरे॥हरौ॥हेहरयः॥
हरिं॥हरी॥हरीन्॥गानास्त्रियां॥इकारांताउकारांताच्चपरङानाभ्यां
स्तस्त्रियां॥घुणीनानंते॥हरिणा॥हरिभ्यां॥हरिभिः॥ङितिइकारां
तस्यउकारांतस्यचङितिपरेएकारओकारश्चनवति॥एअप्॥
हरये॥हरेः॥हरिभ्यां॥हरिभ्यः॥हरिभ्यां॥हरिभ्यः॥ङस्य॥एसोभ्यां
मुक्तरस्यङसिङसांरकारस्यलोपोनवति॥हरेः॥हर्योः॥हरीणां॥
ङेरोङित्॥इदुभ्यांमुक्तरस्यङेरोनवतिसचङित्॥ङिति॥ङितिपरे
ऽलोपोनवति॥हरौ॥हर्योः॥हरिषु॥यवमभिगिरविकभिकलि

कपिञ्चलतयः॥ऊकारांतश्चविस्मुवायुभानुप्रभृतयः॥एतेरेवसु
त्रैः सिध्यंति॥भानु॥भानू॥भानवः॥भानुं॥भानू॥भानून्॥भा
नुना॥भानुभ्यां॥भानुभिः॥भानवे॥भानुभ्यां॥भानुभ्यः॥भानोः॥
भानुभ्यां॥भानुभ्यः॥भानोः॥भान्वोः॥भानूनां॥भानौ॥भान्वोः
भानुषु॥हेभानो॥हेभानू॥हेभानवः॥सखिशब्दस्यनेरः॥सेर्डौधेः॥
शखिशब्दात्स्यसेरधडौभवतिसचडित्॥डित्वाट्टेलोपः॥सखा॥एस
खायौ॥सखिशब्दस्यैकारेशौभवतिपंचसुपरेषु॥षष्ठिनिर्देशस्याद
शब्दांतस्यज्ञेयः॥एआपा॥सखायौ॥प्रथमाद्विचनस्यावाएसि॥
सखायौ॥सखायः॥अधेरितिविशेषणाद्दकारोधिविषये॥हेसखे॥
हेसखायौ॥सखीन्॥सखिपत्योरीक्॥सखिपतिशब्दयोरीगागमौ २०

भवतिगडेडिषुपरतः॥सवर्णेदीर्घत्वान्नानभवति॥सख्या॥कृत्रि
गागमजसनित्यं॥टानास्त्रियां॥सखिना॥सखिभ्यां॥सखिभिः॥स
खये॥सखिभ्यां॥सखिभ्यः ङेऽः॥सखिपतिशब्दयोरुगागमोभवति
ङसिङसोर्डकारेपरे॥कित्वादंते॥ककारःकिमर्थः॥सख्युरसङ
तिस्थिते॥ऋतोऽङः॥अकारात्परस्यङसिङसोरकारस्योकारादेशो
भवतिसंचडित्॥निमित्तान्नावेनैमित्तिकस्याप्यभावः॥सख्युः॥सख
स्युः॥सखिभ्यां॥सखिभ्यः॥सख्युः॥सख्युः॥सख्योः॥सखीनां॥सप्तम्ये
कवचनेऽशेडिरिसोकारेकृतेपश्चात्सखिपत्योरुगागमोभवति॥डेरोडि
त्॥एकस्मिन्विकतिसंगकार्यंनान्यत्रभवति॥ष्ठिन्यःएघश्चाश्वानभवतिस
खेौ॥सख्योः॥सखिषु॥पतिशब्दस्यप्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्रूपं

या॥तस्यरूपंपत्यते॥पतिः॥पती॥पतयः॥हेपते॥हेपती॥हेपतयः॥प
तिं॥पती॥पतीन्॥पत्या॥पतिना॥पतिभ्यां॥पतिभिः॥पत्ये॥पतिभ्यां॥
पतिभ्यः॥पत्युः॥पतिभ्यां॥पतिभ्यः॥पत्युः॥पत्योः॥पतीनां॥पत्यौ॥प
त्योः॥पतिषु॥ततःसमीसांतस्यनाम्योनवति॥श्रीपति॥श्रीपती॥श्री
पतयः॥हेश्रीपते॥हेश्रीपती॥हेश्रीपतयः॥ग्रोषंहरिश्चवल॥गोपतिः॥
गोपती॥गोपतयः॥इत्यादि॥नृपतिः॥नृपती॥नृपतयः॥प्रजापतिः॥
प्रजापती॥प्रजापतयः॥इत्यादिसमासांताः॥द्विराद्योनित्यंद्विवच
नांतः॥द्विओइतिस्थिते॥त्यादेरेरस्यादौ॥त्यादादेरेरकारोनवति
स्यादौपरे॥द्वे॥द्वौ॥द्वाभ्यां॥द्वाभ्यां॥द्वयोः॥द्वयोः॥त्यादीनां
धेरम्भवः॥त्रिराद्योनित्यंबहुवचनांतः॥त्रीजस्इतिस्थिते॥एओ २९

जसि॥त्रयः॥त्रीन्॥त्रिभिः॥त्रिभ्यः॥त्रिभ्यः॥नुडागमः॥त्रेरयं॥निर्द्दि
कालेनवतित्रिमुख्यास्वरूपग्रहांतरकार्यनाजः॥नेतात्रिरुक्तंनवतेर
येस्त्रियांसिधीगबहुसंगिरंते॥१॥त्रिराद्यस्याघडादेशोनवति॥नामि
परे॥ह्रिदंतस्यवक्ष्यः॥ङकारोऽन्त्यादेशार्थः॥नामि॥त्रयाणां॥त्रिषु॥
हेत्रयः॥कतिराद्योनित्यंबहुवचनांतः॥त्रिषुस्वरूपाः॥जस्सोर्लुक्॥
कतिराद्तिराद्यास्वरयोर्जश्शसोर्लुकनवति॥कति॥कति॥कतिभिः॥कति
भ्यः॥कतिभ्यः॥कतीनां॥कतिषु॥ईकारांतपुल्लिंगोसुश्रीशब्दः॥स्वादिस
र्गः॥सुश्रीःघोर्घीतोरिपुवोस्वरे॥धात्तोरीकारोकारयोरिपुवोनवतः॥
स्वरेपरे॥सुश्रियौ॥सुश्रियः॥हेसुश्रीः॥हेसुश्रियौ॥हेसुश्रियः॥सुश्रि
यं॥सुश्रियौ॥सुश्रियः॥सुश्रिया॥सुश्रीभ्यां॥सुश्रीभिः॥सुश्रियै॥सु

श्रीभ्यां॥सुश्रीभ्यः॥सुश्रियः॥सुश्रीभ्यां॥सुश्रीभ्यः॥सुश्रियः॥सुश्रियोः॥
सुश्रियां॥सुश्रियि॥सुश्रियोः॥सुश्रीषु॥तथैवसुधीशब्दः॥सुधीः॥सु
धियौ॥सुधियः॥एवंऊकारांतःस्वयंभूआत्मभूप्रभृतयः॥स्वयंभूः॥स्वयं
भुवौ॥स्वयंभुवः॥आत्मभूः॥आत्मभुवौ॥आत्मभुवः॥हेआत्मभूः॥
इत्यादि॥सेनानीशब्दस्यविशेषोऽसारोस्वरादौनुविशेषः॥सेनानीः॥
सेनान्यौ॥ओइतिस्थिते॥घोवा॥धातोरवयवसंयोगःपदीयस्मारीका
रांताद्दकारांतान्नास्तितरंतस्यानेकस्वरस्यकारस्याकारस्यचयकार
वकारोनवतःस्वरेपरे॥वर्षीभूपुनर्भूअतिरिक्तभूशब्दसुधीशब्दोव
ज्ञापित्वाग्रहणात्स्यंविवक्षा॥वाशब्दात्कारकाव्ययपदीयस्यकस्वरस्य
धातोरीकारोकारस्यचयकारवकारोनवतः॥स्वरेपरे॥सेनान्यौ॥से २२

नान्यः॥सेनान्यं॥सेनान्यौ॥सेनान्यः॥सेनान्या॥सेनानीभ्यां॥सेना
नीभिः॥सेनान्ये॥सेनानीभ्यां॥सेनानीभ्यः॥सेनान्यः॥सेनानीभ्यां॥
सेनानीभ्यः॥सेनान्यः॥सेनान्योः॥सेनान्यारीनांवामोनुदात्तकृत्यः॥
सेनानीनां॥सेनान्यां॥सेनान्योः॥आमडेर्नियश्च॥आबंतात्रीबंतान्नी
शब्दाच्चोत्तरस्यडेरामादेशोनवति॥सेनान्यां॥सेनान्योः॥सेनानीषु॥
हेसेनानी॥हेसेनान्यौ॥हेसेनान्यः॥एवंग्रामणीर्वातप्रमीप्रभृतयः॥
वातप्रमीशब्दस्यविशेषः॥अमीवातप्रमीमाहुरिवातप्रमीनितिं
ङीनुवातप्रमीशेषंसेनानीसदृशंनवेत्॥ग्रामण्यौ॥ग्रामण्यः॥हेग्रा
मण्यौ॥इत्यादि॥एवंऊकारांतवर्षीभूपुनर्भूयवप्रभृतयः॥वर्षीभूः॥
वर्षीभुवौ॥वर्षीभ्यः॥वर्षीभुवं॥वर्षीभ्वौ॥वर्षीभ्वः॥वर्षीभ्वा॥वर्षीभ्

न्यां॥वर्षान्नृभिः॥वर्षान्ने॥वर्षान्नृभ्यां॥वर्षान्नृभ्यः॥वर्षान्नृः॥वर्षान्नृभ्यां॥वर्षान्नृभ्यः॥वर्षान्नृणां॥वर्षान्नृणां॥वर्षान्नृषु॥हेवर्षान्नर्॥हेवर्षान्नौ॥हेवर्षान्नरः॥पुनर्न्नरौ॥पुनर्न्नरः॥हेपुनर्न्नरः॥इत्यादि॥यवल्लः॥यवल्लौ॥यवल्लः॥हेयवल्लः॥रुकारांतःपुल्लिंगःपितृशब्दः॥मातृपितृभ्यांडामहः॥मातृपितृभ्यांडामहश्चयोजनवतिः॥सचेड्डित्॥पितामह॥पितामहौ॥पितामहाः॥सरा॥रुकारांतात्परस्यसेरानवति॥सचेड्डित्॥डिलोपः॥अरूपंचसु॥रुकारस्यालनवतिपंचसुपरेषुपिता॥डिलोपः॥अरूपंचसु॥रुकारस्यालनवतिपंचसुपरेषुपिता॥पितरौ॥पितरः॥धेररू॥रुकारांतात्परस्यधेरालनवति॥सचेड्डित्॥हेपितः॥हेपि

तरौ॥हेपितरः॥पितरं॥पितरौ॥पितॄन्॥रं॥पित्रा॥पितृभ्यां॥पितृभिः॥पित्रे॥पितृभ्यां॥पितृभ्यः॥ऋतोऽङः॥पितुः॥पितृभ्यां॥पितृभ्यः॥पितुः॥पित्रोः॥पितॄणां॥ङौ॥रकारस्यालनवतिङौपरे॥पितरि॥पित्रोः॥पितृषु॥एवंभ्रातृजामातृशब्दयोः॥भ्राता॥भ्रातरौ॥भ्रातरः॥हेभ्रातः॥हेभ्रातरौ॥हेभ्रातरः॥भ्रातरं॥भ्रातरौ॥भ्रातॄन्॥शेषंपितृवत्॥एवंजामातारुकारांतपुल्लिंगोनकारादेशःशब्दः॥तस्यपितृशब्दवत्सर्वक्रिया॥ना॥नरौ॥नर॥हेनः॥हेनरौ॥हेनरः॥नृवीनामीदीर्घः॥नरादेस्यनामिपरेवादीर्घोनवति॥नॄणां॥नॄणां॥नरि॥नॄषु॥कर्त्तृशब्दस्यपंचसुविशेषः॥स्तरा॥सकारात्परस्यसंबंधिनरकारस्यालनवतिपंचसुपरेषु॥कर्त्तॄरसिद्धतिस्थिते॥

यदारेश्शस्तद्वज्ञवति॥सेरा॥कर्त्री॥कर्त्रीरौ॥कर्त्रीरः॥हेकर्त्तः॥हेक
र्त्रीरौ॥हेकर्त्रीर॥कर्त्रीरं॥कर्त्रीरौ॥कर्त्रृन्॥कर्त्रा॥कर्त्रृभ्यां॥कर्त्रृभिः॥
इत्यादि॥शेषंपितृशब्दवत्ज्ञेयं॥एवंनप्तृहोतृपोतृप्रशास्त्रब्रह्मत्तयः॥
उकारांतस्यापिकोशुशब्दस्यपंचस्वधिकृतप्रत्ययांतावक्तव्या॥
सेरास्कृतार॥कोशा॥कोशरौ॥कोशरः॥कोशरं॥कोशरौ॥शसि
तप्रत्ययवज्ञावोनावात्॥कोशून्॥तृतीयादौस्वरादौतप्रत्ययो
तरावावक्तव्यौ॥रूरं॥कोशुना॥कोशुभ्यां॥कोशुभिः॥
कोशुङिति॥ऊआव॥कोश्वे॥कोशुभ्यां॥कोशुभ्यः॥कोशुः॥
कोशोः॥कोशुभ्यां॥कोशुभ्यः॥कोशोः॥कोशोः॥उवं॥कोशूः॥
कृताकृतप्रसंगीयोर्विधिः॥सनित्यः॥नित्यानित्ययोर्मध्येनित्यवि २५

धिःसबलवान्॥तेननुडागमेकृतेहसाप्तिरितप्रत्ययवज्ञावोना
स्ति॥कोशुनां॥हौ॥रुकारस्यारुत्वतिहोपरे॥कोशरि॥कोशोः॥
कोशूः॥उवं॥कोशूः॥कोशुषु॥रुकारांतलकारांएकारांताश्चप्रसि
द्धाः॥एकारांतःपुल्लिंगोसुरशब्दः॥रेस्मिः॥रेशब्दस्याकारादेशोन
वति॥सकारनकारदोविनकोपरतः॥सुराः॥स्वरादौसर्वत्रायादे
शाः॥सुरायौ॥सुरायः॥हेसुराः॥हेसुरायौ॥हेसुरायः॥सुरायं॥सु
रायौ॥सुरायः॥सुरया॥सुरास्यां॥सुराभिः॥इत्यादिज्ञेयं॥अका
रांतोपिसुरइतिशब्दः॥देववत्ज्ञेयं॥ओकारांतःपुल्लिंगोगोशब्द॥
ओरौ॥ओकारस्याकारादेशोनवतिपंचसुपरेषु॥स्त्रोविसर्गः॥गोः॥
गावौ॥गावः॥हेगौ॥हेगावौ॥हेगव॥अमशसि॥ओकारस्यात्वंन

वति॥ओमिश्शिसच्चपरे॥अमूरासीत्यत्रदीर्घीकारयकृणाश्शिन
ल्लोपावः॥गौ॥गावौ॥गावः॥ओअव्॥गवा॥गोभ्यां॥गोभिः॥गवे॥
गोभ्यां॥गोभ्यः॥ङस्येसकारलोपः॥गोः॥गोभ्यां॥गोभ्यः॥गोः॥ग
वां॥अंतेगोरामछंदसि॥ऋचांअतः॥ऋगंतः॥तस्मिन्ऋगंते॥ऋगं
तिवर्त्तमानस्यगोशब्दस्यामोनुडागमोभवति॥गोनां॥गवां॥गवि॥
गवोः॥गोषु॥एवंद्योशब्दोसुद्योशब्दश्च॥द्यौः॥द्यावौ॥द्यावः॥ङस्या
दिः॥सुद्योः॥सुद्यावौ॥सुद्यावः॥रस्यादिः॥ओकारांतःपुल्लिंगोस्त्रीश
ब्दः॥चंद्रवाचकः॥तस्यहसाद्यविशेषः॥स्वरादासर्व्वत्रयादृशः॥
स्त्रीः॥औआव्॥स्त्रावौ॥स्त्रावः॥हेस्त्रीः॥हेस्त्रावौ॥हेस्त्रावः॥स्त्रावं॥
स्त्रावौ॥स्त्रावः॥स्त्रावा॥स्त्रीभ्यां॥स्त्रीभिः॥स्त्रावे॥स्त्रीभ्यां॥स्त्रीभ्यः॥ २५

स्त्रावः॥स्त्रावोः॥स्त्रावां॥स्त्रावि॥स्त्रावोः॥स्त्रीषु॥इतिस्वरांताःपुल्लिं
गाः॥छ॥अथस्वरांतास्त्रिलिंगाः॥शब्दाःप्रदर्श्यंते॥तत्रआबंतो
गंगाशब्दः॥आबंतस्त्रियां॥अकारांतान्नोम्नःस्त्रियांवर्त्तमानोहापू
र्व्वस्योनवति॥पकारःसिलोपार्थः॥आपः॥आबंतास्परस्यसेर्लो
पोनवति॥गंगा॥औरी॥आबंतास्परऔपकारमापद्यते॥अदृष्ट॥
गंगे॥गंगाः॥धिरिः॥आबंतास्परोधिरिर्नवति॥अदृष्ट॥हेगंगे॥हेगंगे॥
हेगंगाः॥गंगां॥गंगे॥गंगाः॥ङौसोरे॥आबंतास्परस्यङौसोःपरयोरे
त्वंनवति॥अदृष्ट॥गंगायां॥गंगाभ्यां॥गंगाभिः॥ङिर्लोपश्च॥आबंता
त्परेषांङेङसिङसांङिङ्येतेषांयडागमोभवति॥ङिलोपश्च॥टकारश्च
ननियमार्थः॥एएऐ॥गंगायै॥गंगाभ्यां॥गंगाभ्यः॥गंगायाः॥गंगाभ्यां॥

गंगाभ्यः॥गंगायाः॥गंगयोः॥गंगानां॥आमंडेनियश्च॥ङिताय॒ट्॥
यडाद्यस्तद्भवति॥गंगायां॥गंगयोः॥गंगासु॥एवंस्त्रीधारणी
मालाहेलालोलाप्रभृतयः॥अंबादीनांधोह्रस्वः॥अंबादीनांधोपरह्र
स्वोभवति॥ततःसमानाक्षेलोपोधातोः॥हेअंब॥हेअंबे॥हेअंबाः॥
हेअक्क॥हेअल्ल॥एतेत्रयः॥एकार्थाः॥गृहमध्यस्थस्त्रीवाचकाः॥
अंबादीनांशब्दानांद्विस्वराएोमेवधोपरह्रस्वता॥तेनह्रस्व॥
हेअंबाडे॥हेअंबिके॥हेअंबाले॥इत्यादौबहुस्वरएाह्रस्वः॥आ
बंतानामपिसर्वादीनांङिङिस्सुविशेषः॥सर्व॥सर्वे॥सर्वाः॥हेस
र्व॥हेसर्वाः॥ठोसारे॥एअम्॥सर्वेषां॥सर्वाभ्यां॥सर्वाभिः॥ङि
ताय॒ट्॥यडाद्यच्॥आबंतात्सर्वादेःपरस्यडःसुडागमोभवति॥ २६

पूर्वस्यचापाकारोभवति॥एऐऐ॥सर्वस्मै॥सर्वाभ्यां॥सर्वाभ्यः॥सर्वस्याः॥
सर्वयोः॥सर्वासां॥सर्वस्मिं॥सर्वयोः॥सर्वासु॥एवंविश्वादीनामंतर
शब्दपर्यंतानांरूपंज्ञेयं॥उभयशब्दस्यतुरूपप्रक्रियाः॥उभयी॥उभय्यौ॥
उभयाः॥शेषंनदीवत्॥द्वितीयाशब्दस्यङिस्सुवासर्वादित्वं॥
द्वितीयस्मै॥द्वितीयायै॥द्वितीयस्याः॥द्वितीययोः॥द्वितीयस्यां॥द्विती
यायां॥एवंतृतीयःशब्दः॥द्विशब्दस्यस्थाने॒रितिअकारेकृतेपश्चा
त्पः॥रूपंगंगाशब्दवद्विवचनवत्॥द्व॥द्व॥द्वाभ्यां॥द्वाभ्यां॥द्वाभ्यां॥
द्वयोः॥द्वयोः॥एवंउभशब्दः॥उभे॥उभे॥उभाभ्यां॥उभाभ्यां॥उभयोः॥
इत्यादि॥जरायास्वरादौजरसावचव्याः॥जरा॥जरसौ॥जरसः॥
जरसः॥जराः॥हेजरे॥हेजरसौ॥हेजरसः॥हेजराः॥जरसं॥

जरां॥जरसौ॥जरे॥जरसः॥जराः॥जरसा॥जरया॥जराभ्यां॥जरा
भिः॥जरसे॥जरायै॥जराभ्यां॥जराभ्यः॥जरसः॥जरायाः॥जराभ्यां॥
जराभ्यः॥जरसः॥जरायाः॥जरसोः॥जरयोः॥जरसां॥जरासां॥ज
रसि॥जरायां॥जरसोः॥जरयोः॥जरासु॥इकारांत॥स्त्रिलिंगोबु
द्धिशब्दः॥तस्यप्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्क्रियां॥किंतुविश
षः॥बुद्धिः॥बुद्धी॥बुद्धयः॥हेबुद्धे॥हेबुद्धी॥हेबुद्धयः॥बुद्धिं॥बुद्धी॥
बुद्धीः॥स्त्रिलिंगान्नत्वान्नावः॥इयंस्वरे॥बुध्या॥बुद्धिभ्यां॥बुद्धिभिः॥
इदुद्भ्यांवौ॥स्त्रियांवर्तमानाभ्यामकारोकाराभ्यांपरयोर्दिर्तावचना
नांवाडागमोभवति॥इयंस्वरे॥एऐऐ॥बुद्धै॥अडागमानावे॥ङिति॥
बुद्धये॥बुद्धिभ्यां॥बुद्धिभ्यः॥बुध्याः॥ङस्यबुद्धेः॥बुद्धिभ्यां॥बुद्धि

भ्य॥बुध्याः॥बुद्धेः॥बुद्ध्योः॥बुद्धीनां॥स्त्रियांयोः॥इदुद्भ्यउद्भ्यः॥तस्मा
दिवर्णीतादुवर्णीताच्चस्त्रीयांवर्तमानात्परस्येडागमादेशोभवति॥बु
द्ध्यां॥अडागमानावेआमोप्यनावः॥ङेरौङित्॥बुद्धेबुद्ध्यां॥बुद्धिषु॥
एवंमतिःस्मृतिर्धीतिरुचिर्द्युतिरुक्तिःसिद्धिर्गतिःकांतिःप्रकृतयः॥एवंधे
नुरज्जुप्रकृतयोप्युकारांतास्त्रिलिंगाः॥एतेरेवस्त्रेसिध्यंति॥धेनुः॥
धेनू॥धेनवः॥धेनुं॥धेनू॥धेनूः॥धेन्वा॥धेनुभ्यां॥धेनुभिः॥धे
न्वै॥धेनवे॥धेनुभ्यां॥धेनुभ्यः॥धेन्वाः॥धेनोः॥धेनुभ्यां॥धेनुभ्यः॥
धेनुभ्यः॥धेन्वा॥धेनोः॥धेन्वोः॥धेनूनां॥धेन्वां॥धेनौ॥धेन्वोः॥धेनु
षु॥हेधेनो॥हेधेनू॥हेधेनवः॥इवंतस्त्रिलिंगो॥नदीशब्दः॥हसेपस्से
लोपः॥हसोनदीवंताच्चपरस्यसेर्लोपोभवति॥नदीड्यैस्वरे॥नद्यो॥

नद्यः॥धौहस्वः॥इवर्णोवर्णयोरधातोस्त्रियांधौपरेहस्वोभवति॥अ
त्रवर्णग्रहणेहस्वदेर्घातिसत्रस्यप्रतिषेधार्थं॥हस्वविधिसा
मर्थ्यान्नगुणः॥हेनदि॥हेनद्यौ॥हेनद्यः॥नदी॥नद्यौ॥नदीः॥नद्या॥
नदीभ्यां॥नदीभिः॥ङितामट्॥स्त्रियामीकारान्ताट्टकारान्ताच्चपरेङितां
वचनानांनडागमोभवति॥इयंस्वरे॥एऐऐ॥नद्यै॥नदीभ्यां॥नदीभ्यः॥
नद्याः॥नदीभ्यां॥नदीभ्यः॥नद्याः॥नद्योः॥नदीनां॥आमडीनीयश्च॥
नद्यां॥नद्योः॥नदीषु॥एवंगौरीगौतमी॥सरस्वतीबालीकुमारीमाहे
श्वरीनारी॥नागरीपञ्चतयः॥लक्ष्मीशब्दस्यवंतलात्सेर्लोपोना
स्ति॥लक्ष्मीः॥लक्ष्म्यौ॥लक्ष्म्यः॥हेलक्ष्मि॥हेलक्ष्म्यौ॥हेलक्ष्म्यः॥लक्ष्मीं
लक्ष्म्यौ॥लक्ष्मीः॥लक्ष्म्या॥लक्ष्मीभ्यां॥लक्ष्मीभिः॥लक्ष्म्यै॥लक्ष्मीभ्यां॥ २८

लक्ष्मीभ्यः॥लक्ष्म्याः॥लक्ष्मीभ्यां॥लक्ष्मीभ्यः॥लक्ष्म्याः॥लक्ष्म्योः॥लक्ष्मी
णां॥स्त्रियाघोः॥लक्ष्म्यां॥लक्ष्म्योः॥लक्ष्मीषु॥अथवीलक्ष्मीतरीतंत्री
धीह्रीश्रीपण्मुखाहताः॥नीशब्दाच्चनसेर्लोपःस्त्रीलिंगस्यालुप्तवच
॥१॥स्त्रीशब्दस्यवंतलात्सेर्लोपोस्ति॥स्त्री॥स्त्रीभ्यौ॥स्त्रीभ्वोः॥स्त्रीशब्द
स्यभ्रशब्दस्यचइयुवोभवतःस्वरेपरे॥स्त्रियौ॥स्त्रियः॥हेस्त्रि॥हेस्त्रि
यौ॥हेस्त्रियः॥स्त्रीभ्वोरितिसाहचर्यात्भ्रुशब्दस्यापिविभाषाभ्वादेशः॥
तेनभ्रुवमित्येकमवरूपं॥वामशसि॥अमिशसिचपरेस्त्रीशब्दस्यवाई
प्रत्ययोभवति॥स्त्रियं॥स्त्रीं॥स्त्रियौ॥स्त्रियः॥स्त्रीः॥स्त्रिया॥स्त्रीभ्यां॥स्त्री
भिः॥ङेघनदीवत्॥ङितामट्॥एऐऐ॥स्त्रियै॥स्त्रीभ्यां॥स्त्रीभ्यः॥स्त्रियाः॥
स्त्रीभ्यां॥स्त्रीभ्यः॥स्त्रियाः॥स्त्रियोः॥नुडामः॥घुर्नोणौनंते॥स्त्रीणां॥

ङितामद्॥स्त्रीन्नुवोः॥सवर्णे॥स्त्रियां॥स्त्रियोः॥स्त्रीषु॥इकारांतो
श्रीशब्दः॥श्रीघीतिवत्॥स्त्रियौ॥स्त्रियः॥हेश्रीः॥हेस्त्रियौ॥
हेस्त्रियः॥स्त्रियं॥स्त्रियौ॥स्त्रियः॥श्रीभ्यां॥श्रीभिः॥वेयुवः॥इयुवंतो
क्तौतोस्त्रियांवर्त्तमानाघाङितोवचनानां मङागमोभवति॥नस्त्रिश
ब्दस्यच॥श्रीये॥श्रीये॥श्रीभ्यां॥श्रीभ्यः॥स्त्रियाः॥स्त्रियः॥श्रीभ्यां॥
श्रीभ्यः॥स्त्रियाः स्त्रियः स्त्रियोः॥स्त्रियारिनामावामनुदवक्त्रभ्यः॥घुनी
णीनंते॥श्रीणां॥घाधीतिवत्॥स्त्रियां॥आमङिनियंच॥स्त्रि
यांयोः॥इच्चउच्चयुः॥स्त्रियां॥अङागमानावेआमोप्यनावः॥धीधी
तिवत्॥स्त्रियांनवतःस्वरेपरे॥स्त्रियि॥स्त्रियोः॥श्रीषु॥एवंधीहीजीतयाप्य
नीवताः॥धीः॥धियौ॥धियः॥हेधीः॥हेधियौ॥हेधियः॥इत्यारिनीः २९

स्त्रियौ॥स्त्रियः॥इत्यारिएवंत्रुशब्दोत्रुवत्॥त्रूः॥त्रुवौत्रुवः॥
हेत्रूः॥हेत्रुवौ॥हेत्रुवः॥वेयुवः॥एऐऐ॥त्रुवे॥त्रुवे॥त्रूभ्यां॥त्रूभ्यः॥इ
त्यारि॥त्रमतिवत्॥तीतित्रमः॥त्रूः॥त्रुवौ॥त्रुवः॥हेत्रूः॥हेत्रुवौ॥
हेत्रुवः॥स्वात्रुवोः॥इतित्रुवादेशः॥त्रुवं॥त्रुवौ॥त्रूवः॥त्रुवात्र
भ्यां॥त्रूभिः॥त्रुवे॥त्रूभ्यां॥त्रूभ्यः॥इत्यारिज्ञेयं॥स्त्रियारिनामिसा
दिग्रहणात्॥नुजामः॥धुनीणीनंते॥त्रूणां॥त्रुवां॥त्रुषि॥त्रुवोः॥
त्रुवु॥वधुजेष्वातीनांङितुनदिशब्दवद्रूपंज्ञेयं॥वधूः॥वधौ॥वधः॥
धोहस्वः॥हेवधुः॥हेवधौ॥हेवधः॥वधुं॥वधौ॥वधः॥वधा॥वधू
भ्यां॥वधुभिः॥ङितामद्॥एऐऐ॥वध्वै॥वधुभ्यां॥वधूभ्यः॥इत्यादि॥
जंबूः॥जंबौ॥जंबवः॥हेजंबु॥इत्यादि॥ऋकारांतस्त्रिलिंगोमातृशा

ब्।।तस्यपितृशब्दवत्क्रिया।।मातृ।।मातरौ।।मातरः।।हेमातः।।हे
मातरौ।।हेमातरः।।मातरं।।लिंगत्वान्नवा।।नावेविशेषः।।मा
तः।।मात्रा।।मातृभ्यां।।मातृभ्यः।।इत्यादि।।स्वसृशब्दस्यकर्तृशब्द
वत्क्रिया।।स्वसा।।स्वसारौ।।स्वसारः।।स्वसारं।।स्वसारौ।।स्वसृः।।स्व
स्त्रा।।स्वसृभ्यां।।स्वसृभिः।।इत्यादि।।ऐकारांतोरैशब्दस्यैशब्दवत्क्रि
या।।रैस्मिः।।रा।।रायौ।।रायः।।रायं।।रायौ।।रायः।।राया।।राभ्यां।।राभिः
रायै।।राभ्यां।।राभ्यः।।रायःराभ्यां।।राभ्यः।।रायः।।रायोः।।रायां।।रायि।।
रायोः।।रासु।।हेराः।।हेरायौ।।हेरायः।।ऊकारांतस्त्रिलिंडागोशब्दः।।त
स्यपुल्लिंगवत्क्रिया।।औरौ।।गौः गावौ।।गावः।।हेगौः हेगावौ।।हेगवः।।
इत्यादि।।औकारांतस्त्रिलिंगोनौशब्दः।।तस्यग्लौशब्दवत्क्रिया।। ३०

नौः।।नावौ।।नावः।।हेनौः।।हेनावौ।।हेनावः।।नावं।।नावौ।।नावः।।नावा।।
नौभ्यां।।नौभिः।।इत्यादि।।इतिस्वरांतास्त्रिलिंगाः।। ७७।७८।७९।। ।।अ
थस्वरांतानपुंसकलिंगाःपदृश्यंते।।तत्रअकारांतः।।कुलशब्दः।।तस्य
प्रथमाद्वितीयैकवचने।।अतोम्।।अकारांतान्नपुंसकलिंगात्परयोः
स्यमोरम्नवत्स्वधो।।अमश्चसिलोपः।।कुलं।।अतोम्यहृस्वेलु
ग्भावत्स्यर्थं।।इमोनपुंसकलिंगात्परऔईकारमापद्यते।।अइए।।कु
ले।।कुलजस्इति।स्थिते।।जश्शसोःशिः।।नपुंसकलिंगात्परयोर्जश्श
सोःशिर्भवति।।गुरुःशिच्चसर्वस्यवक्तव्यः।।शकारःसर्वादेशार्थः।।नुमय
मः।।नपुंसकस्यनुमागमोभवतिशेपरे।।जमप्रत्याहारांतस्यनुम्भवति।।
मिदंस्यात्स्वरात्परोवक्तव्यः।।मकारस्यानुनासिकार्थः।।उकारउच्चार

एवार्थैः॥नोपधायाः॥नांतस्योपधायास्तद्धीनवति॥शेषविभक्तिषु पंच
सुनामिन्॥कुलानि॥पुनरपि॥कुलं॥कुले॥कुलानि॥शेषं रेवशब्दवत्॥
टेन॥कुलेन॥कुलाभ्यां॥कुलैः॥ङस्यादि॥हेकुल॥हेकुले॥हेकुलानि॥
एवंमूलपत्रपुष्पकुटुंबादयः॥एवंसर्वादयः॥सर्व॥सर्वे॥सर्वाणि॥पुन
रपि॥सर्वं॥सर्वे॥सर्वाणि॥शेषंपुंवत्॥अन्यादीनांपंचानांविशेषः॥स्व
न्यादेः॥अन्यादेःपरेषां॥स्यमोरूपंभवति॥शकारःसर्वादेरर्थः॥उका
रउच्चारणार्थः॥अन्यत्॥अन्ये॥अन्यानि॥पुनरपि॥इतरत्॥इतरे॥
इतराणि॥डतरडतमोविनायतोप्रत्ययौ॥जयानीस्ति॥कतरत्॥क
तरे॥कतराणि॥कतमत्॥कतमे॥कतमानि॥समं॥समे॥समानि॥
पुनरपि॥एवंअंतरपर्यंतानामर्थंज्ञेयं॥इकारांतोअस्थिशब्दः॥नपुं ३१

सकारस्यमोर्लुक्॥नपुंसकलिंगस्वरयोःस्यमोर्लुकभवति॥अस्थि॥अ
स्थिओइतिस्थिते॥इमो॥नामिनःस्वरे॥नाम्यंतस्यनपुंसकलिंगस्य
नुमागमोभवति॥विभक्तिस्थेस्वरेपरे॥अस्थिन॥जरासोशिः॥नामि
नःस्वरे॥नोपधायाः॥अस्थीनि॥पुनरपि॥अस्थि॥अस्थिनी॥अस्थि
नि॥अचास्यंतस्यासौ॥अस्थ्यादीनांनुमागमोभवतिइकारस्यचअ
कारोभवति॥ढौस्वरेपरे॥अलोपस्वरेस्वयुक्तएसौ॥नांतस्योप
धायाअकारस्यलोपोभवति॥शसोरौस्वरेपरेतद्धितेइयिइकारेच॥
मकारवकारसंयोगहृस्वस्यनभवति॥अस्थ्ना॥अस्थिभ्यां॥अस्थि॥
भिः॥अस्थिभ्यां॥अस्थिभ्यः॥अस्थ्नः॥अस्थिभ्यां॥अस्थिभ्यः॥अस्थ्नः॥
अस्थ्नां॥अस्थ्नां॥वेडोः॥नांतस्योपधायाअकारस्यलोपोभवति॥इ

ङेराः परयोः॥अस्थि॥अस्थनि॥अस्थ्नः॥अस्थिषु॥घ्णोनपुंसकेधो
वागुणावक्रम्यः॥हेअस्थे॥हेअस्थि॥हेअस्थिनी॥हेअस्थिनि॥इका
रस्यएकारोगुणः॥उकारस्यओकारोगुणः॥ऋकारस्यअरगुणः॥उ
कंहि॥संबोधनेत्रयानसस्त्रिरूपंसांतंतथानांतमथाप्यदंतं॥माध्यं
दिनिवेशिगुणलिंगंतेनपुंसकेव्याघ्रपतिवरिणः॥१॥एवंदधिसक्थि
अस्थिशब्दः॥दधि॥दधिनी॥दधीनि पुनरपि॥दध्ना॥दधिभ्यां॥दधिभिः॥
दध्ने॥दधिभ्यां॥दधिभ्यः॥दध्नः इत्यादि॥इकारांतोवारिशब्दः॥वारि॥इमो॥
नामिनःस्वरे॥वारिणी॥वारीणि॥पुनरपि॥वारिणा॥वारिभ्यां॥वा
रिभिः॥इत्यादि॥हेवारे॥हेवारि॥हेवारिणि॥हेवारिणी॥दीर्घइकारांतो
ग्रामणीशब्दः॥नपुंसकस्य॥दीर्घनपुंसकस्यह्रस्वोभवति॥नपुंसका ३२

२

त्स्यंमोलुक्॥ग्रामणि॥इमो॥नामिनःस्वरे॥ग्रामणिनी॥ग्रामणीनि॥
पुनरपि॥टाङउक्तपुंसकंवेदा॥उक्तपुंसकंनाम्यंतंनपुंसकलिं
गंतत्रस्वरेपरेपुंवद्भवति॥पुंवद्ह्रस्वंतेन॥ह्रस्वोवा॥ग्रामण्या
उक्तपुंस्कान्नावे॥नामिनःस्वरइतिनुमागमः॥ग्रामणीना॥ग्रामणी
भ्यां॥ग्रामणीनिः॥ग्रामण्ये॥ग्रामण्यै॥ग्रामणीभ्यां॥ग्रामणीभ्यः
ग्रामण्यः॥ग्रामण्यिनः॥ग्रामणीभ्यां॥ग्रामणीभ्यः॥ग्रामण्यः॥ग्राम
ण्यिनः॥ग्रामण्या॥ग्रामण्यिनोः॥ग्रामण्यां॥नुमांतस्यापिदीर्घः॥नु
मंतस्यापिपरेदीर्घोभवति॥ग्रामणीनां॥आमइनियश्च॥ग्रामण्यां॥
ग्रामण्यिनि॥ग्रामण्याः॥ग्रामण्यिनोः॥ग्रामणिषु॥घ्णोनपुंसके॥हे
ग्रामणे॥हेग्रामणि॥हेग्रामणिनी॥उक्तपुंसकलक्षणमाह॥एकएव

उभयशब्दः स्त्रियुलिंगेषु वर्त्तते ॥ एकमेवार्थमाश्रित्य उक्तपुंस्कः स
उच्यते ॥ अन्यच्च ॥ यन्निमित्तमुपादाय पुंसिशब्दः प्रवर्त्तते ॥ लिंगात्तरेतदे
वस्याऽकपुंस्कंतदुच्यते ॥ १ ॥ पीलुवृक्षः फलंपीलुपीलुनेनतुपीलवे ॥ क
स्मैनिमित्तंपीलुत्वंतज्जत्वंतत्फलेपुनः ॥ ३ ॥ अकारांतः सोमपाशब्दः ॥ न
पुंसकस्यतिह्रस्वत्वं ॥ अतोम् ॥ सोमपं ॥ किंकुलं ॥ सोमपे ॥ सोमपानि ॥ पु
नरपि ॥ शेषंकुलशब्दवत् ॥ अकारांतोमधुशब्दः ॥ तस्यापिनामिनस्वरे
तिनुमागमः ॥ मधु ॥ मधुनी ॥ मधूनि ॥ पुनस्तद्वत् ॥ उक्तपुंस्कानावा
त् ॥ मधुना ॥ मधुभ्यां ॥ मधुभिः ॥ इत्यादि ॥ हेमधो ॥ हेमधु ॥ हेमधुनी ॥ एवंव
स्तुवास्तुअंबुसानुजानुप्रभृतयः ॥ उकारांतःखल्वृशब्दः ॥ नपुंसकस्य
तिह्रस्वत्वं ॥ खल्वृ ॥ खलृनी ॥ खल्वृनि ॥ पुनरपि ॥ ऋकारांतःकर्तृशब्दः ॥ ३३

तस्यापिप्रथमाद्वितीययोः ॥ अस्थिशब्दवत्तृतीयाद्येस्वरादेस्वरादौउ
क्तपुंस्कत्वाऽपंक्त्यं ॥ कर्त्रृ ॥ कर्त्रृणी ॥ कर्त्रृणि ॥ पुनरपि ॥ कर्त्रा ॥ कर्तृभ्यां ॥
॥ कर्तृभ्यां ॥ कर्तृभिः ॥ कर्त्रे ॥ कर्तृभ्यां ॥ कर्तृभ्यां ॥ कर्तृभ्यः ॥ कर्तुः ॥ कर्तृणोः ॥
कर्त्रोः ॥ कर्तृणोः ॥ कर्त्रि ॥ कर्तृणि ॥ कर्तरि ॥ कर्तृणि ॥ कर्त्रोः ॥ कर्तृषोः ॥ क
र्तृषु ॥ हेकर्त्रृ ॥ हेकर्तृणि ॥ हेकर्तृणी ॥ इत्यादि ॥ एकारांतअतिरेशब्दः ॥ नपुंस
कस्यतिह्रस्वत्वं ॥ ह्रस्वादेरेसंध्यक्षरस्यैमिकारोऽकारेवक्ष्यो ॥ अतिरि ॥ किं
कुलं ॥ इमे ॥ नामिनःस्वरे ॥ अतिरिणी ॥ अतिरीणि ॥ पुनरपि ॥ अतिरिणा ॥
एवंसुरेशब्दः ॥ अत्रापिह्रस्वत्वं ॥ सुरेरानामधनंयस्यतत् ॥ सुरि ॥ सु
रिणी ॥ सुरीणि ॥ पुनरपि ॥ सुरिणा ॥ सुरिया ॥ सुरिभ्यां ॥ इत्यादि ॥ ओका
रांतःपंचगोशब्दः ॥ नपुंसकस्यतिह्रस्वत्वं ॥ पंचगु ॥ पंचगुनी ॥ पंचगूनि ॥

पुनरपि ॥ ओकारांतो ॥ अतिनौशब्दः ॥ अतिनु ॥ किंजलं ॥ अतिनुनि ॥
पुन० ॥ एवं सुनौशब्दः ॥ सुनुनौयस्यतत् ॥ सुनु ॥ सुनुनी ॥ सुनूनि ॥ पुन०
इत्यादि ॥ इतिस्वरांतानपुंसकलिंगाः ॥ ७ ॥ अथहसांतापुल्लिंगाप्रदर्श्यंते ॥
तत्रहकारांतोअनडुहशब्दः ॥ पंचखनडुहंमागमंवक्तव्यः ॥ मिदंत्या
स्वरात्परोवक्तव्यः ॥ ऊर्वं ॥ अनडुहसिइतिस्थितेसावनडुहः ॥ अनडु
हशब्दस्यसोपरेनुमागमोनवति ॥ यदागमास्तदुपिन्नास्तदुहएन
गृह्यंतइतिन्यायात् ॥ संयोगांतस्यलोपः ॥ संयोगांतस्यलोपोनवतिर
सेपदांतेच ॥ स्वरानंतरेताहसाः संयोगाः ॥ रसेपदांतेचइतिचकारग्रहणो
त्त्व ॥ रकारस्येसंयोगांतस्यलोपोनवति ॥ यथाओकः ॥ और्गः ॥ ओर्जः ॥
ऊर्जः नुम्विधिसामर्थ्यान्नरुं ॥ हसेपः सेलोपः ॥ अनः शकंवहतीति २८

अनड्वान् ॥ अनड्वाहौ ॥ अनड्वाहः ॥ धावन् ॥ अनडुहशब्दस्यधौपरेअ
मागमोनवति ॥ सावनडुहः ॥ हेअनड्वन् ॥ हेअनड्वाहौ ॥ हेअनड्वाहः
अनड्वाहं ॥ अनड्वाहौ ॥ अनडुहः ॥ अनडुहा ॥ वसारसे ॥ वसस्त्रंसध्वं
सेअनडुहइसेतेषांरसेपरांतेचरत्वंनवति ॥ षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशस्त
दंतस्यवक्तव्यः ॥ अनडुभ्यां ॥ अनडुद्भिः ॥ अनडुहे ॥ अनडुभ्यां ॥ अन
डुभ्यः ॥ अनडुहः ॥ अनडुभ्यां ॥ अनडुभ्यः ॥ अनडुहः ॥ अनडुहोः ॥ अ
नडुहां ॥ अनडुहि ॥ अनडुहोः सखेसचपदांतस्यानो ॥ अनडुत्सु ॥ गोदुह
शब्दस्यनेदः ॥ दुहश्चपरएो ॥ गोरोधीतिगोधुक् ॥ गोपदवेः ॥ क्विब्रस्यवानः ॥
दादेर्घः ॥ दादेर्धातोर्हकारस्यघत्वंनवतिधातोश्चसेपरेनाम्न्यरसेपरां
तेचअरिजवानांशनोतस्यशनारधो ॥ धातोश्चनातस्योरावर्तमाना

३५ नोजवानोंसमानवतिसकारेधरुद्वेचपरेनाम्नश्चरसेपरांतेच॥हसेय
सेःलोपः॥वावसाने॥अवसानेवर्तमानानांसमानांचसमानवतिचया
वा॥विसर्गोवसानं॥अथेवर्णानामनावोवसानसंज्ञकोभवति॥गोधुक्॥
गोधुग्॥गोदुहौ॥गोदुहः॥गोदुहं॥गोदुहौ॥गोदुहः॥गोदुहा॥नकारादौरा
देघइतिघत्वेकृतेआदिजवानामितिरकारस्यधकारः॥यश्चाप्तवेजबाः॥
५ गोदुग्भ्यां॥गोधुग्भिः॥गोदुहे॥गोदुग्भ्यां॥गोधुग्भ्यः॥गोदुहः॥गोधुग्भ्यां॥
गोधुग्भ्यः॥गोदुहः॥गोदुहोः॥गोदुहां॥गोदुहि॥गोदुहोः॥सप्तमीबहुच्च
नेगोदुहसुइतिसिप्तेन॥तारेर्घः॥आदिजवानां॥खसेचपाप्तसानां॥कि
लासमःकृतस्य॥कषसंयोगेक्षः॥ककारषकारसंयोगेक्षस्यक्षरंभव
ति॥गोधुक्षु॥हेगोधुक्॥हेगोधुक्॥हेगोदुहौ॥हेगोदुहः॥मधुमकरंदं २५

२

लेढीतिमधुलिट्भ्रमरः॥लिहआस्वादनेमधुपवैः॥क्विप्रत्ययांतः॥
मधुलिहश्चस्पर्शेहः॥होढः॥धातोर्हकारस्यढत्वंभवतिधातोप्तसेप
रेनाम्नश्चरसेपरांतेच॥हसेपःसेर्लोपः॥वावसाने॥मधुलिट्॥मधुलि
ड्॥मधुलिहौ॥मधुलिहः॥मधुलिहं॥मधुलिहौ॥मधुलिहः॥मधुलि
हा॥नकारादौढत्वेकृतेपश्चात्प्तवेजबाः॥मधुलिड्भ्यां॥मधुलिड्भिः॥
मधुलिहे॥मधुलिड्भ्यां॥मधुलिड्भ्यः॥मधुलिहः॥मधुलिड्भ्यां॥मधुलि
ड्भ्यः॥मधुलिहः॥मधुलिहोः॥मधुलिहां॥मधुलिहि॥मधुलिहोः॥होढः॥
स्वसेचपाप्तसानां॥मधुलिक्षु॥हेमधुलिट्॥हेमधुलिड्॥हेमधुलिहौ॥
हेमधुलिहः॥ककारांतानामपिदुहादीनांविशेषः॥दुहादीनांघत्वढत्व
वोभवतिधातोप्तसेपरेनाम्नश्चरसेपरांतेच॥मित्रद्रुहसुइतिसिप्तेन॥

घत्वढत्वे॥आरिजबानामितिरस्कारस्यधकारः॥हसेपः हसेलोपः॥
वावसाने॥मित्रधक्॥मित्रधय्॥मित्रधट्॥मित्रधड्॥मित्रडुहौ॥
मित्रडुहः॥हेमित्रधक्॥हेमित्रधग्॥हेमित्रधट्॥हेमित्रधड्॥हेमित्रडु
हौ॥हेमित्रडुहः॥मित्रडुहं॥मित्रडुहौ॥मित्रडुहः॥मित्रदुहं॥मित्रध
ग्भ्यां॥भ्रबेभ्यबाः॥मित्रधभ्यां॥मित्रधभ्यः॥इत्यादि॥समासेबहुवच
नेखसेचपाभ्रसानौ॥क्किलान्तकसंयोगेचाः॥मित्रधक्॥मित्रधट्॥
तथैवतत्तमुहशब्दः॥तत्तमुक्॥तत्तमुग्॥तत्तमुट्॥तत्तमुड्॥इत्या
दि॥डुहः॥मुहः॥स्निहः॥एतेदहादयः॥दहहिंसायां॥मुहवैचित्ये॥स्नि
हस्नौतीतऊरएचः॥स्नुहस्नौरएचः॥नारवाहशब्दस्यविशेषः॥हाढः॥
वाहोवौ॥रासारोस्वरेपरे॥बाहेवाकारस्यौकारोरेशोभवतिरासारोस्वरे ३६

रेपरे॥ओओओ॥नारोहः॥नारोहौ॥भ्रबेभ्यबाः॥नारवाओं॥ना
रवाभ्रिः॥खसेचपाभ्रसानौ॥नारवाडुत्तेनारवाट्॥हेनारवाड्॥
हेनारवाहौ॥हेनारवाहः॥तुरासाहशब्दस्यनेदः॥सहेषः॥साढिः॥
सहेसकारस्यैस्यसकारोरेशोभवति॥साढिरूपेजातेसति॥हसे
यःसलोपः॥वावसाने॥तुराषाट्॥तुराषाड्॥तुरासाहौ॥तुरासा
हः॥हेतुराषाट्॥हेतुराषाड्॥हेतुरासाहः॥तुरासाट्॥तुरासाहौ॥
तुरासाहं॥तुरासाहौ॥तुरासाहः॥तुरावोभ्यां॥तुराषाभ्रिः॥तुरासाहौ॥तुरा
षाभ्यां॥तुराषाभ्यः॥तुराषाहः॥शेषंसुगमं॥रेफांतस्याभ्यंतुरा
वोनित्यंबहुवचनांतः॥चतुरशब्दस्यामागमोभव
तिपंचसुपरेषुनपुंसकेशेचपरे॥पंचस्वितियुष्मत्समासांतस्

चकं॥प्रियचतुरइत्यादि॥चत्वारः॥चतुरः॥चतुर्भिः॥चतुर्भ्यः॥रः
संख्यायाः॥रेफांतःसंख्यायाःपरस्यामोनुडागमोभवति॥टित्वात्टि
राद्यवयवेडिः॥चतुर्णां॥सप्तमिबहुवचनेसुपीतिसूत्रेणस्येवोरेफस्य
विसर्गः॥नान्यरेफस्यसिद्धत्वात्॥तस्मात्॥चतुर्षु॥अमसंबुद्धौ॥च
तुरनुडुहोः॥संबुद्धौअमस्यात्॥इतिसूत्रंसमासांतचतुरशब्दविष
यं॥केवलचतुरशब्दस्यतुसंख्यात्वान्नसंबोधनं॥चतुरशब्दस्य
समासांतस्यरूपंघटते॥चतुरामश्शसोर्वेत्याम्॥उर्वा॥हसेपः॥सलोपः॥
स्तोर्विसर्गः॥प्रियचत्वाः॥प्रियचत्वारौ॥प्रियचत्वारः॥अमसंबुद्धौ॥
स्तोर्विसर्गः॥हेप्रियचत्वः॥प्रियचत्वारं॥प्रियचत्वारौ॥प्रियचतुरः॥इ
त्यादि॥गौणत्वेतुनुट्नेष्यते॥प्रियचतुरौ॥प्राधान्येतुनुट्स्यादेवतेन ३७

प्रियचतुर्णां॥प्रियचतुरि॥प्रियचतुरोः॥प्रियचतुर्षु॥नकारांतोराजन्
शब्दः॥नोपधायाः॥नाम्नोनोलोपश्चधौ॥नाम्नानकारस्यानागमज
स्यलोपश्चनवति॥सेपदांतेचाधौ॥वकारात्सुहिन्प्रशान्इत्यादौ
नकारलोपोन॥राजा॥राजानौ॥राजानः॥अधावितिविशेषणात्
हेराजन्॥हेराजानौ॥हेराजानः॥राजानं॥राजानौ॥अलोपस्वरे॥
स्तोश्चुनिश्चुरितिचुत्वेनञकारः॥राजन्ञअसइतिस्थिते॥ज
ञोञः॥जकारञकारसंयोगेञइत्यस्यञत्वंभवति॥राञ्ञः॥राज्ञा॥नाम्नो
नोलोपश्चधौ॥लोपःक्षिपुनर्नसंधिः॥इत्यनुकूलात्रिलोचेन॥राजा
भ्यां॥राजभिः॥राज्ञे॥राजभ्यां॥राजभ्यः॥राज्ञः॥राजभ्यां॥राजभ्यः॥
राज्ञः॥राज्ञोः॥राज्ञां॥वेञो॥राज्ञि॥राजनि॥राज्ञोः॥राजसु॥एवंयञ्ञ

नआत्मन्सुधर्मन्प्रजन्तयंनं॥यज्वा॥यज्वानौ॥यज्वानः॥हेयज्व
न्॥हेयज्वानौ॥हेयज्वानः॥यज्वानं॥यज्वानौ॥आन्युक्तादिति
विशेषणात्॥अलोपोनास्ति॥यज्वनः॥यज्वना॥यज्वभ्यां॥य
ज्वभिः॥इत्यादि॥आत्मा॥आत्मानौ॥आत्मानः॥हेआत्मन्॥
आत्मानं॥आत्मानौ॥आत्मानः॥इत्यादि॥सुधर्मा॥सुधर्माणौ॥
सुधर्माणः॥एवंब्रह्मन्॥श्वन्युवन्मघवन्राज्ञांपंचसरा
जनराड्वस्त्रक्रियाशंसाहलविशेषः॥नोपधायाः॥हेसेयःसे
र्लोपः॥नाम्नोनोलोपरधौ॥श्वा॥श्वानौ॥श्वानः॥हेश्वन्॥श्वानं॥
श्वानौ॥श्वादेर्वर्डं॥श्वादेर्वकारोलंनवतिशसोस्वरेपरेतथिते
ईपिईकारेच॥स्त्री॥शुनः॥शुनौ॥श्वभ्यां॥श्वभिः॥शुने॥श्वभ्यां॥ ३८

श्वभ्यः॥शुनः॥श्वभ्यां॥श्वभ्यः॥शुनः॥शुनोः॥शुनां॥श्वसु॥एवं॥युवा॥
युवानौ॥युवानः॥हेयुवन्॥हेयुवानौ॥हेयुवानः॥युवानं॥युवानौ॥
श्वादेर्वर्डं॥सवर्णदीर्घः॥यूनः॥यूना॥युवभ्यां॥युवभिः॥एवंमघवा॥
ऊतिवतुपस्थैलवीतोनुम्॥मघवन्नृतिस्थिते॥अलसोसौ॥
अलंतस्यासंतस्यचउपधायादीर्घोनवतिधिवर्जितेशेचपरे॥हेसयः
सौलोपः॥मघवंतौ॥मघवंतः॥हेमघवन्॥हेमघवंतः॥मघवंतं॥म
घवंतौ॥मघवतः॥मघवता॥शेषे॥माघवभ्यां॥माघवद्भिः॥इत्यादि॥
नकारांतःपथिनृशब्दः॥इतोयंचसु॥पंचसुस्यादिषुपरेषुपथ्यादीना
मीकारस्याकारादेशोनवति॥शत्रुवद्रेशः॥पथ्यादीनांयका
स्यनुडागमोनवतिपंचसुपरेषु॥टिलोपेशे॥पन्थन्नृतिस्थिते॥

३९ आघनकारस्यनञ्चापरांतेनसेअनुस्वारः॥थांतत्वारपरांतत्वं॥अ
सौ॥पथ्यादीनांठेरालंभवतिसोपरे॥इकारउ॥स्त्रा॥पंथाः॥पंथा
नौ॥पंथानः॥हेपंथाः॥हेपंथानौ॥हेपंथानःपंथानं॥पंथानौ॥पथो
टे॥पथ्यादीनांटेर्लोपोभवतिशशसोश्चरेपरे॥पथः॥पथा॥पथिभ्यां॥
पथिभिः॥पथेपथिभ्यां॥पथिभ्यः॥पथः॥पथोः॥पथां॥पथि॥पथोः॥पथिषु॥एवंमथिन्नृभ्रुक्षिवश्वोज्ञेयो॥
नाम्नोनोलोपश्चधौ॥मंथाः॥मंथानौ॥मंथानः॥हेमंथाः॥२॥मंथानं॥
मंथानौ॥मथः॥मथा॥मथिभ्यां॥मथिभिः॥इत्यादि॥रुनुस्वा॥रुनुक्षा
ऐ॥हेरुनुक्षाः॥२॥रुनुक्षाणं॥रुनुक्षाऐ॥पथांटेः॥रुनुक्षः॥रुनुक्षा॥
रुनुक्षिभ्यां॥रुनुक्षिभिः॥इत्यादि॥दंडिनशसोश्चनेदः॥नोपधायाश्च ३९

नेनेवसिद्धौसत्यांइनामितिसूत्रेणसोपरेएवदीर्घस्यान्नपुंवत्वे
तिनियमार्थमिदमुक्तं॥इनोशसौ॥इन्हन्पूषर्यमन्इत्येते
षांशसोश्चाधौपरेउपधायादीर्घोभवति॥हेसपःसर्वेषांनाम्नोनोलो
पश्चधौ॥दंडी॥दंडिनौ॥दंडिनः॥हेदंडिन्॥हेदंडिनौ॥हेदंडिनः॥दं
डिनं॥दंडिनौ॥दंडिनः॥दंडिना॥दंडिभ्यां॥दंडिभिः॥ङ॥एवंछत्रीप
त्रीपवित्रनप्तयः॥ब्रह्महन्शब्स्यनेदः॥इनोशसौ॥ब्रह्मणा॥बहु
ष्वनंते॥अवकुंतेनरेपि॥ब्रह्मणे॥ब्रह्महणः॥हेब्रह्महन्॥हेब्रह्म
हणौ॥हेब्रह्महणः॥ब्रह्महणं॥ब्रह्महणौ॥अल्लोपश्चरे॥हनोघेः॥
हंतेर्धीतोर्हकारस्यघत्वंभवति॥अत्रवधानेनकारेव्यवधानेऽपिति
त्वेपरे॥घसंयोगेणत्वनिषेधार्थः॥हंतेस्सर्वस्य॥एवंनिमित्तेसतिहं

तेरकारात्सर्वस्मादेङ्भवति॥नान्यस्मात्॥अलघ्नः॥अलघ्नौ॥अलघ्नाः॥अलघ्नं
अलघ्नौ॥अलघ्नान्॥अलघ्नेन॥अलघ्नाभ्यां॥अलघ्नैः॥अलघ्नाय॥अलघ्नाभ्यां॥अल
घ्नेभ्यः॥अलघ्नात्॥अलघ्नाभ्यां॥अलघ्नेभ्यः॥अलघ्नस्य॥अलघ्नयोः॥अलघ्नानां॥अल
घ्नेषु॥अलघ्न॥अलघ्नौ॥अलघ्नाः॥नकारांतः पदभाक्संज्ञः॥इनादेशो स्यो
पधा॥पदेण॥पदेन॥पदेन॥हेपदन्॥हेपदेण॥हेपदेन॥पदेभ्यां॥पदेभ्यः॥पदेभ्यां॥प
देभ्यः॥अल्लोपस्वरे॥सुन्निसुदितिनकारस्यैकारः॥पदेनः॥पदेण॥
नान्नानोलोपशधौ॥पदभ्यां॥पदभिः॥पदेभ्यां॥पदभ्यां॥पदभ्यां॥प
दभ्यः॥पदेनः॥पदभ्यां॥पदभ्यः॥पदेनां॥पदेषु॥पदेण॥पदेण॥वेङ्॥प
दिण॥पदिणि॥ङेर्हिलोपोवेतिकेचित्॥पदि॥पदेनः॥पदसु॥एवं॥
अर्यमा॥अर्यमेण॥अल्लोपस्वरे॥अर्यमणः॥अर्यमणा॥अर्यम
भ्यां॥अर्यमभिः॥इत्यादि॥संख्याशब्दाः॥पंचनपूरणतयोबहुषुच ४०

नोतस्त्रिषुसरूपाः॥पंचनूजसिङतिस्थेनो॥जसःसोलुक्॥षकार
नकारांतसंख्यायाःपर्य्यायेजरशसोर्लुक्नभवति॥प्रत्ययलोपेप्रत्यय
लक्षणमितिन्यायात्नोपधायाइतिदीर्घप्राप्तोनिषेधमाह॥लुकि
नतंनिमित्तं॥लुकिकृतेसतितन्निमंतंकार्यंनभवति॥सएवनिमि
त्तंयस्यतन्निमित्तं॥यथा॥जसिनोपधयाइतिसूत्रेणदीर्घलुप्ता
वपीनदीर्घता॥तर्हिदीर्घविधायलुक्कार्यः॥इत्यत्रोच्यते॥कृताकृ
तप्रसंगीयोविधिःसनित्यः॥अन्यावरूपंकार्यंनवेत्येव॥तेननानो
नोलोपशधवितिकार्यंनवेत्येव॥पंच॥पंचनिः॥पंचभ्यः॥पंचभ्यः॥
षणः॥षकारनकारांतःसंख्यायाःपरस्यानोनुडागमोभवति॥नोप
धायाइतिदीर्घः॥नान्नानोलोपशधौ॥पंचनां॥पंचसु॥एवंसप्तन्न

वनद्दशनवनवतयः॥सप्त॥सप्त॥सप्तभिः॥सप्तभ्यः॥सप्तभ्यः॥स
प्तानां॥सप्तसु॥नव॥नव॥नवभिः॥नवभ्यः॥नवानां॥नवसु॥द
श॥दश॥दशभिः॥दशभ्यः॥दशभ्यः॥दशानां॥दशसु॥अष्ट
नवाष्टभ्यामेरः॥अष्टनजसङ्खतिस्थिते॥वासुवाआआसु॥अष्टैक
नामेकदेशनामग्रहणे॥आसुविभक्तिषुपरासुवाआदेशवति॥अ
ष्टनोडावा॥कताकारादृष्टनवाष्टभ्यामन्यत्रयोजशसोर्वीशतिवति॥डिवा
द्विलोपः॥अष्टौ॥नात्रानोलोपोवाधौ॥आत्वानावेऔत्वनावः॥अ
ष्ट॥पु०॥अष्टौ॥अष्ट॥अष्टभिः॥अष्टभ्यः॥अष्टभ्यः॥अ
ष्टानां॥अष्टानां॥अष्टसु॥अष्टसु॥नकारांतोदृदन्तवद्वः॥
दृदन्तोयंपुंसि॥दृदन्तवदस्यपुंस्यविषयेअर्थआदेशानवतिसिसर्हि ४१

तस्य॥अयं॥द्विवचनादौस्यादेरेस्यादावितिसर्वत्राकारः॥दृदं
मऔदृतिस्थिते॥दामइतिवक्तव्येदस्यत्वकारेतनिर्देशाकारो
तस्यैवमत्वेस्यात्॥तेनस्यादीनांद्विवचनविभक्तिरूपाणांवाच्यं॥द
स्य॥स्यादीनांदकारस्यमत्वेनवतिस्यादौपरे॥ओओओ॥
दृमासवीरित्वाजसि॥अदृश्य॥इमे॥अनयोसोरस्य॥दृमं॥दृमौ॥
सोनःपुंसः॥दृमान्॥अनयोसोः॥दृदमोनादेशोनवतिटोसोः
परयोः॥दृना॥अनेने॥दृस्यः॥दृदमःसकारेनकारेचपरेअका
रादेशोनवतिरुत्वस्य॥अमीस्यांवा॥आभ्यां॥भिस्भिस्॥दृदमद
सोर्भिस्भिसेवनवति॥तेननभकारस्याकारः॥एस्मिबहुत्वे॥एभिः॥
सर्वादेस्मद्॥स्मात्॥अस्मैआभ्यां॥एभ्यः॥ङसिरत्॥अतः॥स्म

ङागमो नवतिङतेभ्यः॥अस्मात्॥अभ्यां॥एभ्यः॥ङस्य॥अस्य॥
अनयोः॥ओसि॥ओसि॥अनयोः॥सुजामः॥एषां॥ङिस्मिन्॥
अस्मिन्॥अनयोः॥एषु॥स्वरादीनां धेरजादेः॥किमश्वस्यत्यादे
रस्यात इतिसर्वादेरतेपुल्लिंगसर्वशब्दवद्रूपंनेयं॥कः॥कौ॥
के॥कं कौ॥कान्॥केन॥काभ्यां॥कैः॥कस्मै॥काभ्यां॥केभ्यः॥कस्मा
त्॥काभ्यां॥केभ्यः॥कस्मात्॥काभ्यां॥केभ्यः॥कस्य॥कयोः केषां॥
कस्मिन्॥कयोः केषु॥स्वरादीनां धेरजादेः॥प्रशमशब्दस्यनेदः॥मो
नाधनोः॥धातोमकारस्यनकारोऽन्तोनवति॥हसादौ मरेपरे॥प्रश
न्॥प्रशान्तौ॥प्रशमाः॥प्रशमं॥प्रशान्तौ॥प्रशमाः॥प्रशान्तौ॥प्रशान्भ्यां॥
प्रशान्भ्यः॥ङ॥धकारांतनत्वबुधूराद्यः॥तस्येरसेपरांतेचआदि ४२

ऋवानांमितिवकारस्यनकारेलतेहसेपःसेलोपः॥वावसाने॥त
त्वनुत्॥तत्वनुद्॥तत्वबुधौ॥तत्वबुधः॥हेतत्वनुत्॥हेतत्वनुद्॥
हेतत्वबुधौ॥हेतत्वबुधः॥तत्वबुधं॥तत्वबुधौ॥तत्वबुधः॥तत्वबुधौ॥
तैः॥आदिऋवानांनेजवाः॥तत्वनुभ्यां॥तत्वनुभिः॥ङस्यांजि
कारांतःसंज्ञाजपावः॥ष्ठशषराजादेःषःष्टकारांतस्यशकारांतस्य
षकारांतस्यचराजयजस्वजभ्राजभ्राजाश्च्यषलंनवति॥धातोरा
सेपरेनाम्न्यरसेपरांतेच॥षस्यषलंङलंनिमेधार्थंहलीत्यावाख्या
तस्वरूपे॥नलुसर्वत्र॥षाऽः॥षकारस्यऽलंनवतिधातोरासेपरेना
म्न्यरसेपरांतेच॥वावसाने॥सम्यक्प्राकारेणराजतेअसौसम्रा
ट्॥राजराजेपरेसमोमकारस्यमएवस्यात्तेननानुस्वारः॥सम्रा

ट्॥सम्राड्॥सम्राजौ॥सम्राजः॥हेसम्राट्॥हेसम्राड्॥हेसम्राजौ॥
हेसम्राजः॥सम्राजं॥सम्राजौ॥सम्राजः॥सम्राजा॥सम्राभ्यां॥सम्रा
ड्भिः॥सप्तमीबहुवचनषष्ठ्येकवत्स्वसेचपाप्ससानामितिडकारस्य
टकारः॥ष्टुनिष्टुषामोटरंस्यात्॥क्वचित्सप्तम्याश्रयणीयाः॥सम्रा
ट्॥एवंविराजादयः॥विराट्॥विराड्॥विराजौ॥विराजः॥हेविराट्॥हे
विराड्॥हेविराजौ॥हेविराजः॥विराजं॥विराजौ॥विराजः॥विराजा॥
विराभ्यां॥विराड्भिः॥इत्यादिरकारांतास्त्रयोदशयः॥स्रग्॥तद्॥पद्॥ए
तद्॥शब्दाः॥स्रग्रेफस्यादिविसर्जनीयाकारः॥स्तः॥स्रग्रेफस्तकार
स्यसत्वेनवेति॥सोपरे॥स्यः॥स्यौ॥स्यः॥सं॥स्यौ॥त्यान्॥सेन॥साभ्यां॥
स्येः॥ङ॥सः॥तौ॥तेः॥तं॥तौ॥तान्॥तेन॥ताभ्यां॥तेभ्यः॥तस्मै॥ताभ्यां॥ ४३

तेभ्यः॥तस्मात्॥ताभ्यां॥तेभ्यः॥तस्य॥तयोः॥तेषां॥तस्मिन्॥तयोः
तेषु॥यः॥यौ॥ये॥यं॥यौ॥यान्॥येन॥याभ्यां॥येभ्यः॥इत्यादिपदः॥
एतौ॥एते॥एतदोमन्वादेशोद्वितीयातृतीयेचेनावाबहुषुपुन
र्नोपएमन्वादेशः॥अनेनव्याकरणमधीतमेनंछन्दोध्यापयेति॥एनं॥एतं॥एनौ॥एतौ॥एतान्॥एनान्॥एनेन॥एतेन॥एताभ्यां
एतैः॥एतस्मै॥एताभ्यां॥एतेभ्यः॥एतस्मात्॥एताभ्यां॥एतेभ्यः॥
एतस्य॥एनयोः॥एतयोः॥एतयोः॥एतेषां॥एतस्मिन्॥एनयोः॥ए
तयोः॥एतेषु॥छकारांतेतत्वेप्राप्तेशब्दः॥छश्चशकाजादेशः॥षोढः॥
वावसाने॥तत्वेपरेतिनीतत्वप्राट्॥तत्वप्राड्॥तत्वप्राजौ॥तत्वप्राजः॥
तत्वप्राजं॥तत्वप्राजौ॥तत्वप्राजः॥तत्वप्राजा॥तत्वप्रा

ङिः॥ङ॥थकारांतोऽग्निमथ्शब्दः॥वावसाने॥अग्निमथ्भ्यांतीतिअ
ग्निमत्॥अग्निमद्॥अग्निमथौ॥अग्निमथः॥अग्निमथं॥अग्निमथौ॥
अग्निमथः॥अग्निमथा॥सर्वेजवाः॥अग्निमद्भ्यां॥अग्निमद्भिः॥ङ॥
चकारांतःपदस्यचशब्दः॥अंचेःपंचमनुमागमोवक्तव्यः॥पदस्यचसि
द्धतिस्थिते॥स्तोश्चुनिश्चुः॥सयोगांतस्यलोपः॥चोःकुः॥चवर्गस्यक
वर्गादेशोभवति॥धात्वादेश्चसेपरेनात्रश्चरसेपरांतेचा॥यथासंख्यङ
कारः॥पदस्यङ॥पदस्यङौ॥पदस्यङ्यः॥पदस्यङ्यौ॥पदस्यङ्यां॥अंचेर्धातोरकारस्यलोपोभवतिपरेवेस्यादीर्घः॥शसोरचिपरे
तद्धितेःङिपिङकारश्च॥प्रतीचः॥प्रतीचा॥चोःकुः॥चपाअ॥प्रसग्भ्यां॥
प्रसग्भिः॥एवंसघ्रचूतियच्प्रभृतयः॥सघ्रङ॥सध्यंग्भ्यां॥सध्यग्भ्यां॥ ४४
सघ्यंग्भ्यां॥तिरश्चादेयः तिरश्चोदेयोशब्दानिपासंतेतद्धितेपिङका

रेच॥तिरश्चः॥तिरश्चातिर्यग्भ्यां॥तिर्यग्भिः॥इत्यादि॥सघ्रीचः॥सघ्री
चा॥सघ्रग्भ्यां॥सघ्रग्भिः॥समीचः॥समीचा॥समग्भ्यां॥समग्भिः॥इ
त्यादि॥नकारांतोमरुत्शब्दःहसेपःमलोपः॥वावसाने॥मरुत्मरु
द्भ्यां॥मरुद्भिः॥मरुतः॥मरुतं॥मरुतौ॥मरुतः॥मरुता॥मरुद्भ्यां॥मरुद्भिः
मरुद्भिः॥मरुते॥मरुद्भ्यां॥मरुद्भ्यः॥हेमरुत्॥हेमरुद्भ्यां॥एवंअग्निचित्
शब्दः॥उच्चारितेप्रध्वंसीत्यनुबंधः॥वित्तोनुम्॥ठकारानुबंधःस्पर
कारानुबंधस्यचनुमागमोभवतिपुंसिपंचस्वपरेषु॥नसंमहतोधो
दीर्घःशेचपरे॥त्संतस्यापशब्दस्यमहत्शब्दस्यचउपधायादीर्घोभवति
पंचसुधिवर्जितेशेचपरे॥महान्॥महांतौ॥महांतः॥महांतं॥
महांतौ॥महतः॥महता॥महद्भ्यां॥महद्भिः॥इत्या०॥नकारांतउकारा

नुबंधोनवत्॥शब्दः॥त्रीतोनुम्॥अत्वसोः॥अतंतस्यासंतस्यचउप
धायादीर्घोनवतिधीवर्जितेसोपरे॥नवान्॥नवंतौ॥नवंतः॥हेनवन्॥
हेनवंतौ॥हेनवंतःनवता॥इत्यादि॥असंतस्येतिअस्यत्वस्योनस्य
विवक्षितं॥तेनपिंडग्रसतइति॥पिंडग्॥असंतनाभावान्नदीर्घेना॥
पिंडग्रसौ॥पिंडग्रसः॥ऋकारानुबंधस्यनवत्रशब्दस्यनुमागमए
वनदीर्घेना॥नवन्॥नवंतौ॥नवंतः॥एवंयंवत्पठत्पन्नतयः॥दध
त्रशब्दस्यनेरः॥हिरस्कानांजक्षादीनांशनुनुमागमप्रतिषेधोवक्त
व्यः॥दधत्॥दधतौ॥दधतः॥इत्या०॥शकारांतोविशशब्दः॥छशषरा
जारेषत्वं॥षोऽतिदुत्वं॥वावसाने॥विट्॥विड्॥विशौ॥विशः॥विशंवि
शौ॥विशः॥ऽ॥षकारांतोषषूशब्दोनिस्यंबहुवचनांतस्त्रीषुस्वरूपाः॥ ४५

ोजश्शसोर्लुक्॥षोऽ॥वावसाने॥षट्॥षड्॥षड्भिः॥षड्भ्यः॥षण्णां॥ट्
तिसृभ्येणनुट्॥षट्नाम॥इतिस्थिते॥झलांजशोऽन्तेस्य
एतंनवतिनामिपरे॥हुझल्भ्यः॥षण्णां॥षट्सुऽइतिस्थिते॥षोऽ॥स्वसे
षपाशसानां॥षट्सुऽइत्यणुझल्भ्यांपरस्यसोष्यंत्यारितिकथंनवति॥तत्रा
हु॥क्वचित्संततासूत्रयणीयाः॥षड्॥षकारांतोरोषूशब्दः॥भुजवाचकः॥
रोषारः॥रोषूसज्जुषूआशिषूहविषूधनुषूसर्पिषूआयुषूज्योतिषूप्र
भृतीनांषकारस्यरेफोनवतिरेसपरांतेच॥स्त्रोर्विसर्गः॥रोः॥रोषौ॥
रोषः॥रोषं॥रोषौ॥रोषशब्दस्यशरोरेपरेअनंततावावक्तव्याः॥रोषः॥
नोनतायांरोषन्अस्ऽइतिस्थिते॥अल्लोपस्वरे॥षुनोणोनंते॥रेष्णः॥
रोषा॥रोषण्॥रोर्ष्णी॥रोषर्ष्णो॥रोर्ष्णिः॥नाम्नोनोलोपशधी॥रोष

निः॥दोषे॥दोषोः॥दोर्भ्यांदोषभ्यां॥दोर्भ्यः॥दोषभ्यः॥दोषः॥दोषाः॥दोषोः॥
दोषाः॥दोषां दोषः॥दोषि॥वेऽङ्गः॥दोषि॥दोषयि दोषोः॥दोषोः॥दोषु॥
अनेनत्वकृते॥नाम्नोनोलोपश्चधो॥दोषसु॥दोषोरः॥स्त्रोर्विसर्गः॥विस
र्जनीयस्यसःदोस्सु॥ध्रुनिभ्रुः॥दोष्णु॥सजुषाशिषोरसेपरांतेचरीर्घतावक्त
व्याः॥जोषएंजुष्प्रीतिःसहतयावर्त्तनेऽतिसजूः॥मित्रंजुषस्त्रीतिवाव
सनयोः॥सजूः॥सजुषौ॥सजुषः॥सजुषं॥सजुषौ॥सजुषः॥सजुषा॥
सजूर्भ्यांसजूर्भिः॥ङ॥सकारांतोपुंसशब्दः॥पुंसोसुङ्॥पुंसशब्दस्यासुङ्
देशोभवति॥पंचसुपरेषु॥ङकारोअंत्यादेशार्थः॥ङकारेणुमविधानार्थं॥
पुंअसङ्इतिस्थिते॥मस्वरे॥अनुस्वारस्यमकारेशेभवतिस्वरेपरेपुम्
सिङ्इतिस्थिते॥व्रीतोनुम्॥नसंमहतोधोसीर्घः॥हसेपःसेलोपः॥संयो

गांतस्यलोपः॥पुनातीतिपुमान्॥पुनातेःसकुसुमन्चेतिसकूप्रत्ययः॥
मुमागमश्च॥पुमान्॥नश्चापदांतेऽसे॥पुमांसौ॥पुमांसः॥हेपुमान्॥
हेपुमांसौ॥हेपुमांसः॥पुमांसं॥पुमांसौ॥पुंसः॥पुंसा॥संयोगांतस्यसका
रलोपः॥पुन्भ्यां॥पुंलिः॥ङस्यादि॥पुंस्सु॥असंभवेपुंसः॥कर्के॥वेदवेदांते
कवेदस्यपरमात्मनोबहुलासंभवेवाच्येसतिपुंसशब्दकगामिनोभवति
सप्तमीबहुवचनेपरे॥पुंसअत्रअनुस्वारसकारस्थेणहिहलेनसंयो
गांतलंजातंतर्हिसंयोगांतस्यलोपपूर्वस्यसत्रस्यप्राप्तिस्यात्॥पुंस्वये॥
पुंसशब्दस्यस्वसेपरेसंयोगांतस्यलोपोनस्यादित्यनेनसंयोगांतस्यलोप
स्यप्राप्तिस्यात्॥परमपुरुषेऽर्थे॥एकस्यबहुलासंभवस्तथापिस
र्वेषांगुरुलात्मानमीयत्वेनबहुवचनंतत्रायंनेरः॥लोकिकेषुपुरुषे

घुषुस्सुः॥स्कोरिति घोश्च॥संयोगाद्योःसकारककारयोर्लोपो भवति झलेप
रे॥पुंक्सु॥किलास्सलः कृतस्य॥कृषसंयोगश्चः॥पुंक्षु॥एवंविद्वस्
शब्दः॥विद्वान्॥विद्वांसौ॥विद्वांसः॥हेविद्वान्॥हेविद्वांसौ॥हेविद्वांसः॥वि
द्वांसौ॥विद्वस्अस्इतिस्थिते॥वसोर्वुः॥वसोःसंबंधिवकारस्योत्वंभ
वतिशशोरेस्वरेपरतस्त्रिनेर्ऽपिऽकारेचपरे॥क्किलास्सलःकृतस्यविदुषः॥
विदुषा॥वसोरसे॥विद्भ्यां॥विद्भिः॥विदुषे॥विद्भ्यां॥विद्भ्यः॥ङस्या॥
एवंतस्थिवस्शब्दः॥तस्थौ इतितस्थिवान्॥तस्थिवांसौ॥तस्थिवांसः॥
तस्थिवांसं॥तस्थिवांसौ॥तस्थिवस्शब्द इतिस्थिते॥वसोर्वुं इतिवस्य
उत्वंकृतेनिमित्तानावेनैमित्तिकस्याप्यभावः॥इतिऽकारस्याकारः॥त
स्थुउस्अस्इतिस्थिते॥आनोनापि॥अविद्यमानोऽपपत्स्योर्यत्र

सानपूतस्मिन्ननपिकितिडितिस्वरेपरेअकारस्यलोपोभवति॥स्वर॥
क्किलात्यसलकृतस्य॥तस्थुषः॥तस्थुभ्यांतस्थिवद्भ्यां॥तस्थिवद्भिः॥
तस्थुषे॥ङ॥एवंजग्मिवस्शब्दःगतइतिजग्मिवान्॥जग्मिवांसौ॥
जग्मिवांसः॥जग्मिवांसं॥जग्मिवांसौ॥जग्मिवस्अस्इतिस्थिते॥वसोर्वुः॥गमाश्चरे॥ग
महनजनखनघसइत्येतेषांउपधालोपोभवतिकितिङितिचस्वरेपरे॥
जग्मिवांसः॥स्वरः॥जग्मुषा॥जग्मिवद्भ्यां॥जग्मिवद्भिः॥जग्मुषे॥
ङजगन्वस्शब्दस्यनेरः॥जगन्वान्॥जगन्वांसौ॥जगन्वांसः॥
जगन्वांसं॥जगन्वांसौ॥जगन्वस्अस्इतिस्थिते॥वसोर्वुः॥ङ
तिवकारस्योकारः॥निमित्तानावेनैमित्तिकस्याप्यभावःइतिन्या
यात्॥वकारनिमित्तस्यमानोधातोरितिमकारादेशरूपस्यनकार

स्यमकारएवतेनजगमउस्असइतिस्थिते॥गमोहस्थनेनेउ
पधायालोपः॥स्वर०॥जग्मुषः॥जग्मुषा॥जेगन्वन्यां॥जग्व
ङिः॥जग्मुषे॥ऽ॥एवंपेचिवस्शब्दः॥पेचिवान्॥पेचिवांसौ॥पेचि
वांसः॥पेचिवांसं॥पेचिवांसौवसावेउः॥लोपःपचोकित्वास्य॥
पचादीनामनादेशादीनांकितिणौपरेकृतेस्यलोपोभवति॥अ
कारस्यैकहुसस्यैकारः॥पेचुषे॥ऊं॥उषाश्रसपर्णीध्वंसश्चव्योःर
सेपरेलेचः॥वसारसेइतिदृत्वं॥वयसाने॥उषाश्रत्॥उषाश्रद्॥उषा
श्रसः॥उषाश्रज्यां॥उषाश्रजिः॥उषाश्रसु॥एषपरणीध्वत्॥पर्णीध्व
द्॥पर्णीध्वंसौ॥पर्णीध्वंसः॥हल्ङ्या॥सुवचस्शब्दस्यअलसोःसवि
तिदीर्घः॥सुवचसौ॥सुवचसः॥हेसुवचः॥सुवचसं॥सुवचसौ॥ ४८

सुवचूसः॥सुवचसा॥स्त्रा॥हबेइतिउत्वं॥ओवे॥सुवचोभ्यां॥सुवचोभिः
सुवचसेङ्॥एवंचंङ्मसवेधसपचेतसजातवेदसऊर्ध्वश्रवसविडोज
सपुरुनृतयः॥चंङ्माः॥चंङ्मसौ॥चंङ्मसं॥वेधाः॥वेधसौ॥वेधसः॥पचे
ताः॥पचेतसौ॥पचेतसः॥जातवेदाः॥जातवेदसौ॥जातवेदसौ॥अत
वेदसः॥ऊर्ध्वश्रवाः॥ऊर्ध्वश्रवसौ॥ऊर्ध्वश्रवसं॥सुप्रजाः॥सुप्रजसौ॥सुप्र
जसः॥विडोजाः॥विडोजसौ॥विडोजसः॥ओषनसश्चब्दस्यनेरः॥उश
नसपुरुरंशसअनेहसइत्येतेषांसेरधेर्लोनवतिसचेत्॥डिलोपिलो
पः॥उशनाः॥उशनसौ॥उशनसः॥उशनसोधौनांतनाअरंतनावक्त
व्याः॥हेउशनन्॥हेउशना॥हेउशनः॥उशनसं॥उशनसौ॥उशनसः॥उश
नसा॥उशनोभ्यां॥उशनोभिः॥उशनसे॥शेषंसुगमं॥पुरुरंशा॥पुरुरंश ५

सो॥पुरुषेशसः॥ङेर्नस्निः अनेहसो॥अनेहसः॥अदसश्चाद्स्य
तुनेहः॥त्यादेरस्यादातिति सर्वत्राकारः॥अदसीइतिस्थिते॥सोसेः॥
अदसोदकारस्यसकारोनवतिसोपरे॥सेरो॥अदसः सेरोकारादेशोनव
ति॥असो॥द्विवचनेअदस्औइतिस्थिते॥दस्यमः॥त्यदादीनांदकारस्य
मत्वंनवतिस्यादौपरे॥अमोइतिस्थिते॥दस्यमः॥त्यदादीनांदकारस्य
मत्वंनवतिस्यादौपरे॥अमोइतिस्थिते॥मादुङोश्चउश्चङ॥अदसो
मकारात्परस्यह्रस्वस्यह्रस्वउकारोनवति॥दीर्घस्यदीर्घउकारोनवति॥अ
मः॥बहुवचनेसर्वादिर्विभक्तिः॥अदस्॥अमइतिस्थिते॥एरीबहुत्वे॥
बहुत्वेसत्यदसएकारस्यईकारादेशोनवति॥अमी॥अमुं॥अमः॥अमू
न्॥तृतीयैकवचनेमत्वेउत्वेकृतेपञ्चात्तृजादाविति॥अमुना॥द्विवच ४९

निअत्रित्यालंपञ्चान्मादृअमत्र्यां॥त्रिसत्रिस्॥एस्मिन्बहुत्वे॥अमी एरीबहुत्वे॥
त्रिः॥अमङ्इतिस्थिते॥सर्वादेस्मात्॥मादुङोश्चउश्चङ॥क्लिलास्वसः॥कृतस्य॥अमुष्मै॥
अमत्र्यां॥अमीत्र्यः॥ततः॥अमुष्मात्॥अमत्र्यां॥अमीत्र्यः॥अमुष्य॥
ओसि॥अयादेशेकृतेपञ्चान्मादृ॥अमुयोः॥अमीषां॥अमुष्मिन्॥अ
मुयोः॥अमीषु॥पुनर्विशेषमाह॥सामान्येअदसःकस्यादिवच्च॥स्यादे
परेयत्कार्यंतत्कार्यंकपत्सयपरेनवती॥स्यादिष्वेतिचकारात्प्रथ
मैकवचनेअसकोदित्पिसपंनवति॥अदकूइतिस्थिते॥स्वौ॥अमुकः॥
अमुकौ॥अमुकेः॥शेषंसर्वशब्दवत्॥इत्यदी॥इतिरुसंताःपुल्लिंगाः॥
अथहसंतास्त्रिलिंगाःप्रदर्श्यंते॥तत्रहकारांतोउपानहशब्दः॥पादत्रा
णार्थः॥नहोधः॥नहोहकारस्यधकारोनवतिधातोरन्तेपरेनोन्त्यय

सेपरांतेचवावसाने॥उपानत्॥उपानद्॥उपानहौ॥उपानहः॥उ
पानत्सि॥इत्या॥एवंगोधुराब्दः॥पुल्लिंगवत्त्रेयः॥वकारांतो
दिवशब्दः॥दिव्सिइतिस्थिते॥दिवौ॥दिवशब्देस्योकारादेशोन
वति॥सोपरे॥थणीनिर्दिष्टे॥इयंस्वरे॥द्योः॥दिवौ॥दिवः॥हेद्योः॥
दिवौ॥दिवः॥हेद्योः॥हेदिवौ॥हेदिवौ॥हेदिवः॥वामि॥दिवौवका
स्यवात्वेनवतिअनिपरे॥द्यौ॥दिवं॥दिवौ॥दिवा॥ओरसे॥दिवशब्द
स्परसेओकारादेशोनवति॥इयंस्वरे॥द्युभ्यां॥द्युभिः॥दिवे॥इत्यादि॥
सप्तमीबहुवचनेद्युषु॥रेफांतस्त्रयाणांशब्दानांसबहुवचनांतःत्रि
षुसः॥त्रिचतुरोस्त्रियांतिसचतसवत्॥स्त्रियांवर्त्तमानयोस्त्रिचतु
रशब्दयोस्तिसचतसइत्येतावादेशोनवतः॥ऋकारस्यऋकारवत्॥ ५०

तोदीर्घात्सुरानवति॥अरूपंचसुअनेनापिअरूनवति॥सुं॥
चतस्रः॥चतस्रः॥चतसृभिः॥चतसृभ्यः॥रा॥नुडामः॥चतसृणां॥
तिसृचतसृनामिछंदसिवा॥चतसृणां॥चतसृणां॥चतसृषु॥तिस्रः
तिस्रः॥तिसृभिः॥तिसृभ्यः॥रा॥तिसृणां॥तिसृणां॥तिसृषु॥रेफांतो
गिरशब्दःद्योर्विहसे॥धातोरिकारोकारयोर्दीर्घोनवतिरेफहकारयोर्ह
सपरयोः॥गीः॥गिरौ॥गिरः॥हेगीः॥गिरं॥गिरौ॥गिरः॥गिरा॥गीर्भ्यां
गीर्भिः॥सप्तमीबहुवचनेगीर्षु॥एवंपुरधुराद्यः॥धकारांतःसमिधूशब्दः
वोवसाने॥समित्॥समिद्॥समिधौ॥समिधः॥हेसमित्॥हेसमिद्॥
एवंविरुधक्रुधक्रुधइत्यादयःशब्दाज्ञेयाः॥नकारांतःककुब्शब्दः॥वो
वसाने॥ककुप्॥ककुब्॥ककुभौ॥ककुभः॥हेककुप्॥हेककुब्॥हेककु

भो॥हे ककुभः॥ककुभा॥ककुभौ॥ककुभः॥ककुभा॥ककुभ्यां॥ककु
भिः॥इत्यादि॥खसचपाशसानां॥ककुभु॥जकारांतः स्रज्शब्दः॥दि
ग्गमितिकुलं॥वावसानेस्रक्॥स्रग्॥स्रजौ॥स्रजः॥स्रजं॥स्रजौ॥स्रे
जः॥स्रजा॥दिग्गमितिकुलं॥सबेजवाः॥स्रग्भ्यां॥स्रग्भिः॥एवंस्रज्शब्दः॥
स्रक्॥स्रग्॥स्रजौ॥स्रजः॥इकारांताःसविदुसंपत्रत्नत्ययः॥वावसाने॥
सवित्॥सविद्॥सविदौ॥सविदः॥इत्यादि॥इकारांतास्त्रयः॥तेषांत्वा
दृष्टेइत्यादिविधिसर्वत्राकारेकृतेआबंतस्त्रियामितिआप्॥रूपंस्त्रिलिं
गसर्वशब्दवत्॥आपः॥स्तः॥स्याः॥औरी॥स्याःस्याः॥स्यां॥स्याम्याः॥तेसो
रे॥स्याः॥स्याभ्यां॥स्याभिः॥ङितोयद्॥पटेच्च॥एऐऐ॥स्यस्यै॥स्यस्याः॥
तेसोरे॥न्त्ययोः॥स्यासां॥अंगेनुः॥स्यस्यां॥स्ययोः॥स्यासु॥स्वरादीनांधे ५१

रत्नावः॥एवंतद्शब्दः॥स्तःसांते॥ताः॥तया॥ताभ्यां॥ताभिः॥तस्यै॥ताभ्यां॥
ताभ्यः॥तस्याः॥ताभ्यां॥ताभ्यः॥तस्याः॥तयोः॥तासां॥तस्यां॥तयोः॥
तासु॥या॥ये॥याः॥यं॥ये॥याः॥यया॥याभ्यां॥याभिः॥इत्यादि॥एषा॥ए
षे॥एताः॥एतां॥एनां॥एते॥एने॥एताः॥एनाः॥एतया॥एनया॥ए
ताभ्यां॥एताभिः॥एतस्यै॥एताभ्यां॥एताभ्यः॥एतस्याः॥एनाभ्यां॥ए
ताभ्यः॥एतस्याः॥एतयोः॥एनयोः॥एतासां॥एतयोः॥एनयोः॥ए
तासु॥एवंकिम्शब्दः॥का॥के॥काः॥कं॥के॥काः॥कया॥काभ्यां॥काभिः
॥ङ॥इदम्शब्दस्यनेदः॥इयं स्त्रियां॥इदम्शब्दस्यस्त्रियामियंभव
तिसहितस्य॥इयं॥इमे॥इमाः॥इमं॥इमे॥इमाः॥अनयोसोः॥अन
या॥भ्यः॥अस्यां॥आभिः॥अस्यै॥आभ्यां॥आभ्यः॥अस्याः॥आभ्यां॥

आम्यः।अस्याः।।अनयोः।।आसां।।अस्यां।।अनयोः।।आसु।।चकारां
तस्त्रच्शब्दः।।चोकुः।।वावसानेत्क्।।त्क्।त्चौ।।त्चः।।त्चं।त्चौ।।
त्चः।त्चा।।त्क्ष्यां।।त्क्ष्मिः।।त्चे।त्क्ष्यां।त्क्ष्यः।सप्तमीबहुवचने।चोः
कुः।।त्चं।कषसंयोगेक्षः।।त्क्ष।।ऋत्वाक्ष्वृन्धनत्तय।।पकारांतोअ
प्शब्दःनित्यंबहुवचनांतः।।नसंमहतोधोदीर्घः।।आपः।।अपःनिरपां
अवारीनांपकारस्यत्वंभवतिनकारेपरे।।अद्भिः।।अद्भ्यः।।अपां।।अप्सु।।
राकारांतस्त्रिलिंगोदृशब्दः।।दृशं।।दृशौदृशःस्यशसोलुक्दृशां।।स
सेपरांतेचकुत्वंभवति।।आदृशेवांतऋत्विग्दधृक्स्रजुक्षिञ्जयज्
क्वचिदसज्जदृक्षादिकुत्वं।।वावसाने।।दृक्।।दृग्।।दृशौ।।दृशः।।दृशं।।
दृशौदृग्भ्यां।।दृशा।दृग्भ्यां।।दृग्भिः।।दृशे।दृग्भ्यां।।दृक्षु।।दृक्षादि।।तकारां

ताःयोषित्सरत्विद्युत्पन्नत्तयः।।योषित।।योषिद्।।योषितौ।।योषितः।।शे
षंमरुत्शब्दवत्।।षकारांतःषष्शब्दः।।षाड्भिः।।वावसाने।।त्विड्।त्विड्त्वि
ड्भ्यां।त्विभ्यः।त्विषा।।त्विड्भ्यां।।त्विड्भिः।।त्विषे।।एवंस्रावद्विषुष्ऋत्षशब्दः।।
आदिषशब्दस्यसजुषशब्दवत्त्रयः।।सजुषाद्भिःसेपरांतेचरीर्घतावु
क्व्या।।दोषोरः।।अरीः।।आरीषौ।।आरीषः।।आरीषं।।आरीषौ।।आ
रीषः।।आरीषा।।आरीभ्यां।।आरीर्भिः।।इत्या।।अरीर्षुः।।अदस्श
ब्दस्यसोनिर्विशेषः।।त्यदादेरस्यादेः।।सोसः।।सौ।।असौ।।द्विवचनादौ
अतोहल्तेआवनस्त्रियामित्यापू।।म्।।अमू।।अमूः।।अमूं।।अमू।।
अमूः।।अमुया।।अमूभ्यां।।अमूभिः।।अमुष्यैअमूभ्यां।।अमुष्याः।।अ
मुष्याः।।अमुयोः।।अमूषां।।अमुयाः।।अमूषु।।अमुकौ।।अमुकाः।।इत्या।।सुमन

सू॥अप्सरस्नासुसुवचसुवचनयोपिपुंलिंङ्गोक्तसुवचसश्ववतृन्ते
याः॥अप्सरःशब्दोनित्यंबहुवचनांतः॥अप्सरसःअप्सरोनिःअप्सरा
भ्यः॥अप्सरोभ्यः॥अप्सरसां॥अप्सरसु॥छ॥इतिहसांतास्त्रिलिंगाः॥
स्त्रिलिंगकथनानंतरं॥अथहसांतनपुंसकलिंगाःपदर्श्यंते॥तत्रमुख्य
वृत्याहकारांतशब्दानास्ति॥गौणत्वेतु॥सुसुअनड्वायस्यतत्॥स्वनड्व
ह॥नपुंसकात्स्यमोलुक्॥वावसानेस्वनड्वत्॥अनड्वत्॥स्वनड्वत्॥अ
नड्वत्शब्दस्यशेषेआमागमोवक्तव्यः॥स्वनड्वाहि॥इत्यादि॥गोदुह
शब्दस्यतुरादेर्घः॥गोधुक्॥गोधुग्गोदुहीगोदुहिः॥अनुपानहशब्द
स्यनहोधः॥वावसाने॥अनुपानत्॥अनुपानद्भ्यां॥अनुपानद्भिः॥अ
नुपानहि॥इत्या०॥रक्षोनोवारशब्दः॥नपुंसकात्स्यमोलुक्॥स्त्रीविस
र्गः॥वाः॥द्रुमोवारी॥वारियमघत्तोहरांतस्यनुमनभवति॥पुनरपि॥ ५३

वाः॥वारी॥वारिवारा॥वार्भ्यां॥वार्भिः॥वारे॥इत्या०॥चतुरशब्दस्यच
तुरामशेचत्वाम्॥चत्वा॥चत्वारि॥चतुर्भिः॥चतुर्भ्यः॥चतुर्भ्यः॥चतु
रःसंख्यायाः॥चतुर्णां॥चतुर्षु॥गौणत्वेतु॥प्रियाश्चत्वारःपुरुषाः॥
यस्यतत्॥प्रियचतुः॥प्रियचतुरी॥चतुरामशेचप्रियचेत्वारि॥इत्या
दिनकारांतोअहन्शब्दः॥अहन्सिइतिस्थिते॥अन्हसः॥अहन्
शब्दस्यसकारोभवतिरेपरेतेच॥स्त्रीविसर्गः॥अहः॥वध्योः॥अ
न्हो॥अहनी॥अहानि॥अहः॥पुनरपिअहःअन्हो॥अहनी॥
अहानि॥अल्लोपःस्वरेअन्हः॥स्त्रीविसर्गः॥हत्वे॥ओअहन्भ्यां॥
अहोभिः॥अहस्सु॥इत्यादि॥ब्रह्मनशब्दस्यतुरेपरेतेचनाम्ना
नोलोपश्चधो॥ब्रह्म॥द्रुमो॥घुनीणेनंने॥ब्रह्मणी॥ब्रह्माणि॥संबो

धनेवानपुंसकस्यलोपोवाच्यः॥हेब्रह्म॥हेब्रह्मन्॥हेब्रह्मणौ॥हे
ब्रह्माणौ॥पुनरपिअन्युक्तारितिविशेषणाल्लोपोनास्ति॥ब्रह्मणा॥
एवचमेनुवर्मनुकर्मनुवमनुसामनुरामनुनामनुलोमनुप्रमनुत्र
भृत्तयः॥व्यामनुशब्दस्यतुविशेषः॥व्योमा॥वेऽजोः॥व्योम्नी॥व्योम
नी॥व्यामानि॥पुनस्तद्धत॥इत्यारि॥सप्तम्येकवचनेव्योमन्ङि इ
तिस्थिते॥नांनादीनांतांछेऽसिङिस्यावीलोपः॥व्योमन्॥नान्तो
लोपश्चधोऽत्यस्यप्राप्तिस्तदर्थमाह॥छेऽस्यागमज्ञानागमज्ञयोर्ली
पालोपोवक्तव्योतेननकारलोपेन॥सर्वेनन्तानि॰त्यत्रअका
रांतात्नुमसहितस्य॥शिलोपः॥परमेव्योमन्नामपरमेव्योम्नि
दीर्घत्वंननिवर्त्तते॥सर्वेणिनन्तानिवर्त्तंतइतिछेऽन्सप्रयोगः॥ ५४

असृजशब्दस्यतुरिशमितिकत्वं॥वावसाने॥असृग्॥असृजौ
असृजः॥इत्यारि॥इकारांतास्त्यदाद्यः॥तेषांस्यमोर्लुकितेरत्वं
ननवति॥स्यादिविशेषणात्॥यइतिस्थिते॥नपुंसकात्स्यमो
र्लुक्॥वावसाने॥त्यत्॥त्यद्॥दमो॥अदस्॥त्यानि॥पुनरपि॥
पत्॥पद्॥ये॥यानि॥यत्॥याभ्यां॥यैः॥शेषंसर्ववत्॥एतत्॥
एतद्॥एतौ॥एतानि॥द्वितीयायांएतदोन्वादेशेऽतिप्रसंगेअमिविष
येवक्तव्येविशेषमाहः॥नपुंसकेऽमस्तदोरन्वादेशेअमिएनत्इति
वक्तव्यं॥एनत्॥एनद्॥एनौ॥एने॥एतानि॥एतानि॥शेषंपुंवत्॥कि
मूशब्दस्यतु॥किं॥के॥कानि॥पुनरपि॥कत्॥कद्॥कौ॥कान्यां॥कैः॥शेषंपुंवत्॥

चकारांतःप्रत्ययशब्दः॥चोःकुः॥वावसाने।प्रत्यक्॥प्रत्यग्॥इ
मो॥प्रत्यञ्चऽइतिस्थिते।अचेर्लोपोदीर्घश्च॥प्रतीची॥नुमयमः॥
प्रत्यन्चऽइतिस्थिते।स्तोश्चुनिश्चुः॥प्रत्यञ्चि॥पुनरपि॥प्रतीचा॥
चोःकुः॥झषजबोः॥प्रत्यग्भ्यां॥प्रत्यग्भिः॥प्रतीचेऽइत्यादयः॥ए
वंतिर्यक्।तिर्यग्॥तिरश्चोर्यनिपात्यंते॥तिरश्चि॥तिर्यञ्चिऽइत्या॥
एवंचकारांतोअन्वञ्चशब्दः॥अन्वक्॥अन्वग्॥अनुचि॥अन्वं
चि॥गांअंचतीतिसुजन्तेयऽइतिगवाचअंचगतिपूजनयोः॥नाले
प॥धातोरंतस्यतकारस्यलोपोनवेतिकितिलितिचपरे॥ग
वारेवर्णेगमोहाहोवक्तव्यः॥ओअव्॥सवर्णे॥गवाच्॥गवा
चशब्दस्यतु॥चोःकुः॥वावसाने॥गवाक्॥गवाग्॥ऽहमो॥अं ५५

चेरलोपोदीर्घश्च॥निमित्ताभावेनैमित्तिकस्याप्यभावः॥गोची
जःरसोर्लोपेकृतेनुमयमः॥गवाञ्चि॥पुनरपि॥गवाक्॥गोञ्चि॥
गवाञ्चि॥गोचा॥गवागयां॥गवाग्भिः॥ऽइत्या॥नकारांतोजगत्
शब्दः॥वावसाने।जगत्॥जगद्॥जगती॥जगंती॥पुनरपि॥
जगता॥जगद्भ्यां॥जगद्भिः॥उकारानुबंधोशब्दः॥महत्॥महद्॥
महतीनसंमहतोधोदीर्घःहशेचि॥नश्चापदांतेप्रसे॥महांति॥पु
नः॥महता॥महद्भ्यां॥महद्भिः॥शेषेपुंवत्॥मकारांतः॥पयसश
ब्दः॥पयः॥पयसि॥नुमयमः॥नसंमहतो०॥नश्चापदांतेप्रसे॥
पयांसि॥पुनः॥पयसा॥स्रोर्विसर्गः॥हशि॥ओ॥पयोभ्यां॥पयो
भिः॥एवंतेजसमहस्वचसयशसशिरसपुन्नपुंसयः॥षकारा

तोऽविषयादृः॥होषोरः॥हविः॥हविषाहवीषि॥पुनरप्पि॥ह
विषा॥हविर्न्या॥हविर्निः॥एवंसर्षिष्॥धनुषअविष्ज्योतिष
रोगविषआयुषजेनुषचक्रूषयजूषपन्नतयः॥अरसरावात
स्यमोर्लुकिकृतेस्त्रीविसर्गः॥अर्॥द्विवचनाभेटेरत्वेकृतेसति
लेचकृते॥अम॥अमुनि॥पुनः॥अरः॥अमः॥अमुनि॥अमुना॥
अमभ्यां॥अमीभिः॥अमुष्मै॥अमभ्यां॥अमीभ्यः॥अमुष्मात्
अमभ्यां॥अमीभ्यः॥अमुष्य॥अमुयोः॥अमीषां॥अमुष्मि
न्॥अमुयोः॥अमीषु॥ननुआमकथंक्रियते॥वैयाकरणमा
त्रालाघवेनपुत्रोत्सवंमन्यतइतिन्यायेन॥अमएवकथंनक्रि
यते॥सत्वंअमीरुतेसतिअमरामोरस्यसकारलोपस्यादि ५६

तिआमएवयुक्तः॥५१॥इतिसोताःनपुंसकलिंगाः॥अथयुष्मदस्म
दोःस्वरूपंनिरूप्यते॥ननुसर्वादयोलिंगत्रयेपिसाधितास्तथापिता
वप्पिकथंनसाधितोतत्राह॥तयोश्चवाच्यलिंगत्वा॥त्रीष्वपिलिंगेषु
समानंरूपंनयं॥वाचस्पलिंगत्वंवाच्यलिंगत्वंतस्मात्वाच्यलिंग
त्वात्॥त्वमहंसिना॥युष्मदस्मदोःसिसहितयोःत्वमहमितेतावादे
शौभवतः॥यथासंख्यम्॥त्वं॥अहं॥युवावौद्विवचने॥युष्मदस्मदो
द्विवचनेपरेयुवआवइत्येतावादेशौभवतः॥युवं॥वयं॥त्वन्मदेकत्वे॥
युष्मदस्मदोत्वेतावादेशौभवतः॥आमस्मा॥युष्मदस्मदोरात्वंभव
तिआमीसकारेनिसिचपरे॥त्वा॥मा॥युवा॥त्वादेशेत्वेकृतेरामीतिदी
र्घत्वं॥शसोनावक्रम्यः॥युष्मान्॥अस्मान्॥त्वन्मदेकत्वे॥एवंजसादिः॥

युष्मदस्मदोरेकत्वेनवर्तिताभिःसेतयोःपरयोः॥एअय्॥त्वया॥मया॥
युवावौद्विवचने॥अजिःयुवाभ्यां॥आवाभ्यां॥अम्सि॥युष्माभिः॥
अस्माभिः॥तुभ्यंमह्यंङयासहितयोर्युष्मदस्मदोस्तुभ्यंमह्यं
इत्येतावादेशौभवतः॥तुभ्यं॥मह्यं॥युवाभ्यां॥आवाभ्यां॥भ्यस्सम्भ्यं
युष्मदस्मदोपरोभ्यस्सम्भ्यंभवति॥शकारोनकारादिलक्षार्थः॥यु
ष्मभ्यं॥अस्मभ्यं॥त्वन्मदेकत्वे॥ङसिभ्यसोःस्कू॥युष्मदस्मदोःपंच
म्याङसिभ्यसोस्कूभवति॥शकारः॥सर्वादेशार्थः॥उकारउच्चारणार्थः॥
त्वामौद्वितीयस्यादौ॥त्वत्॥मत्॥युवाभ्यां॥आवाभ्यां॥बहुत्वेभ्यमस्शस्ना
मु॥त्वामौद्वितीये॥युष्मत्॥अस्मत्॥तवममङसा॥ङसासहितयोर्युष्मद्
स्मदोस्तवममेत्येतावादेशौभवतः॥तवमम॥युवयोः॥आवयोः॥ ५७

सर्वादित्वासुट्॥साम्याकं॥युष्मदस्मदोःपरःसमाकंभवति॥युष्माकं॥अ
स्माकं॥त्वयि॥मयि॥युवयोः॥आवयोः॥युष्मासु॥अस्मासु॥७॥
अथानयोःशब्दविशेषविधिर्निरूप्यते॥युष्मदस्मदोषष्ठीचतुर्थीद्विती
यानिःसहितयोस्तेनैवान्योवसभसौ॥युष्मदस्मदोर्यथासंख्येना
मिआदेशौभवंति॥तत्रैकवचनेनसहतेमभवत॥द्विवचनेनवानौ॥
बहुवचनेवसभसौ॥स्वामीतेससामायातःस्वामीतेषांपत्तंगतः॥ना
मस्तेनगवन्नयोर्दहिमेमोहमव्ययं॥१॥स्वामिवोसजहासोचैर्
ब्रूतोरानयाचनां॥राजावोरास्पतेरानंराजानोमधुसूदनः॥२॥दे
वावामवताद्विप्रुर्नरकान्नोजनार्दनः॥स्वामिवोबलवान्राजास्वामी
नोसोजनार्दनः॥३॥नमोवोबलविशेषाज्ञानंनोदीयतांधनं॥सा

नेदानीं प्रपश्यामपश्यामोनः सुदृश्विनः॥४॥ त्वामामा॥अमासहि
तायोयुष्मत्स्मत्तोत्वामाहुस्तावदेशोनवतः॥पश्यामित्वामदाली
ढंपश्यामामदन्नेदकं॥नारे॥पादादेवर्तमानयोर्युष्मत्स्मदोर्न
तेत्रादेशानवंति॥तवयेशत्रवोराजन्ममतेप्यतिशत्रवः॥त
वमित्राणियानिस्युःममामित्राणितान्यपि॥५॥रुद्रोविश्वेश्वरोद्
वोयुष्माकंकुलदेवता॥सएवनाथोनगवान्अस्माकंपापना
शनः॥६॥पादादितिकिं॥पादुनोनरसिंहस्यनखलोगूलको
ढयः॥पुछस्त्रीनखलोगूलकुरस्यमरः॥हिरण्यकशिपोर्वक्षत्त्व
त्रासत्करेमारुणाः॥७॥संबोधनपदाद्येननवंतिवसाद्यः॥
परंतु॥विशेष्यपूर्वंसंबोधनंहित्वानस्मात्संबोधनांतास्त्रयेयुष्म ५८

स्मदोःनेतेआदेशाइतिकेचित्॥त्वास्मान्याहिनहरेर्विष्णोस्मान्
रक्षसर्वदा॥विशेष्यपूर्वेऽपिहरेकृपालोनःपाहि॥संबोधनेतरप
र्वात्सर्वदारक्षदेवनः॥इतिकालापकं॥चादिनिश्च॥चादिनिरपि
योगेनेतेआदेशानवंति॥तवममचसमागमस्तासीतवममवा
नकिमप्यसाध्यमस्ति॥तवममचमहच्चकास्तिसख्यंनतवममेह
कश्चिद्वेद्वियोगः॥८॥चादिर्निपातः॥चादिर्गणोनिपातसंज्ञोन
वति॥च॥वाह॥अह॥हह॥एव॥एवं॥नूनं॥पृथक्॥विना॥नाना॥स्वस्ति॥
अस्ति॥नाम॥दोषा॥मृषा॥नक्तं॥मिथ्या॥मिथस्॥अधा॥अधा॥ह्यस्
श्वस्॥उच्चैस्॥नीचैस्॥स्वर॥अंतर॥पातर॥पुनर्॥नक्तं॥अहोस्वि
त्॥उत॥सहनम॥ऋते॥नतु॥अंतरेण॥नमस्॥अंतरा॥मनाक्॥हि

ऋक्। अलं। कृतं। वषट्। अमा। नो। ना। प्रतिषेधे। इति। इव। इषत्। खिल्। खलु। वै। आरात्। दूरात्। नः। ऋते॥ साकं। सार्धं। समं। ययुतत्। स्वराञ्च॥ इत्येवमादिर्गणो निपातसंज्ञो भवति। चादिनामपि अपरिमितार्थत्वान्न कार्त्स्न्येनार्थो व्याख्यातुं शक्यते इति॥ बाहुल्येन दृष्टप्रयोगव्याख्यायते॥ चसमुच्चयाद्यर्थे च वा विकल्पोपमानप्रतिषेधेषु॥ इत्र सिद्धार्थे॥ अहेति रस्कारे॥ एवावधारणे। एवं प्रकृतिपरामर्शे॥ नूनं निश्चयेन॥ निपातानां केचिदीश्वर्याः॥ यथा चार्यः॥ केचित्सवाचकाः॥ यथा पृथगार्यः॥ तद्रूकं॥ केप्यवद्योतकाः॥ केपि वाचकाः केप्यनर्थकाः॥ आगमादय केपि स्युः॥ संनत्यार्थस्य साधकाः॥ १॥ पृथङ्नानेति नानार्थे॥ विनाक्रांते अंतरेणेति अभावार्थे॥ स्वस्ति विना ५९

शं॥ अस्तीत्याद्यआख्यातस्वरूपाः॥ सतायां॥ स्याद्वोअनेकतर्पयायाः॥ दोषानक्रोशत्रौ॥ मृषामिथ्यावाधे। मिथः परस्परं॥ अथोअथआनंतर्यो॥ धिक्कारमंगलार्थंतरविषक्षासु॥ ह्यः पूर्वदिने॥ उच्चैस्। नीचैस्। उच्चावचयाः॥ अकृपस्त्यश्च केः नीचकैः॥ स्वः स्वर्गे॥ अंतर्मध्ये॥ प्रातः प्रत्यूषे॥ पुनर्भृशः॥ पौनपुण्ये॥ उत अहोस्वित्॥ वितर्के॥ सहसाकं सार्धं सत्रसंबंधे॥ नमः प्राड्निवे॥ अलं॥ पर्याप्तसामर्थ्ययोः॥ कृतं निवारणे॥ आमानानाः प्रतिषेधे॥ इषन्नञ्नत्वे। किल खलु वैनिश्चित्स्मर्ययोः॥ आराद्दूरसमीपयोः॥ भृशमत्यर्थे॥ यत्नयत्कारणे॥ तत्तत्कारणे॥ स्वराञ्चति॥ स्वरसदृशाः वर्णा निपातसंज्ञा भवंति॥ संबोधने॥ त्र्यए हि॥ इदंइंपश्यपा। नि

मर्त्तेने॥६६६दृशःसंसारः॥मंत्रेऽंश्रावय॥ऽंवृत्तणिमंगलाय्यु
नुक्तास्विषु॥६स्येवमादिशब्दात्॥शश्वत्सातत्ये॥चेत्॥यदि॥हंतः॥
कुत्रचित्॥किंप्रसारानानुमस्ये॥ओषठौषठूषठेतिहविःप्रदाने॥त
त्रालिंगोविनक्रुर्थानिपात्यते॥तस्मिन्निति॥तत्र॥यस्मिन्निति॥य
त्र॥कस्मिन्निति॥कुत्र॥कुरु॥कस्मिन्काले॥कदा॥यस्मिन्काले॥यदा॥
तस्मिन्काले॥तदा॥तेनप्रकारेण॥इत्थं॥इत्थं॥सम्मादितितसुः॥य
स्मादितियतः॥कस्मादितिकुतः॥अस्मादितिअतः॥सार्वविभ
क्तिकस्तसुइत्येकेसार्वेति॥सर्वासांविभक्तिनामार्थेवर्त्तीतिसा
र्वविभक्तिकः॥तस्यस्थयइतेवेय्याकरणावदंति॥पूर्वस्मिन्निति॥
पुरस्तात्॥परस्मिन्निति॥परस्मात्॥अधरस्मिन्निति॥अधस्तात्॥ ६०

परस्मिन्निति॥परस्मात्॥अधरस्मिन्निति॥अधरस्तात्॥परस्मिन्नि
तिपरेण॥आहीचदूरे॥दूरेर्थेवर्त्तमानेअहीचप्रत्ययोभवति॥
दक्षिणस्यांदिशित्यर्थेदक्षिणेहिवसंतिचाडालाः॥उत्तरस्यांदिशि
त्यस्मिन्नर्थेउत्तरेहिवसंतिक्षत्रियाः॥किमःसामान्येदिः॥सर्ववि
भक्तेस्तलात्॥किमशब्दात्सामान्यर्थेवाच्येसतिविशेषेप्रत्ययोभ
वति॥कश्चित्॥कश्चन॥आशिषिशब्दात्॥कश्चन॥किंचित्॥केनचि
त्॥कस्मैचित्॥कस्माच्चित्॥कस्यचित्॥कस्मिंश्चित्॥स्त्रिलिंगे॥
काचित्॥काश्चित्॥कयाचित्॥काभ्यांचित्॥काभिश्चित्॥कस्यै
चित्॥काभ्यांचित्॥काभ्योश्चित्॥कस्याचित्॥कयोश्चित्॥कासां
चित्॥कस्याश्चित्॥कयोश्चित्॥कासुचित्॥कांचित्॥कयाचित्॥

कस्येचित्॥इत्यादि॥नपुंसके॥किंचित्॥कानि कित॥शेषंपु
वत्॥तरधानकार्त्स्न्येवीसात्॥तरधानार्थे॥कृत्स्नार्थेवासा
त्॥पत्ययानवति॥राज्ञःअधीनंराजसात्॥समग्रंअस्मइ
तिअस्मसात्॥अग्नःअधीनंइतिअग्निसात्॥प्रत्ययेषत्वेनेष
ति॥उर्यूरर्यंगीकरणे॥अंगकरणीर्यसतिउरीउरइत्येतौशब्दौ
निपात्यते॥उरीकृत्य॥उररीकृत्य॥अंगीकृतेत्यर्थः॥सघादिः
कालेनिपात्यते॥सघ॥अघः॥सपदि॥अधुना॥इदानीं॥सां
प्रतं॥आशु॥शीघ्रं॥ऊतितूर्णं॥पूर्वेद्युः॥परेद्युः॥अपरेद्यु॥अ
धरेद्युः॥अन्येद्युः॥यर्हि॥तर्हि॥तूष्णीं॥इत्यादि॥प्रादिरुपसर्गः ६१
प्रादिर्गणउपसर्गसंज्ञकोभवति॥प्रपर॥अपर॥सं॥अनु॥अव॥

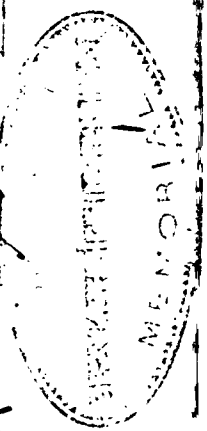

निर॥वि॥आङ॥नि॥आधि॥अपि॥अति॥सु॥उत्॥अभिप्र
ति॥परि॥उपाङ्॥अंतर्॥आविर्॥प्रादुर्॥पुनर्॥नमस्॥अ
यंगणउपसर्गसंज्ञकोभवति॥प्राग्धातोः॥उपसर्गाः॥प्राग्धातोःप्र
योक्तव्याः॥तस्यायं॥तस्मिंप्रादिश्चादिशब्दरूपमव्ययसंज्ञंभव
ति॥कार्यंतंच॥कार्यंतं॥शब्दरूपंअव्ययसंज्ञंभवति॥क॥कार्
तुम्॥णम्॥च्विडाचौधातुप॥कृत्वस्॥शस्॥धुस्॥स्नात्वाप्रण
म्य॥वणयितुं॥इच्छेदुर्॥धा॥करोति॥यकधा॥द्विधा॥त्रिधा॥च
तुर्धा॥पंचधा॥षोढा॥पंचकृत्वः॥त्रिःसप्तकृत्वः॥कतिशः॥द्विरुक्तं
त्रिरुक्तं॥सुतरां॥नितरां॥चत्॥एतत्॥कार्यंतंचअव्ययादिनैके
लोकं॥अव्यात्परस्यविभक्तेर्लोकंभवति॥नतुशब्दनिर्देशे॥अ

त्रयाणांनपुंलिंगादिनियमः॥उच्चैःपुरुषः॥उच्चैस्त्री॥उच्चैकुलं॥उरु
हि॥सदृशंत्रिषुलिंगेषुसर्वासुचविभक्तिषुवचनेषुचसर्वेषुयत्न
ऋतितरव्यर्थं॥१॥उक्तान्यलिंगान्यन्यानि॥अधुनालिंगविशे
षविज्ञानायस्त्रियांस्त्रीप्रत्ययाःप्रस्तूयंते॥ष्ट॥ष्टा॥ष्टाआवत
स्त्रियां॥जाया॥माया॥मेधा॥स्रक्॥धारा॥इत्यादि॥अजादेश्चाप्र
वक्तव्यः॥अजादेश्चेतिचकारग्रहणात्॥बालवत्सा॥कन्यका॥क
णिका॥काप्यतः॥प्रत्ययरूपेणककारेणयुक्तोआपकाप्रतस्मिका
पि॥ईअतः॥स्त्रियांकापिपरेपूर्वस्यअकारस्यइकारोभवति॥अ
कन्यकारीकरोतितिकारकः॥तस्यस्त्रीकारिका॥पचतीतिपाचकः
पाचकस्यस्त्रीपाचिका॥पठतीतिपाठकः॥पाठकस्यस्त्रीपाठिका॥ब

हिर्नागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः॥आपंचैवहसंतानांयथावाचा
निशादिशा॥सीमन्नुच्चस्यवापूर्विलोपश्च॥सीमा॥सीमे॥सामाः॥
अवगाघवगाह्य॥अस्योत्तरस्यांदिशिदेवतात्माहिमालयोनाममन
गाधिराजःपृथिवीपरोनोपनिधीवगाह्यस्थितःपृथिव्याइवमानदंडः
॥१॥अपिधानंपिधानं॥अपिहितं॥पिहितं॥कुजंगपिहितद्वारमि
ति॥ह्रस्वावा॥स्त्रियांकापिपरेतरादेचपूर्वस्यह्रस्वोवानभवति॥वेणिका॥
नदिका॥नदीका॥श्रेयसितरा॥श्रेयसीतरा॥नौकाद्रोह्रस्वोनभवति॥
वाग्रहणादेव॥नौका॥गौका॥निश्चयेनपतंत्यनेकेघर्थेषितिनिपा
ताः॥तेषांमनेकार्थत्वात्॥न्रण्ढ्यः॥नकारांतोढकारांतोरण्नाच्चस्त्रि
यामीप्प्रत्ययोभवति॥दंडिनी॥दंतिनी॥करिणी॥मालिनी॥ढ्यिराज्ञे॥

अल्लोपोवक्तव्यः॥राज्ञःस्त्रीराज्ञी॥श्वनःस्त्रीश्वनी॥कर्तृःस्त्रीकर्त्री॥
हर्तृःस्त्रीहर्त्री॥अर्यंचेतीतिचकारयकारस्यंचारीनांनकारांतस्येपि
स्वस्रादीनांऋकारांतस्येपिङीर्भवतीत्यर्थः॥स्वस्रादिस्वस्रादिनंदा
दुहितादयः॥पातामातेतिसंज्ञेतेस्वस्रादयश्चतस्रोदृष्टाः॥१॥पंच॥सप्त॥
स्वसादुहिता॥ननंदा॥माता॥तिस्रः॥चतस्रः॥इत्यादि॥औपगवी॥
यस्येलोपः॥इञ्अञ्यः॥तस्येलोपोभवतियकारेप्रत्ययेस्वरेचप
रे॥श्वित्॥षकारढकारठकारऋकारेभ्यश्चस्त्रियामीप्रत्ययोभ
वति॥षष्वराकी॥ढुकुरुचरी॥उग्रमति॥ऋषंति॥तीर्षंति॥इत्यादि॥
अप्ययोरान्नित्यंअप्रत्ययसंबंधिनअकारात्परस्यशतुर्वानुमागमो
भवति॥ढकारेढपिचपरे॥मिदेत्यात्स्वरात्परोवक्तव्यः॥दिव्यंति॥वादि ६३

पोत्रातः॥अकारात्परस्यशतुर्वानुमागमोभवति॥ढकारेढपिचपरे॥
तुदंति॥नदादेः॥नदादेर्गणात्स्त्रियामीप्रत्ययोभवति॥नदि॥गोत
मी॥ब्राह्मी॥कौमारी॥माहेश्वरी॥वैष्णवि॥प्रत्ययांतयोः॥इष्णुचुरु
वामुवक्तव्यः॥अनङ्वाहि॥अनडुहि॥नदादिराकृतिगणः॥शब्द
कारमुलभ्यमानोतदनुसारेणआदेशाकृयंतेसआकृतिगणः॥शब्द
कारमुलभ्यमानोतदनुसारेणआदेशाकृयंतेसआकृतिगणः॥
तेनचतस्रीं॥पंचमि॥घादेशी॥पौर्णिमासी॥ढ्रादेर्गनीषूच॥ढ्रादे
र्गणात्स्त्रियामानीप्रत्ययोभवति॥ढ्रस्यस्त्रीढ्राणी॥मडस्यस्त्री
मडानि॥नवस्यस्यस्त्रीनवा॥नी॥सर्वस्यस्त्रीसर्वा॥एवंरुद्राणि
नोवा॥नांतस्यपरस्यटेर्लोपोभवतियकारेप्रत्ययेस्वरेचपरे॥बल

एः॥स्त्रीब्रह्माणी॥मातुलोपाध्यायाभ्यांवानीपूत्रस्ययोनवति॥मा
तुलस्यस्त्रीमातुलानि॥अन्यथापुंयोगेच॥पुंयोगेपिहूपूत्रस्ययोन
वति॥मातुली॥स्त्रीद्वी॥गणकस्यस्त्रीगणकी॥ईकारेणानिपचेतिचक
रयहणात्॥मातुलोपाध्यायाभ्यांवाडाप्॥तेनमातुलस्यस्त्रीमातु
ला॥उपाध्यायस्यस्त्रीउपाध्यायानी॥अन्यथा॥उपाध्यायी॥उपा
ध्याया॥यवादोषेच॥दोषेवाच्येसति॥यवशब्दानीपूत्रस्ययोनवति॥
हुणेयवायवानी॥यवनालिप्यां॥लिप्यांसत्यांयवनशब्दानीपूत्रस्य
योनवति॥यवनानांलिपिः॥यवनानी॥स्त्रीचेत्यवनी॥हिमारण्या
भ्यांमहत्वे॥महत्वेवाच्येसति॥हिमारण्याभ्यांमानीपूत्रस्ययोनवति॥
महत्हिमेहिमानी॥महत्अरण्येअरण्यानी॥अस्त्रीविषयादितिवा ६४

चं॥स्त्रीविषयेकिं॥बलाका॥सूर्याचार्याभ्यांवा॥स्त्रियांवर्त्तमानाभ्यां
सूर्याचार्याभ्यांवानीपूत्रस्ययोनवति॥सूर्यस्यस्त्रीसूर्याणी॥सूर्या
आचार्यस्यस्त्रीआचार्यानी॥आचार्याणवं॥आचार्या॥अवतस्त्रि
यां॥इषूसमाहारेगुणश्च॥समाहारार्थेवाच्येसतिस्त्रियामीपूत्रस्ययो
नवति॥गुणश्च॥त्रयाणांसमाहारस्त्रयी॥त्रीईपूइतिस्थिते॥गुणः॥
एअयू॥स्वरहीनंत्रयी॥पुंयोगेतिचकारेणहणात्॥गोपालकस्यस्त्री
रूपं॥गाः॥पालयतीतिगोपालः॥गोपालएवेगोपालकः॥गोपालक
स्यस्त्रीगोपालिका॥ततोआप्॥पञ्चालकाप्यतः॥एवंशतुपालिकाः॥
जातेरयोपधात्॥जातिवाचिनोअयकारोपधाद्कारांतात्स्त्रियामीप्
प्रत्ययोनवति॥नयकारःउपधायस्यसअयकारोपधस्तस्मात्॥अ

यकारोपधात्।।मेषस्यजातिःमेषी।।सूकरस्यजातिःसूकरी।।एवंकु
क्कुटीः।।हंसी।।ब्राह्मणस्यस्त्रीब्राह्मणी।।गवय।।हय।।मुकुय।।मत्स्यम
नुष्याणांनेनिषेधः।।गवयस्यजातिःगवयी।।हयस्यजातिःहयी।।मुक
यस्यजातिःमुकयी।।ईपिसूर्यातिष्यागस्यमत्स्यमनुष्याणामुपधाया
यलोपावक्तव्यः।।मत्स्यजातिःमत्सी।।मनुष्यस्यजातिःमनुषी।।अ
यकारोपधयहणात्किं।।क्षत्रियस्यजातिः।।क्षत्रिया।।वैश्यस्यजातिः
वैश्या।।प्रथमवयेवाचिनोअनईपवक्तव्यः।।कुत्सितःमारोयस्याःसा
कुमारी।।किशोरन्नामअल्पंवयोयस्यासाकिशोरी।।एवंकलत्रीप्रथम
वयोयहणात्किं।।वृद्धा।।स्थविरा।।अनयहणात्किं।।त्रिष्टुः।।स्वांगाद्वा।।
स्वांगवाचिनोवास्त्रियामीषद्वत्तयोनवति।।स्वांगलक्षणमाह।।मुखु ६५

आसेमंताज्जावेनअंगंस्वांग।।स्वस्यप्राणिनोवाअंगंस्वांगं।।अस्योहर
णानि।।सुष्ठुशोभनंमुखंयस्यासासुमुखी।।आवतस्त्रियां।।सुमुखा।।
मृगस्यअक्षिणीवअक्षिणीयस्यासामृगाक्षी।।मृगाच्च।।मृदुअंगंय
स्यासामृदंगी।।मृदंगा।।तनुअंगंयस्यासातन्वंगी।।सुष्ठुस्तनोयस्या
सासुस्तनी।।सुस्तना।।अन्यतोह।।ननुदृश्यंगलक्षणेक्रियमाणेअं
गांगीभावेनकृतानादेरपिअंगत्वंस्यात्।।ततोलक्षणांतरमाह।।प्राणि
स्थमदृश्यंमूर्त्तंस्वांगस्याविकारजं।।तत्रदृष्टमतस्थेत्युक्तेतदृश्यता
दृष्टी।।।।अस्यालक्षणान्याह।।प्राणिस्थेचेतनशरीरवर्तमानं।।पुनः
अदृश्यंप्रत्येकापरिदृष्टं।।पुनःमूर्त्तंमूर्त्तिमत्।।पुनःअविकारजं।।शो
फादिविकाररहितंस्वांगमुच्यते।।पुनःपूर्वंतत्रप्राणिनिदृष्टंपश्चात्

यदिअतस्यंअप्राणिस्यंअप्राणिस्यंनवतितरपिवास्वांगं॥बहुस्वरप्रवत्वात्॥अमर्त्तेत्वाबहुज्ञानाबहुशोफाविकारजत्वात्॥अप्राणिस्यत्वात्॥दीर्घमुखा॥काशाल॥दीर्घाकेशायस्यासादीर्घकेशी॥दीर्घकेशा॥का॥रथ्या॥अन्यतरा॥प्राण्यंगवत्॥अप्राणिनिदृश्यंचेतरपिवास्वांगं॥पथुस्तनौयस्याःसापथुस्तनी॥पथुस्तना॥काप्रतिमा॥वरनारिघीपूवावक्तव्यः॥समाःदंताःयस्याःसासमदंती॥समदंता॥सुष्ठुशोभनौकर्णौयस्याः॥सासुकर्णी॥सुकर्णी॥बिंबमिवओष्ठौयस्याःसाबिंबोष्ठी॥बिंबोष्ठा॥वाशब्दात्कुत्वित्वनदृप्॥पद्ममिववरंनेत्रंयस्याःसापद्मवरना॥नलपद्मवरनी॥कमलमिवनयनंयस्याःसाकमलनयना॥नलकमलनयनी॥किसलयवत्कोमलंयस्याःसाकि

लयकोमलकिसलयकरी॥मृणालमिवभुजौयस्याःसामृणालभुजा॥नलमृणालभुजी॥नखमुखसंज्ञायोनदृप्॥दृस्युक्तलक्षणगौरनखा॥गौरमुखा॥शूर्पनखा॥दृस्यादौनदृप्॥कृतिकारात्केरीपूर्ववत्कृव्यः॥कृत्यर्थयसंबंधिनदृकारात्कीप्प्रत्ययवर्जितात्स्त्रियांवादृप्नवति॥अंगतेषाअंगुलिः॥अंगुलीधूलिः॥धूली॥आजिः॥आजी॥अकेरितिविशेषणात्किं॥कृतिः॥नृतिः॥एचमन्वादेः॥मन्वादेर्गणात्स्त्रियामीप्प्रत्ययोनवति॥एकारेशश्च॥मनोःस्त्रीमनायी॥चकारान्मनोरौवा॥ओआव॥मनावी॥दृषाकर्थेःस्त्रीदृषाकर्यायी॥पुत्रकृतोःस्त्रीपुत्रकृतायी॥अनायी॥पत्न्यादेयःकृत्यादेयःशब्दानिपास्यंते॥अधःपतेतिपुरुषाय॥यासापत्नी॥अथवापतिचर्यीजावा

तः॥अग्रेगामन्वाग्रहायणीपरलोकंनयतितासापत्नी॥अथवापत्यौगृही
तापत्नीस्यात्॥अंतर्वत्नीतुगर्भिणी॥अंतर्वत्नीतेगर्भोयस्याःसाअंत
र्वत्नी॥सख्युःकार्यासखी॥अर्धंजरत्वयोयस्याःसाअर्धजरी॥नविद्ध
तिश्रुर्वालोयस्याःसाअविश्रुः॥उर्वं॥वंध्यायांतुवाच्यायांअविश्वी
स्यत्रैवनिपात्यते॥योवनंवयोयस्याःसायुवती॥प्रतीच्यादयः॥प्रतीच्या
दयश्चत्रिपात्यते॥प्राची॥प्रतीची॥उदीची॥तिर्यंची॥दारशब्दोनित्यं
बहुवचनांतः॥पुल्लिंगस्त्रीवाचकः॥दाराः॥दारान्॥दारैः॥दारेभ्यः॥दा
रेभ्यः॥दारासौ॥दारेषु॥हेदाराः॥वोगुणान्॥उकारांतागुणवाचिनोवा
स्त्रियामीषत्पत्ययोनवती॥उर्वं॥पद्वी॥पटुः॥मद्वी॥मदुः॥तन्वी॥
तनुः॥ऋज्वी॥ऋजुः॥खरसंयोगोपधान्नङ्॥खरुः॥पांडुः॥नन्

रयोरीषदर्थेस्त्री॥तुःस्त्रीनारी॥अथवानरस्यस्त्रीनारी॥उमऊः॥उका
रांतास्त्रियांऊवानवति॥पंगुः॥पंगूः॥वामेमनोहरेउरुरस्याःसा
वामोरूः॥वाशब्दाद्जाद्दानवति॥रुजुः॥धेनुः॥पुनस्तिः॥युवन
शब्दात्स्त्रियांतिपत्ययोनवति॥नान्नोलोपश्चधौ॥युवतिः॥युवती॥
युवतयः॥शेषंबुद्धिशब्दवत्॥एभ्योनामत्वाख्यादयोविनक्रियास्युः॥
आवंतादापूडतिसलोपः॥डवंतादडसेपःसलोपः॥पूर्ववद्रूपनेयं॥
इतिस्त्रीप्रत्ययः॥७॥अथविनक्रियोनिरूप्यते॥लिंगार्थेप्रथमाधा
तुप्रत्ययातिरिक्तमथवाऽव्यक्तंलिंगं॥तस्यैवार्थेसन्मात्रेप्रथमावि
भक्तिर्भवति॥सकलकारकेभ्योन्यद्वस्तुसतामात्रं॥सन्मात्रेऽस्त्
स्यायमर्थः॥उच्चैः॥निचैः॥तत्सत्वंब्रह्मेति॥दृश्यादित्येयं॥लिंग

ष्यापि प्रथमार्थाः नवंतीति॥ केचित् आचार्या वदंति अस्यार्थं॥ लिं
गंस्त्रीपुंनपुंसकं॥ अथ मिथ मिद मुद्दशो दृश्यते यत्र तत् लिंगं॥ लिंगं॥
आर्द्रिर्धातेर्लिंगाद्यः॥ कृष्णः॥ श्रीः॥ ज्ञानं॥ इत्यादि॥ आदिशब्दग्रहणा
त् लिंगवचनपरिमाणबचने प्रथमार्थं ज्ञातव्यं॥ एकः॥ द्वौ बहवः॥ इ
तिरखारीः॥ आढकाः॥ इत्यादि॥ त्रीणस्त्रखार्थः॥ खलुपोऽशांत्राः॥ स्मा
दाढकोद्रोणश्चतुर्थनागः॥ प्रथमोपग्रहणात् प्रथमार्थो विशेषमाह॥ अ
न्याक्रे प्रथमा॥ अस्यार्थः॥ यदिरंकर्मत्वादि॥ अन्यनसमासेनतादि
तेनवाआख्यातेनकृतेनचउक्तेनवतितरप्रथमाप्रयोक्तव्या॥ तद्यथा॥
आनंदंप्राप्नोयमितिप्राप्तानंदः॥ इत्यत्रसमासेनोक्तत्वात्॥ अन्याक्रे
प्रथमा॥ घटाकृयतेदेवदत्तेइत्यत्रकृतमपिआख्यातेनोक्तत्वात्॥ अन्यो

क्रे प्रथमा॥ घटः कार्यइत्यत्रकृतेनोक्तत्वात्॥ अन्याक्रे प्रथमा॥ इत्या
दि॥ रविर्विराजतेराजारोषात्कुमारीरोरूयते॥ बोनन्येनुवंनृपालः
प्रागास्तांरामलक्ष्मणौ॥ ॥ संतिसंतः किंयंतः॥ कुमाराःशेरतेस्वैरं रो
रूयंतेचनारकाः॥ जंगीयंतेचगीतज्ञामेमीयंतेरुजाजिताः॥ २॥ अ
मंत्रणेचआमंत्रणेआनिमुखीकरणेप्रथमाविनक्तिर्भवति॥ मां
समुद्धरगोविंदसीदंतमेश्वर॥ कुमारीस्वैरमासाथांरात्रमध्वंनोतप
स्विनः॥ ३॥ नोस्तनगोस्तअधोस्तइत्येतानिपात्यंते॥ धिविषये॥ त
मस्वनोदुरागध्य॥ नगोस्तुत्यंनमोस्तुते॥ अधीष्वनोमहाप्राज्ञघातपाघोघस्मरं॥ ४॥ हेशब्द
पर्यायानोशब्दः॥ नोनगवन्इस्मिन्नर्थेनोनगः॥ नमोस्तुतेस्तो

नुमशक्याय॥शेषाः॥कार्ये॥कुतिसाधनयोर्नपात्रेविश्लेषावधौसं
बंधेआधारनावये॥शेषाविनक्रयाक्षितीषाघाएवेर्थेषुनवंति॥कार्यं
नामकर्मकारकं॥तस्यलक्षणमाह॥कर्तुरीप्सिततमंकर्म॥कर्तुःक्रि
ययाआप्तुमिष्टतमंकारककर्मसंज्ञंस्यात्॥देवदत्तःशंकुंहंके॥तथा
युक्तंचानीप्सितं॥इप्सिततमवत्॥क्रियायुक्तमनीप्सितंचकर्मसंज्ञं
स्यात्॥देवदत्तःविषंभुंक्ते॥अथवादेवदत्तःग्रामंगच्छन्शुंठंस्पृशति॥ए
तेषांलक्षणमाह॥इत्यादि॥तत्रकार्यंकर्मकारकंत्रिविधं॥उत्पाद्यं॥आ
प्यं॥संस्कार्यं॥विकार्यंचेति॥एतेषांलक्षणमाह॥उत्पाद्येअर्थेउत्पाद्यं॥
अथवायत्तन्त्रत्वानाविनाभूतत्वाद्यत्सिद्धमेवप्राप्यतेतत्तत्प्राप्यं॥य
त्रक्रियागुणाधानंमलापकर्षोवाक्रियते॥तत्संस्कार्यं॥संस्कारो

नामकश्चिदतिशयस्तदर्हंसंस्कार्यं॥पत्रपवित्रस्थापरित्यागेनअन
स्थांतरप्राप्तिर्दृश्यतेतत्किंकार्यं॥कटंकरोतिकारुःकारयंपरयतिचाक्रु
षः॥राज्यंपूर्वेप्रतिधर्मिणःसोमंसूनोतिसोमपाः॥१॥अनिसर्वतसोका
याधिगुपर्यादिषुत्रिषु॥द्वितीयांत्रेडितांतेषुततोन्यत्रापिदृश्यते॥धिग
देवदत्तंजीवितं॥उपर्युपरिपर्वतंनरोदृश्यते॥अधोअधोपर्वतंनदी
वहति॥अधोअधोवृक्षंपक्षिणःपतंति॥व्याधमध्यधिगृध्राःपतंति॥ततोन्य
त्रापिदृश्यतइतिवचनसमयानिकषाप्रत्यनुयोगेद्वितीयाविनक्रियते
ति॥समयाग्रामंक्षेत्रंविद्योतते॥निकषाग्रामंवापिकादृश्यते॥निकषाप
र्वतंशत्रुरुतः॥प्रतिग्रामंवृक्षामूलानं॥प्रतिग्रामंपंक्तिताःसंति॥प्रति
योगवीप्सार्थेद्वितीयावाच्या॥प्रतिग्रामंवेदीकाः॥मूलनाः॥अनुया

मंत्रा सामान्यः संति॥ कालाध्वनोर्नेरंतर्ये॥ कालवाचकाद्ध्वाच्चकाद्
ध्ववाचकाच्छब्दान्नेरंतर्यार्थे द्वितीया विभक्तिर्भवति॥ मासमधीतेऽण्
त्राः॥ क्रोशंपर्वतः नैरंतर्यमात्रे किं॥ क्रोशमस्यहिरधीयते॥ अ
ध्वनः परिमाणान्मात्रेकिं॥ क्रोशस्येकदेशेपर्वतः॥ कर्त्तरिप्रधानेक्रि
यायांसाधनेच क्रियासिद्ध्युपकारकेकरणे द्वितीया विभक्तिर्भ
वति॥ त्रिन्नः॥ रूपेणरामेणरावणोलोकरावणः॥ कराग्रेणविशीर्णा
पिवानरेर्युच्यतेपुनः॥१॥ अत्रनैरन्तक्रियायांश्रयसाधनत्वेनः क
र्त्तारामः॥ तत्रतृतीयाक्रियासिद्ध्युपकारत्वेनकरणत्वासाधनं रा
रस्तत्रापितृतीया॥ दानपात्रेसंप्रदानकारकेचतुर्थीचवक्ष्य॥
सम्यक्विधिपूर्वकंश्रेयोबुद्ध्याप्रीयतेयस्मैतत्सप्रदानं॥ तद्द्रव्यं॥ ७०

दातिदंडपुरुषोमहीयतेनेच्छतिनस्यानवदानकाम्यया॥ यद्दीयते
वासनयासुपात्रेतत्संप्रदानंकथितंमुनींद्रैः॥ वैरविरोगोरतिः॥ छात्रा
यकन्यांरोचते॥ अन्यथासंप्रदानत्वेनाभावेद्वितीयैवरतिः॥ राजकस्यवस्त्रं
रुचति॥ कचित्संप्रदानात्॥ भावेपिचतुर्थीवक्ष्यति॥ तथाचोक्तंरघुकाव्ये॥
अथांतमहीपालमाजनरघुवेकरं॥ विश्लेषाबधोपंचमी॥ विश्लेषा
नामविभागस्तत्रयोविधिश्चलतयावाचलतयाविवक्षितस्तत्रापा
दानेयंपंचमी॥ धावतोश्वात्पतत्॥ नश्यतोवतरतिगंगा॥ वृक्षात्पर्ण
पततिं॥ षष्ठीप्रदीयते॥ संबंधेषष्ठीस्वस्वामीसंबंधादौ॥ स्वश्चस्वामी
च॥ स्वस्वामिनोतयोःसंबंधः॥ सआश्रियस्यसःस्वस्वामिसंबंधादिः॥
तस्मिन्सत्यसतकर्त्रादिः संबंधःपूज्यपूजकभावःसंबंधःनेद्यनेद

कृत्भावः संबंधः॥संबंधेलिंगाथिकारकाख्यातिरिक्तेषुषष्ठीविभक्ति
र्भवति॥संबंधस्यान्यनिष्ठत्वेपिसतिराजापुरुषोविशेषणाद्देवदत्तो
नतुपुरुषादेःतदुक्तं॥नेहनेरकाद्योश्चेवसंबंधोन्यान्यउच्यते॥किंतु
यद्यपिसंबंधोषष्ठ्युत्पत्तिस्तुनेरकात्॥नेयंविशेष्यमित्याहुर्नै
रकंतुविशेषणं॥विशेष्यस्तुप्रधानंस्याद्प्रधानंविशेषणं॥त
स्याद्ग्रहणमाह॥यत्नःसपुरुषोज्ञेयःपित्रोरेतत्प्रपूजनं॥गुरुणो
वचनेपथ्यंकवीनांरसवद्वचः॥आधारेसप्तमीक्रियाश्रयेयस्यक
र्तुराधारस्तत्राधारेसप्तमीविभक्तिर्भवति॥कर्मणोवाअधारोधि
कारमुच्यते॥तस्यविकरणं॥औपश्लेषिकं॥सामिप्यकं॥अभिव्या
पकं॥वैषयिकं॥नैमित्तिकं॥औपचारिकंचेति॥कैदेशेतेकुमारेसौ ७१

वेदगावः॥शेरतेतिलेषुविद्यतेतेतेलंहरिब्रह्मात्मतंपरं॥॥युद्धे
संन्नद्धतेधीरागुल्मेयेकरिणोरतं॥अस्यार्थः॥करेकरेणोरतेव
त्समिषैतिलान्व्याप्तेतेलं॥हरेयविषयेब्रह्म॥युद्धेयुद्धनि
मित्तंसन्नद्धोभवति॥अंगुल्मेइतिऔपचारवाक्यं॥अथभावस
प्तमीनिरूप्यतेभावेक्रियालक्षणंबोधतंतत्रापिसप्तमी॥तथा
हि॥प्रसिद्धक्रियायाअप्रसिद्धक्रिययालक्षणंभावः॥वर्षतिरे
वचौरआयातः॥पतत्यंशुमालितिपतितोरविः॥एतेसप्तवि
धक्रियानिरूपिता॥अथोपपदविभक्तिंनिरूपयति॥विनासह
नमकृतेनिर्द्धारणेस्वाम्यादिनिश्च॥एतैरपियोगेद्वितीयाद्यादि
र्भक्तिर्भवति॥विनापापंसर्वफलति॥अंतरेणाहिएतीर्किं

जीवितेन॥अंतरात्मांमधुविनायोगेतृतीयापंचम्योस्तः॥ज्ञाने
नविनाज्ञानात्विधिना॥सहसदृशंसाकंसाकुंसमंतुल्यंकृतं इ
त्यादियोगेतृतीया॥सहशिष्येणागतोगुरुःसदृशश्चेत्रेमित्रेण॥
साकंनयनाभ्यांप्रहसन्तिताः॥साधयतिनिर्वर्तयतिसाधुः॥समं
शिष्यान्प्रामयितं॥तुल्यार्थैस्तुल्यायमव्यतिरिक्तैस्तृतीयाषष्ठी
च॥तुल्यःकृष्णेनकृष्णस्यवारामः॥अशिष्यवद्गोरक्षत्यौतृती
या॥रामायसंगच्छतेकामुकः॥धर्मंतुभ्यायसंगच्छतेदेवदत्तः॥
कृतमेतावतोकिंनइत्यादि॥नमःस्वस्तिस्वाहास्वधाअलंवषट्इत्या
दियोगेचतुर्थी॥नमोनारायणाय॥स्वस्तिराज्ञे॥सोमायस्वाहा॥
पितृभ्यःस्वधा॥अलंमल्लायमल्लः॥अत्रालंशब्दःसामर्थेत्रिंप्र ७२

त्रवारणार्थेलंयोगेतृतीया॥अलंमल्लोविपालतवस्त्रमेणात्रपतनी
षेधेअलंप्रयत्नेनतवात्रमानुगः॥इतिप्रतिषेधे॥इत्यवषट्॥
कृताद्यैर्योगेपंचमि॥कृतेनाज्ञानान्मुक्तिः॥कृतेग्रहुक्तिकारः॥निर्दि
ष्टमात्रं॥जन्मनःप्रारभ्यः॥अजन्मनःपरंतिधर्मंचरति॥ग्रहुक्त
क्रियामिलत्यागः॥कृष्णान्मुक्तोदेवदत्तःस्तोकान्मुक्तः॥इत्यादिर्ल्यं
निर्दारणेषष्ठी॥निर्दारणंक्रियागुणजातिसंबंधसमुदायात्एक
करणंतत्रषष्ठी॥क्रियापरार्थंमध्येनगवं॥गाराधकस्यत्रक्रिय
याअन्यसमुदायात्नगवाराधकस्यैववेशिष्ट्येणएकत्वकरणं॥
गवांमध्येकृष्णागौः॥संपन्नक्षीरा॥इत्यत्रकृष्णगुणेनगोसमुदा
यात्॥एकत्वकरणं॥एतेषांमध्येक्षत्रियःशूरतमः॥इत्यत्रक्ष

त्रियजाते॥समुदायात्पथकरणं॥स्वाम्यादिनिश्चितिसप्तमि
चकारात्स्वस्वीगोष्वस्वामि॥गवांस्वा॥मीगोष्वधिपतिः॥गवामधिप
तिः॥कर्तृकार्ययोरकारोकृतिषष्ठी॥कर्तरिकार्यचषष्ठीविनक्रिनं
वति॥क्रादिवर्जितेकृदंतेशेषेप्रयुज्यमाने॥व्यासस्यकृतिः॥व्यास
नकृतिः॥इत्यस्यकेर्थः॥इहव्यासकृतेःकर्त्तानारतस्यश्रवणं॥ना
रतंशृणोतिनारतश्रवणस्यकर्मा॥अवक्रामतीति॥तयाकृतं
ग्रामंप्राप्तःस्मृत्योचकार्थे॥स्मृत्यर्थधातुप्रयुज्यमानेकार्यकर्मणि
षष्ठीविनक्रिनंवति॥देवदत्तःमातुःस्मरति॥चकारात्स्मृत्यर्थेद्वि
तीया॥स्मरत्योराशरथीनवंनवान्॥हेतौतृतीयापंचम्यौवक्त
व्ये॥अनीत्यशब्दः॥कृतकृत्येनकृतकृत्यात्॥नयंहेतौपंचमीवक्त

व्याघ्रात्त्रस्यति॥विद्यत्यात्राचकितः॥हेतुप्रयोगेषष्ठीस्यात्॥
कस्यहेतोर्वसतिष्वात्रःअन्नस्यहेतोर्वसति॥इत्यनावतृतीया॥
किंचित्कारणंप्राप्तादस्यनावः॥शिष्यंपुत्रेणपरप्रति॥येनांगवि
कारोलक्ष्यतेतस्मादंगात्तृतीयाविनक्रिनंवति॥विकारस्तुन्य
नाख्यावात्द्विविधः॥देवदत्तःअक्ष्णाकाणःपादेनखंजः॥हस्तेन
कुणिःशिरसाखल्वाटःमुखेनत्रिलोचनःवपुषाचतुर्भुजः॥जनि
कर्त्तुःप्रकृतिःजायमानस्यकायस्यापादानमयादानसंज्ञंनवति॥
तत्रापादानेपंचमि॥यस्मात्प्रजाःप्रजायंते॥तत्रलेति॥आंडादि
योगेपंचमीवक्तव्या॥आंडजःअपपरिएतेआंडात्यः॥आपाटलि
पुत्रात्पूर्वस्रोतवःपाटलीपुत्रंनामनगरं॥आमर्यादेतिकृत्यत्रनिया

प्पोरवः पर्जन्यो वर्षुरस्यर्थः॥अपपरित्ववयेवर्जनार्थे॥अपगुमा
वृष्णोरवः यामूंवर्जयित्वेत्यर्थः एवंपरिवर्गावृणोरवः॥तार्थेचतुर्थी
चवक्तव्या कोयाकारणसंबंधस्तार्थः॥संयमायश्रुतंधत्तेनराधर्मीय
संयमंधर्ममोक्षायमेधावीधनंतानायचुक्रुये॥कुध्यादिधातुयोगेच
तुर्थीवक्तव्या॥कुध्यतिकुध्यति॥गुणवचनत्रसयति॥क्लमायदृष्यति
गोपिस्मरात्॥नक्षायधारयतिमोक्षंहरिः॥विप्रलंभेस्पृहयतेनक्रः॥
सोपसर्गक्रुधिद्रुहयोगेषष्ठीयं॥क्रमेनिक्रुध्यतिमित्रमनिद्रुह्यति॥
रक्ष्यर्थानांप्रियमाणः॥रक्ष्यर्थधात्वर्थयोगेप्रियमाणेतुचतुर्थीज्ञेया॥
गोप्तेरोचतेविजयः॥हरयेरोचतेनक्रिः॥कापिलोपेपंचम्यीवक्तव्या
देवदत्तःहर्म्यात्प्रेक्षतेहर्म्येमारुत्यप्रेक्षतेसर्थः॥आसनाद्दृतिस्त्री ७४

शनेऽपविश्यवर्तितव्यर्थः॥निमित्तात्कर्मयोगेसप्तमीवक्तव्या॥नि
मित्तप्रयोजनवाचिनशब्दात्कर्मयोगेसप्तमीवक्तव्या॥चर्मणि
द्वीपिनंहंतिरंतयोर्हंतिकुंजरं॥वालेघ्नंमरीहंतिसीम्निपुष्कलं
कोहनः विषयेचसप्तमी॥विषयानामान्यत्रभावः देवदत्तस्तर्के
चतुरः मणीसप्तम्योचानादरे॥पित्रारुष्टःपुत्रंजहितिपुत्रः॥ब
हुष्वसाधुषुवरत्वपिस्वयमायोयातिसाधुमार्गेण॥बहुषुसाधुषु
निवारयस्वपिस्वयमनायोयत्नसाधुमार्गेण॥बहोनोक्षतांगतश्चो
रः॥हेतुतत्कालेप्रयुज्यमानेकर्मण्यपिसप्तमिवक्तव्या॥अधीतमने
नव्याकरणेव्याकरणमधीतमित्यर्थः॥छंदसिस्यादिःसर्वत्रछंदसि
विषयेसर्वत्रकारकसंबंधस्यार्थाविनक्तयोभवंति॥[illegible]स्यरध्नजु

होतिएतस्यर्धिजुहोतीत्यर्थः॥पुनंरुक्तवल्लक्षणस्यतिः॥ब्रह्मस्थतीनपु
नंतुरुतिद्वितीयार्थेछंदसिद्वितीया॥कर्त्रीकर्मचकरणंचसंप्रदानंत
थैवच॥अपादानाधिकरणमित्याहुःकारकानिषट्॥इतिका
रकप्रक्रियासमाप्ता॥अथासमासप्रक्रियानिरूप्यते॥अथार्थव
द्विधिनाकिंविशिष्टानांपदानांसमासोनिरूप्यते॥समासश्चालयना
म्ना॥नाम्नोमन्वयायोग्यत्वेसतिवसमासोभवति॥परस्परंपदस्यापे
क्षात्वमन्वयायोग्यत्वंचशब्दाद्धेतोरपि॥नाम्नामित्यत्रबहुवचनंअव्यु
त्पत्तेतेनबहुवचनंद्वयोरपिनाम्नोःसमासःनतुनाम्नः॥ततोनायं
पुरुषस्यवस्त्रस्यदत्तस्यादीविपरीतान्वयेसमासोनास्ति॥प
रस्परमसंबंधात्॥नाम्नामित्यत्रनामार्थानंचउपसर्गनिपाता ७५

श्चप्रसिद्धपदमेवनामोच्यते॥सचसमासःषड्विधः॥अव्ययीभावस्त
त्पुरुषोबंधोबहुव्रीहिःकर्मधारयोद्विगुश्चेति॥एतेषांलक्षणान्या
ह॥पूर्वपरप्रधानोव्ययीभावः॥द्विगुस्तत्पुरुषोपरपदप्रधानो॥बंध
कर्मधारयोचोभयपदप्रधानो॥बहुव्रीहिरन्यपदप्रधानः॥तस्यक्रिया
न्वितसंबंधातूभयपदप्रधानोबलवान्॥अस्यार्थः॥तस्यक्रियान्वि
तसंबंधात्स्वेनसर्वत्राव्ययीभावोदोहेतुत्वेनसंबंध्यते॥क्रियायोग्यत्व
नपूर्वपदस्यप्राधान्यादित्यर्थः॥निषादानांस्थपतिःनिषादस्थप
तिरितितत्पुरुषः॥निषादस्त्रीसौस्थपतिश्चेतिकर्मधारयः॥इत्या
दितत्पुरुषकर्मधारयमयकर्मधारयैवयाचदस्यतत्राह॥उभयपदप्र
धानोबलवानितिएकपदमेकस्वर्यमेकविभक्तिकंसमासपदयोज

नं॥अव्ययीभावसमासंदर्शयति॥स्त्रियमधिकृत्यकथावर्तीतिविग्रहे॥अ
त्रसमासप्रातिपदिकेनसमाससंज्ञा॥अन्वयेयोग्यार्थसम्पत्तौ
लुप्तविभक्तिकपदसमुदायोविग्रहोवाक्यमितियावत्॥कृतेसमासेअव्
ययस्यपूर्वनिपातोवक्तव्यःपूर्वंप्रयोज्ययोग्यीभावः॥अन्वये पूर्वपदसतियो
न्वयःसोव्ययीभावसंज्ञकःसमासोभवति॥इतिसमाससंज्ञायां॥समा
सप्रत्ययया॥समासेवर्त्तमानायाविभक्तेःप्रत्ययेचपरेलुग्भवति॥इ
त्यनेनलुक्कृत्स्यात्प्रत्ययं॥उक्तार्थानामप्रयोगः॥कृतद्धितसमास
श्चेतिनिपातसंज्ञायांस्यादिर्विभक्तिः॥अधिस्त्रीइतिस्थिते॥सनपुं
सकं॥सोव्ययीभावोनपुंसकलिंगोभवति॥नपुंसकत्वात्हस्वत्वं॥अव्य
यीभावात्॥अव्ययीभावात्परस्यविभक्तेर्लुग्भवति॥अधिस्त्रिकिंय ७६

कार्यं॥रायमितिक्रांतंवर्त्ततेइतिस्थिते॥अतिरिकिंकुलंनावमतिक्रांतं
वर्त्ततेइतिस्थिते॥त्रितनु॥किंजलं॥ह्रस्वोरेःसंध्यक्षरान्तिकारोका
रोचवक्तव्यौ॥यथसादृश्ये॥यथाशब्दोसादृश्येवर्त्तमानःसमस्यतेसाव्य
यीभावसंज्ञकःसमासोभवति॥अत्रयथाशब्दोअनतिक्रमणार्थः॥त
दुरूपंप्रसिद्धं॥योग्यतावीप्सापदार्थानुवृत्तिःसादृश्यंयथार्थः॥अनुरू
रूपस्ययोग्यमित्यर्थः॥अर्थमर्थंप्रतिप्रत्यर्थं॥शक्तिंअनतिक्रम्यकरोती
ति॥यथाशक्तियथाशब्दोसादृश्येपिसमस्यतेसादृश्येयथाशब्दस्याह
रणं॥स्वस्यासदृशःयथासखी॥हरिणासदृशोयथाहरिः॥अतोमनतः॥
अकोरांतात्अव्ययीभावात्परस्यविभक्तेरम्॥भवति॥अंतवर्जयित्वात्र
तग्रहणंपंचम्याउपलक्षणार्थं॥तेनसर्वाःपंच।मीवर्जयित्वेत्यर्थः॥अ

पसामिध्ये॥कुंभस्यसमिपंऽउपकुंभंवर्त्तते॥देवस्यत्वःकुंभस्यसमीपंऽउप
कुंभेदेवस्यत्वेपश्य॥वायऽआः॥अकारांतारव्यमीजावोरत्वेयोणिःइत्येत
यावीऽअमजावति॥वायऽआःइत्यनेनन्तीयासमाम्नावेचनत्वंयाघं॥
कुंभस्यसमीपंऽउपकुंभं॥ऽउपकुंभेनवोरत्वस्तोयदेहि॥कुंभस्यसमी
पं॥ऽउपकुंभानयन॥अनतऽइतिविशेषणस्यचम्याऽअमजावति॥कुं
भस्यसमीपंऽउपकुंभेदेवस्यत्व॥देवाः॥कुंभस्यसमीपंऽउपकुंभं॥ऽउपकुं
भेनवोरत्वस्तेनिधेहि॥अवधारणार्थेयावतिच॥अवधारणार्थेयावति
शब्देप्रयुज्यमानेअव्ययत्वेपदजातावपियान्वयःसोमयीजावसंज्ञा
कःसमासोजवति॥यावंत्समंत्राणितावतोब्राह्मणान्नामंत्रयस्वेतिया
वत्संत्रे॥निरव्ययपर्यायोऽजावशब्दः॥महिकाणीमजावोनिर्म ७७

छिकंवर्त्तते॥आऽइमयीतनिविधोः॥आऽइममस्तेयान्वयःसोम
यीजावसंज्ञकःसमासोजवति॥पाठलीपुत्रमयीक्रत्येत्यापाठली
पुत्रं॥बलानिम्नाप्यावाले॥पारेमध्येषण्णावा॥पारेमध्येएतोघोनि
पातौषष्ठ्यासहसमस्तेते॥गंगायाःपारेपारेगंगं॥गंगायामध्येइति
मध्येगंगं॥अवधारणार्थेयावतिचेतिचकारयत्नात्योगकल्पवी
प्साशब्दप्रयोगेपश्चाद्यथानुपूर्वसदृश्यापत्तेषुअनुक्रमपिस्यलं
यथाप्रयोगंस्वयमेवऊह्यं॥इत्यमयीजावः॥अमाहोनत्वसंज्ञः॥स्त्री
यांघतेपरेपदेसतियान्वयःसस्तत्पुरुषसंज्ञकःसमासोजवति॥या
मंप्राप्तोयामप्राप्तः॥तत्रेणछिन्नं॥तत्रछिन्नं॥यूपायरूपपरः॥
यूकेन्यानयंयूकन्यंराज्ञःपुरुषोराज्ञपुरुषः॥अन्येषुशोऽःअन्यशो

दः॥क्वचिदसमासेऽपि परस्परत्वेवक्तव्यं॥अथोत्तरपदार्थप्रधानः॥तत्पुरुषः॥
पूर्वनिपातः॥नञ्तत्पुरुषः॥समासेसतिक्वचिदेकपदत्वहेतुः॥ब्राह्म
णावने॥ब्राह्मणवने॥अब्राह्मणावनं॥पानस्यवा॥समासेसतिपानशब्दस्य
नकारस्यवाणत्वंभवति॥सुरायाःपानं॥सुरापाणंसुरेंद्रस्यवाहनं॥
इंद्रवाहनं॥त्रीणिनयनानियस्यसःत्रिनयनः॥इत्यादौ॥एकपदा
त्वाप्तस्यापिणत्वस्यक्वचिच्छास्त्रान्निषेधः॥नञ्॥नञ्पर्वपदेसति
योन्वयःसस्तत्पुरुषसंज्ञकः॥समासोभवति॥नब्राह्मणोब्रह्म
णः॥समासेसतिनेजोअकारादेशोभवति॥नाकाख्यिवर्जं॥अ
प्रधान्यंविधेयंयत्रप्रतिषेधेप्रधानता॥प्रतिषेधःसविज्ञेयःक्रियायास ७८
हयत्रनञ्॥१॥प्रधान्यंतुविधेयंयत्रप्रतिषेधेप्रधानता॥पर्युदासः स

विज्ञेयोयत्रोत्तरपदेनञ्॥२॥उभौनञौसमास्यातोपर्युदासप्रगृ
ह्यकौ॥पर्युदासोसमायोहीघसह्यस्तन्निषेधकृत्॥३॥ब्राह्मण
न्निन्नंब्राह्मणसदृशं॥नाकाख्यिवर्जनात्॥नविद्यतेअंकंदुःखंयस्मि
न्सनाकःस्वर्गः॥नगच्छतीतिनगः॥नमुक्तिः॥नखं॥नक्षत्रं॥न
पुंसकं॥नकुलं॥नास्तिविस्तरणं॥एतेनाकाख्याः॥अनश्वरेसम
मासेसतिनञोअनादेशोभवतिस्वरेपरेनाकाख्यिवर्जं॥अश्वात्पो
अनश्वः॥नाकाख्यिवर्जनात्॥नास्तिविस्तरणमित्यादौनअनादेशः॥
धर्मेणविरुद्धोऽधर्मः॥ग्रहणभावोअग्रहणं॥तत्पुरुषस्तिङुत्त
रपदोवेघनञ्वर्तते॥इतितत्पुरुषः॥चार्थेद्वंद्वः॥चार्थेचतुर्विध्यमा
रु॥समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चार्थः॥तत्रचतुर्विधे

वेवेऽश्वरंगुरुश्चेतिचकारग्रहणात्पर्यंकेनजनक्रियायाःऽश्वरेण
गुरुणाचसंबंधंद्योतयति॥ऽतिसमुच्चयार्थः॥ततोबलिहामहंगो
चानयतिक्रमेणक्रियाद्वयसंबंधेअन्वाचयार्थसमासोनास्ति॥
परस्परमसंबंधात्॥नान्योन्ययोग्यतायामेवसमासविधानं॥त्रि
त्रक्रियानुद्धाद्यन्नाम्नापरस्परंसंबंधान्नावात्॥अन्वाचयसमा
सोनास्तीत्यर्थः॥ऽतरेतरयोगसमाहारश्चार्थेद्वंद्वसमासोभवति
द्वंद्वेअस्मत्पदप्रधानेकारकाणांपूर्वनिपातावक्तव्यः॥पटुश्चगुप्त
श्चपटुगुप्तौ॥उक्तार्थानामप्रयोगः॥उक्तःअर्थोयेस्तेउक्तार्थाचका
रास्तेषांअप्रयोगः॥ऽतरेतरयोजनिवचनं॥अग्निश्चमारुतश्च
अग्निमारुतौ॥अन्याअन्यायेचद्येकक्रियानिसंबंधंऽतरेतर ७९

योगः॥नोक्तश्चनोग्यश्च॥नोक्तनोग्यौ॥धवश्चखदिरश्चधवखदि
रौ॥नरश्चनारायणश्चनरनारायणौ॥श्वेताद्वंद्वेपूर्वपदस्यदी
र्घतावक्तव्यः॥अग्निश्चसोमश्च॥अग्नीषोमौ॥अग्न्यादेःसोमा
दीनांघत्वंवक्तव्यं॥ऽइंद्रश्चबृहस्पतिश्चइंद्राबृहस्पती॥वाग्बृहा
ल्लघिन्नदीर्घता॥ऽइंद्रश्चवायुश्चइंद्रवायू॥समाहारेएकवच
नोवावक्तव्यः॥बहूनांसमुदायः॥बहुसमुदायः॥बहुसमु
दायार्थेप्रधानःसमाहारः॥शाकश्चकुशाश्चपलाशाश्चशाकुश
पलाशं॥शाकुशपलाशाः॥छत्रेचउपानहंश्च॥छत्रोपा
नहंऽ॥छत्रोपानहंऽः॥द्वंद्वश्चपाणितूर्यसेनांगानांएषांद्वंद्व
एकवच्चभवति॥अन्याद्यर्थानांविग्रहेलोपेकर्मधारयतत्पुरुष

रस्यसगागमोवक्तव्यः॥स्त्रीविसर्गः॥एतेतेतः॥परस्परमेककियाकरणंकमिव्यतिहारः॥अन्यश्चअन्यश्चअन्योन्यं॥परश्चपरश्चपरस्परं॥परस्परौ॥परस्परेचपरस्परे॥सर्वादिस्वाजसि॥तेःपरस्परिः॥कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैरितिकिराते॥एकत्वेद्विगुर्घश्चो॥एकत्ववर्त्तमानोद्विगुर्घश्चोनपुंसकलिंगोभवतः॥यत्रद्वित्वंसमासेस्यादितरेतरतोहतः॥समाहारेनवेदन्यत्रैकत्वंनपुसकं॥इतिद्वंद्वः॥संख्यापूर्वोद्विगुः॥संख्यापूर्वसमासोद्विगुर्निगद्यते॥समाहारस्त्रतइदुद्विगुः॥समाहारेर्थेद्विगुःसमासोभवति॥ततोकागोतापीपूत्रसयोभवति॥पात्रादिवर्जे॥दशानांयामाणांसमाहारोदशयामी॥हसेपसलोपः॥यस्यलोपः॥पचानामग्रीनांसमाहा ८०

रोपंचाग्री॥नपुंसकात्स्यमोलुक्॥पंचानांगवांसमाहारःपंचगुः॥नपुंसकात्स्वलं॥पात्रादिवर्जनात्॥पंचनांपात्राणांसमाहारःपंचपात्रंशात्रीनामीषत्तिषेधोवक्तव्यः॥पंचानांरात्रीणांसमाहारःपंचरात्रं॥अनोमाश्वमश्नसोरस्य॥द्व्योर्नुवनयोःसमाहारोद्विनुवनं॥त्र्यादीनांनुवनानांसमाहारस्त्रिनुवनं॥चतुर्णांपथांसमाहारश्चतुष्पथं॥द्विगुतत्पुरुषोलुक्तद्धितलुक्यतत्पुरुषः॥त्रिफलेतिरूढितोन्यःपदेतिद्विगुः॥बहुव्रीहिरन्यार्थे॥अन्यपदार्थेप्रधानोयःसबहुव्रीहिसंज्ञकःसमासोभवति॥बहुधनयस्यसः॥बहुधनः॥कःस्वरतेः॥अस्थिधनंयस्यसःअस्थिधनः॥स्वा॥अव्ययपूर्वपदेपिअन्यपदार्थप्राधान्येनबहुव्रीहिरेवेतिस्वा

पनार्थे॥ अस्तितिङंतप्रतिरूपकमव्ययं॥ अस्तिघनेयस्यस॰ अस्तिघ
नः॥ तेनसहेतितुल्ययोगेसहस्यतस्ययंन्तीयोतेनसमस्यतेतुल्ययो
गेबहुव्रीहिः॥ सहकर्मण्यवर्तमाने॰ सकर्मणः॥ अंतः अंगंयस्यस॰ अंत
रंगः॥ गोशब्दस्यान्यार्थेवर्तमान॰ स्यहस्वोभवति॥ पंचगवोयस्यसः
पंचगुः॥ त्रिगुः॥ तद्गुणसंज्ञानबहुव्रीहेरेवेष्यतेमाह॥ तस्यान्यप
र्थेयस्यैकदेशोविशेषणतयापूत्रज्ञायतेसतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः॥
लंबोकर्णोयस्यसः॰ लंबकर्णः॥ बहुव्रीहेविशेषणसमभ्यंतयोः पू
र्वनिपातोवक्तव्यः॥ बहुव्रीहिरित्यकलक्षणं॥ तेनकर्मधारयेपि
विशेषणस्यपूर्वनिपातोवक्तव्यः॥ तेनरक्ततादिचंद्रोज्ञालेयस्य
सः॰ ज्ञालचंद्रः॥ ज्ञालेलोचनंयस्यसः॰ ज्ञाललोचनः॥ धनंकरेयस्य ८१

सः धनकरः॥ नेष्टारिष्यःसमभ्यंतस्यपूर्वनिपातोवक्तव्यः॥ इंदुरे
खरेयस्यसः॰ इंदुरेखशेखरः॥ पंचनानोयस्यसः पंचनानः॥ डघस्य
यः कपिकेध्वजेयस्यसः॰ कपिध्वजः॥ एवंमकरध्वजः॥ वमनःध्व
जः॥ कपिकेतनः पद्मरणार्थेभ्यः परेनिलसमभ्योवासः॥ तत्कृतो
निर्णयः॥ असिऽयतोयेनसः॰ असियुतः॥ चक्रंपाणौयस्यसः
चक्रपाणिः॥ प्रियादीनांवापूर्वनिपातः॥ गुडःप्रियोयस्यसः गुडः प्रि
यः॥ प्रियगुडः॥ बहुव्रीहौ॥ पजामेधयोरमुकवक्तव्यः॥ सुष्ठुप्रजा
यस्यसः॥ सुप्रजाः॥ सुष्ठुमेधायस्यसः॥ सुमेधाः॥ इरत्रास्मिन्नर्थे
इण्॥ मेधायस्यसः॥ मेधावी॥ बहुव्रीहिनन्यार्थे॥ यस्यलोपः॥ अव
सोसो॥ नयोरंरघुकाव्ये॥ ननेडः सुप्रजाप्रजाः॥ बहुव्रीहौधर्मी

दन्नवक्तव्यः॥नोपधायाः॥सुष्ठुधर्मोयस्यसः॥सुधर्मा॥षष्टीतिर्दिष्ट
स्यादेशस्तदंतस्यस्तेयः॥अनुपसर्गस्यअनञआदेशोभवति॥बहुव्री
हौशार्ङ्गधनुर्यस्यसः॥शार्ङ्गधन्वा॥पुष्पधन्वा॥पुंवद्या॥समासेसति
समानाधिकरणेपूर्वस्यस्त्रीशब्दस्यपुंवद्भावोभवति॥पुंवद्भावादीपोनि
वृत्तिः॥रूपंविद्यतेयस्यास्तीतिरूपवती॥रूपंविद्यतेयस्यास्तीतिरूप
वती॥रूपवतीभार्यायस्यसः॥रूपवद्भार्यः॥गुणवद्भार्यायस्यसः॥गु
णवद्भार्यः॥अन्यतरस्यांविकल्पायंवाशब्दः॥तेनवाशब्दात्॥क्वचि
दयोनिवृत्तिः॥रक्तंलेतेस्मारोवाशब्दादेवकल्पाणीप्रियश्चस्मारोनपुं
वद्भावः॥तेनगौरीप्रियायस्यसः॥गौरीप्रियः॥मैथिलीनाथः॥वामो
ऊरुर्यस्यासावामोरूः॥वामोरूभार्यायस्यश्चस्मारोनपुंवद्भावः॥वा ८२

शब्दात्कचिद्दृश्यते॥वेदेह्याःबंधुःवैदेहीबंधुः॥गोपीनांनाथः॥गो
पिनाथः॥इतिवाशब्दार्थः॥रूपवतीभार्यायस्येतिविग्रहे॥अन्यार्थे॥
स्त्रिलिंगस्यान्यार्थेवर्तमानस्यहस्वोभवति॥स्त्रीलिंगंनामंस्त्रीप्रत्य
यांतस्योत्तरपदस्येतिशेषः॥रूपवद्भार्यः॥स्त्रीप्रत्ययांतस्येतिकिं॥सु
ष्ठुश्रीर्यस्यसःसुश्रीः॥सुधीः॥सुरूः॥संख्यासुब्बाद्यादिपूर्वस्यपादस्य
ह्रस्वअलोपोयक्तव्यः॥सहस्रंपादाःयस्यसःसहस्रपात्॥पादः
पत्॥पादशब्दस्यपादादेशोभवति॥शतशब्दोस्वरपरे॥नञ्हितेऽपिदृश्यते
च॥द्विपदः॥सहस्रपदः॥सहस्रपत्॥सुष्ठुशोभनोपादोयस्यसःसु
पात्॥सुपात्॥एकविभक्तीनांएकार्थनिष्ठंसमानाधिकरणं॥
भिन्नविभक्तीनांभिन्नार्थनिष्ठंवैप्याधिकरणं॥वैप्याधिकरणे

बहुव्रीहौ मध्यमपरलोपो वक्तव्यः॥ व्याघ्रस्येव पादौ विव पादौ यस्य
सः व्याघ्रपात्॥ हंसस्येव गमनमिव गमनं यस्य सा हंसगमना॥ उत्पु
लिसुरभि स्त्र॥ पादरजोवाचकाज्जघन्यात्कोरुक्तव्यः॥ उत्कृष्टो
गंधो यस्य सः॥ उज्झितः पूतिरपविद्धो गंधो यस्य सः पूतिगंधिः॥ सुष्ठु
गंधो यस्य सः सुगंधिः॥ सुरभिगंधो यस्य सः॥ सुरभिगंधिः॥ स्त्रि
यादितिकिं॥ शोभनो गंधो द्रव्यादियस्मिन्सुगंधस्त्रीकः॥ नेह
ऽकारः॥ उपमानाच्च॥ उपमार्थात्तरप्येगंधाद्रूप्यऽकारो न भवति॥
कुमुदस्येव गंधऽवगंधो यस्य सः कुमुदगंधिः॥ अल्पाख्यायां
वर्णाद्रूप्यऽकारादेर्न भवति॥ घृतस्यल्पगंधो यस्मिन्नतत्
घृतगंधिः॥ किंनोजनं॥ सर्वत्राल्पयस्मितत्ततस्पगंधिः॥ ग ८३

ऽकासमासेसति॥ ढ। स्त्री। ऽ। का ऽसेतेप्रत्ययान्नवंति॥ ऽकस्तत्पु
रुषोज्ञेयोस्त्रीकोरुढएवच॥ ऽकारस्त्रीबहुव्रीहौ कक्कोनियतो
मतः॥१॥ नोवा॥ नांतस्यपरस्यटेर्लोपोनवतियकारेस्वरेचपरे॥
वाग्रहणात्क्वचिन्नटेर्लोपः॥ किंनुउपधायालोपश्चनवति॥ अन्नः॥
मध्यऽतिषसीतत्पुरुषेक्रियमाणे॥ समासंप्रत्ययोः क्वचिदमा
द्यंतस्यपरत्वं॥ सवर्णे॥ ऽप्रत्ययः ऽकारोनुबंधः॥ नोवा॥ कृत्त
द्धितसमासाश्च॥ स्त्रीविसर्गः॥ मध्यान्नः टेर्लोपेकृतेत्रद्वंद्वयऽति
त्तयाहः॥ नतृत्तयान्नः॥ कर्मधारयेतु॥ पुण्यसुदिनाभ्यांमन्नोन
पुंसकत्वं॥ पुण्येवतत्रत्रल्पत्रपुण्याहं॥ प्रत्ययेसतिटेर्लोपः॥ सुदिनं
वतत्॥ अल्पत्रसुदिनाहं॥ द्विजानांराजेतिद्विजराजः॥ कविनांरा

जइतिकविराजः॥कविराजस्यस्त्रीकविराजी ङीरानन्तर्यबंधत्वात्॥
स्त्रियाः॥यस्येलोपः॥इसेयःसर्लोपः॥राज्ञोपुरं॥राजपुरं॥राजपुरी॥
इक्षिणस्यांदिशिपंथाः॥इक्षिणापथःपथः॥अबलानांसखाइति
अबलासखः॥वनितायाः॥सखाइतिवनितासखः॥वाक्मनसप्राण
तिसमासाहृद्यविज्ञक्लिलोपेचोकुः॥क्षमं क्षमया वा॥वाक्प्रतन
सं॥त्रयाणांस्मः॥अहश्चरात्रिश्चअहोरात्रं॥एकत्वेद्विगुर्द्वयोःसमास
प्रत्यययोः॥द्वौचत्रयश्चमानंयेषांतेद्वित्राः॥पंचचहृचहस्तामा
नंयेषांतइतिपंचशाः॥उपस्ययः॥डित्वाद्टिलोपः॥बहवोराजानो
यस्यांसाबहुराजा॥कानगरी॥नोवा॥स्त्रीत्रस्त्रियां॥बहवःक
र्त्तारोयस्यांसाबहुकर्त्तृका॥कःपटः॥नदीमातायस्यसःनदी ८४

मातृकाः॥जीवत्पितायस्यसःनदीमातृकाःजीवत्पितृका॥व्यूढो
रस्कायस्यसःव्यूढोरस्कः॥सहपत्न्यावर्त्तमानःसपत्नीकः॥धनु
षश्च॥धनुषांतावहुव्रीहेरनङादेशस्यात्॥पुष्पधनुर्यस्य
सःपुष्पधन्वा॥ङकारोत्रत्यादेशार्थः॥डवं॥नोपधायाः॥इति
बहुव्रीहिः॥७॥कर्मधारयस्तत्पुरुषेअल्पार्थेपरेतत्पुरुषएकार्थतिष्
ठवसतिकर्मधारयसंज्ञकःसमासोभवति॥एकस्मिन्नेवार्थेनिष्ण
वर्त्तियस्यतत्॥एकार्थनिष्णस्मिन्नेकार्थनिष्णः॥नीलंचतत्
उत्पलंचनीलोत्पलं॥रक्तंचासौलताचरक्तलता॥पुमांश्चासौ
कोकिलश्चपुंस्कोकिलः॥संयोगांतस्यलोपः॥अनेनसकारलो
पेप्राप्ते॥पुंसःस्त्रीयेसंयोगांतस्यलोपोनवक्तव्यः॥नान्यश्चक

तासमासः॥प्रादिरुपसर्गःसर्गस्यनामप्रक्रियतेनसमासोनवति
सत्यसुषसंज्ञकःसमासोनवतिप्रकृष्टःवादःप्रवादः॥कुत्सितंकरोती
तिकुत्सनकारः॥सहादेःसादिः॥समासेसतिसहादीनांसादिर्वानव
ति॥सहपुत्रेणागतःसपुत्रः॥सहशब्दस्यमध्येसमानशब्दस्या
प्येसोनवतितिसचितंसमानंज्योतिर्यस्यसज्योतिः॥समानंरू
पंयस्यसः॥सरूपः॥समानोवर्णोयस्यसःसवर्णः॥समानंगो
त्रंयस्यसःसगोत्रः॥इत्यादिज्ञेयं॥सहसंतिरसांसधिसमिति
रयः॥सहाञ्चतीतिसध्र्यङ्॥संञ्चतीतिसम्यङ्॥तिरसाञ्चति
तियेङ्॥शेषंपूर्ववत्॥वाशब्दात्क्वचिन्नसादेशः॥सहचरतीतिस
हसचरःतथाचोक्तंकुमारसंभवे॥सहचरमधुहस्तान्यस्तचूतांकु ८५

शास्त्रः॥कत्॥काकवा॥मंरं॥एतेकादयः॥कुत्सितेषर्थेयोः॥कुष
र्थेकुत्सितार्थेचकुशब्दस्यकादेशाभवति॥तत्पुरुषे॥इष
त्तप्तं॥कदुष्णं॥कदुष्णं॥कदुष्णंमरुस्थं॥कदन्नलवणं॥कालवणं॥कुत्सि
तमन्नं॥कदन्नं॥कुत्सितंजलं॥कजलं॥पुरुषवा॥पुरुषशब्दपरे
कुशब्दस्यकावादेशोभवति॥तत्पुरुषे॥कुत्सितःपुरुषः॥कुपुरुषः॥
तत्पुरुषेतिकिं॥कुत्सिताःपुरुषाःयस्मिन्नसःकुपुरुषोदेशः॥कु
त्सितअध्वा॥कदध्वा॥कुत्सिताःपंथाःइतिकापथः॥तत्पुरुषेव
त्तस्यः॥षष्ठ्यर्थश्चमानंयेषांतेइतिबहुव्रीहौ॥समासेकृतेस
मासप्रत्ययोः॥षष्ठ्यर्थानूइतिस्थिते॥षष्ठ्यउत्तरपदस्यइः॥षष्ठ्यउत्तरपदस्य
इःस्यइः॥ओ॥प्रथमाबहुवचनंजस्॥जश्शसोर्लुक्॥नाम्नो

नोलोपश्चधौ॥घोऽङ्॥संख्यायाःप्रकारेधा॥प्रकारार्थेनान्नोधाप्रत्य
योभवति॥बहुव्रीहौ॥धासुऽन्तरपरेषुसत्सुरधोऽढोभवतः॥घे
ढूप्रकाराःयस्यतिघोढा॥अमयाभिनकेलिकू॥दंतस्यदन्त्रादेशः॥
स्यात्॥ऋकारानुबंधनुम्॥षट्दंताःयस्यषोडन्॥अलनावान्नदी
घः॥हसेयसेःलोपः॥टेर्लोपः॥टेर्लोपः॥षोडः॥महतेरेरा॥समासेस
तिसमाधिकरणेमहतेरेरात्वंभवति॥महांश्चासौईश्वरश्चमहेश्व
रः॥पुंवद्वा॥महतीमायायस्याःसामहामाया॥एवंमहावीरः॥म
हापुरुषःसमानाधिकरणानावेकि॥महतःपुत्रोमहत्पुत्रः॥घोश्च
भूमिश्चेतिविग्रहे॥समासप्रत्ययोः॥दिवोद्यावादेशः॥दक्षस्तरयो
गेदिर्वचनं॥औयद्यावान्नमीआकृतिगणोयं॥तद्धरतोःकरफस्यो ८६

श्चारदेवतयोःसुडतलोपश्चः॥बृहतोपतिः॥बृहस्पतिः॥ततक
रःतस्करः॥इत्यादिरिष्टेयं॥क्वचलुक्कचित्॥समासेकृतसतिकचि
त्सर्वपदेविनकेरलुक्भवति॥कचित्तद्धितेपि॥तेनत्रायुष्यंत्रायु
ष्येपुमान्त्रायुष्यायणः॥कंघात्मुक्॥सोकान्मुक्॥त्रपुयो
नियस्यअप्सुयोनिः॥उरसिलोमानियस्यसोरसिलोमा॥हरिं
स्पृशतीति॥हरिस्पृक्॥कंरेकालः॥वाचःयुक्तिः॥दिशःदंडः॥पश्यतः
हरः॥दिवःपतिः॥दिवस्पतिः॥दिवःसाद्यः॥दिवःसादः॥वास्तोरुपतिः॥
वास्तोष्पतिः॥इत्यादि॥समानाधिकरणेशाकपार्थिवादीनांमध्यमप
दलोपोवक्तव्यः॥देवान्पूजयतीतिदेवपूजकः॥देवपूजकश्चा
सौब्राह्मणश्चदेवब्राह्मणः॥शाकःप्रियोयस्यसःशाकप्रियः॥शाक

प्रियश्चासौपार्थिवश्चप्रियकपार्थिवः॥आरेशश्चद्वंद्वे॥द्वंद्वसमासेकृ
तेकविद्वाप्रियदस्यलोपोभवति॥माताचपिताचपितरौ॥दुहिताचपु
त्रश्चपुत्रौ॥श्वश्रूश्चश्वसुरश्चश्वसुरौ॥ऋतांद्वंद्वेपूर्वपदस्यात्वंवा॥क
विद्द्वंद्वसमासेकृतऋकारांतानांपूर्वपदानांवाआत्वंभवति॥मातापि
तरौ॥पक्षेपूर्वपदलोपः॥वाग्रहणात्तेनमातृपितरावपि॥तथाचोक्तंअ
मरसिंहे॥मातापितरौपितरौमातृपितरौ॥इत्यादि॥द्वंद्वेसर्वादित्वंवा
जसपरत्वंच॥वर्णाश्चाश्रमाश्चद्वंद्वेच॥वर्णाश्रमेतरे॥वर्णाश्रमे
तराः॥सहदेःसादिप्रियादिरहितेज्ञायायाजंतावरंतावैनिपात्येते॥
जायाचपतिश्चदंपती॥जंपतीवा॥तथाचोक्तंअमरे॥दंपतीवक्तुवि
दाजनेधुतथाचोक्तंरघुकाव्ये॥तौदंपतीस्वांप्रतिराजधानीं॥सन्नारा ७

जामनुष्यपूर्वः॥राजामनुष्यपूर्वः॥सन्नोतत्पुरुषानपुंसकंस्यात्॥
राज्ञःसन्नाराजसन्नं॥मनुष्याण्णसन्नाहतिमनुष्यसन्नं॥पिशाचोदः
सन्नादिनपुंसकंवापिशाचानांसन्नापिशाचसन्नं॥पिशाचसन्ना॥रा
क्षसानांसन्ना॥राक्षसन्नंछायाबाहुल्ये॥बाहुल्येछायोतत्पुरु
षोनपुंसकंस्यात्॥इक्कण्छायाइतिइक्कछायं॥दिक्संख्येसं
ज्ञायां॥दिग्वाचकसंख्यावाचकशब्दासंज्ञाविषये॥उत्तरपदतुल्या
र्थेनसमस्येते॥सतत्पुरुषसंज्ञकःसमासोभवति॥संज्ञायामि
त्यनेनेवास्यनित्यसमासत्वंसिद्धं॥तत्रसंज्ञेननित्यानित्यसमा
सयोर्विशेषमाह॥अविग्रहोनित्यसमासः॥विग्रहंविनैवज्ञेय
मित्यर्थः॥यस्त्वन्यः॥स्वपदोविग्रहोपि॥अन्योनित्यसमासोस्व

प्रियश्चासौपार्थिवश्चप्रियकपार्थिवः॥आदेशश्चदंदे॥दंदसमासेक
तिकचिदादिपदस्यलोपोभवति॥माताचपिताचपितरौ॥दुहिताचपु
त्रश्चपुत्रौ॥श्वश्रूश्चश्वशुरश्चश्वशुरौ॥ऋतांदंदेपूर्वपदस्यात्वंवा॥क
चिद्दंदसमासेऽनृकारांतानांपूर्वपदानांवाआत्वंभवति॥मातापि
तरौ॥पक्षेपूर्वपदलोपः॥वाग्रहणात्मातापितरावपि॥तथाचोक्तंश्र
मरसिंहे॥मातापितरौपितरौमातापितरौ॥इत्यादि॥दंदेसर्वादित्वंवा
जसपरएव॥वर्णाश्चाश्रमाश्चदस्तरेच॥वर्णाश्रमेतरे॥वर्णाश्रमे
तराः॥सहादेःसादिप्रियादिश्चाख्यायाजंतावदंतावैनिपात्येते॥
जायाचपतिश्चदंपती॥जंपतीवा॥तथाचोक्तंश्रुतौ॥दंपतीवक्रतुवि
दाजनेषुतथाचोक्तंरघुकाव्ये॥तौदंपतीस्वांप्रतिराजधानीं॥सन्नारा ७

जामनुष्यपूर्वः॥राजामनुष्यपूर्वः॥सन्नोतत्पुरुषानपुंसकंस्यात्॥
राज्ञःसन्नाराजसन्नं॥मनुष्याणांसन्नाकृतिर्मनुष्यसन्नं॥पिशाचादेः
सन्नादिर्नपुंसकंवापिशाचानांसन्नापिशाचसन्नं॥पिशाचसन्ना॥रा
क्षसानांसन्ना॥राक्षसन्नंछायाबाहुल्ये॥बाहुल्येछायांतत्पुरु
षोनपुंसकंस्यात्॥इक्षूणांछायाकृतिरिक्षुछायं॥दिक्संख्येसं
ज्ञायां॥दिग्वाचकसंख्यावाचकशब्दासंज्ञाविषये॥उत्तरपदतुल्या
र्थनसमस्यते॥सतत्पुरुषसंज्ञकःसमासोभवति॥संज्ञायामि
त्यनेनैवास्यनित्यसमाससंसिद्धं॥तत्रसंज्ञेननित्यानित्यसमा
सयोर्विशेषमाह॥अविग्रहोनित्यसमासः॥विग्रहंविनैवज्ञेय
मित्यर्थः॥यस्त्वन्यः॥स्वपदोविग्रहोपि॥अन्योनित्यसमासोस्व

परविग्रहोपिभवति।अपिशब्दात्स्वपरविग्रहोपि।अनित्यसमासः॥
दक्षिणाग्निः॥सप्तग्रामः॥इतिदिक्संख्येसंज्ञायांनित्यसमासोविग्रहंविनाभवति।अन्यत्रनित्यसमासेनब्राह्मणी॥
अब्राह्मणः॥इत्यात्मपरविग्रहः॥अश्वारोह्याश्वनप्रः॥इत्यात्मपरविग्रहः॥इतिसमासप्रक्रियासमाप्तः॥७॥अथतद्धितप्रक्रियानिरूप्यते॥तेषांपूर्वेक्रमानामपराणांअर्थीतरप्रतिपादनलक्षणंहितः॥
इतितद्धितः॥अपत्येअण्॥नाम्नोअपत्येर्थेअण्प्रत्ययोभवति॥
उपगोःअपत्यमितिवाक्येअण्प्रत्ययः॥औक्तार्थानामप्रयोगः॥औपगोः
अणइतिस्थिते॥समासप्रत्ययग्रहणेतदन्तविधिरित्यन्तस्यापिभवति॥ ८८

लोतिणितिचपरतः॥अकारस्यऔकारोवृद्धिः॥वान्यस्वरे॥अकारस्य
औकारस्यचअवादेशोभवतिपकारेस्वरेचपरे॥तद्धितसमासाश्चनामसंज्ञा॥
औपगवः॥औपगवीः॥यस्येलोपः॥वसिष्ठस्यअपत्यंपुमान्वासिष्ठः॥
गोतमस्यअपत्यंपुमान्गौतमः॥रघोःअपत्यंपुमान्राघवः॥विदेहस्यअपत्यंपुमान्वैदेहः॥अपत्येअण्इत्यत्रशिवादिभ्योअणेवक्तव्यः॥अन्यथा॥अत्रतद्भवेष॥शिवास्यायंशैवः॥गणेशस्यायंगाणेशः॥एवंसौरः॥शाक्तः॥इतिशिवादयः॥ऋउरणि॥मातृशब्दस्यऋकारस्यउरादेशोभवतिअणिपरे॥षष्ठ्यंतामातृशब्दषण्मातरः॥षण्मातृणांअपत्यंपुमान्षाण्मातुरः॥क्वचित्स्यांतवर्तमानानांजवानांयमायण्व्याः॥द्विचनमातरौचद्विमात्रौ॥अपत्यंद्वैमातुरः॥अतइञ्॥अ

कारांतान्नान्नोऽत्रनृषीवाचकारपस्यार्थेऽजपत्ययोभवति॥ऋकारो
ऽर्थः॥देवस्यत्रपत्यंपुमान्दैवकिः॥श्रीधरस्यत्रपत्यंश्रैधरिः॥
ब्रह्मदेश्रेतिञिञवक्तव्यः॥वोत्स्वरे॥बहुरपत्यंवाहुविः॥वृशाःत्र
पत्यंपुमान्नितिवार्ष्णिः॥ण्यायनण्यण्णीयागण्गैनडात्रिस्त्रीषि
त्वस्त्रादेः॥गर्गादेर्नडादेस्त्रादेस्त्रीलिंगात्सितत्वस्त्रादेश्च्एण्॥त्रप
त्यण्॥एयण्॥णीय॥इत्येतेपत्ययाक्रमेणभवंति॥अपत्यर्थएकारो
ऽवैध्यर्थः॥पितत्वस्त्रादेश्चेतिचकारग्रहणात्॥स्त्रिलिंगादिशब्दात्॥ए
यण्प्रत्ययोभवति॥गर्गस्यसाक्षात्अपत्यंगार्ग्यः॥वत्सस्यसाक्षात्
त्रपत्यंवात्स्यः॥यस्यलोपः॥स्त्रियां॥त्रावतःस्त्रियां॥गार्ग्या॥वात्स्या॥
इत्यादिस्त्रेयं॥नडस्यअपत्यंपुमान्नाडायनः॥चरस्यअपत्यंपुमान् ८७

चारायणः॥अमुष्यस्यत्रपत्यंत्रामुष्यायणः॥त्रत्रत्रलुक्चा
त्रिरित्यनेनसमासोक्तस्त्रेणविनत्र्यालोपः॥मुंजस्यत्रपत्यंमौ
ञायनः॥त्रत्रेःत्रपत्यंत्रात्रेयः॥कपेःत्रपत्यंकापेयः॥गोगेय
इत्यादेरेयण्प्रत्ययः॥गंगायात्रपत्यंगांगेयः॥कानीनःमघात्र
पत्यंमाघेयः॥एषुएयण्प्रत्ययः॥चत्वसुःत्रपत्यंपैतत्वस्त्रीयः॥मा
तृपितृभ्योपरस्यचसशब्दस्यसकारस्यषकारोवक्तव्यः॥मातृष्वसुः॥
त्रपत्यंमातृष्वस्त्रीयः॥लुग्वक्तव्येकचित्॥त्रपत्यर्थेउत्पन्नस्यप्रत्य
यस्यत्वक्तव्येसतिकचिद्ध्यनपिविषयेलुग्भवति॥गर्गस्यगोत्रापत्या
निपुमांसःगर्गाः॥कापेयःत्रपत्यानिपुमांसःकापेयाः॥विरूपस्य
गोत्रापत्यानिपुमांसविरूपाः॥रघोःगोत्रापत्यानिपुमांरघवः॥त्र

अपत्यस्यलुक्॥प्रत्ययलोपेप्रकृतिवद्भवतिलोपेः॥देवतेरर्थेदेवताऽर्थेइदम
र्थेचोक्तोःप्रत्ययोभवति॥इंद्रोदेवतायस्यतिऐंद्रः॥किं॥हविः॥अत्र
त्रणप्रत्ययः॥देवतार्थमितिंकस्त्रंदेवदत्तं॥किंवस्त्रं॥क्वचिद्द्वयोः॥क
चित्समेवैतत्रपरोधाःवद्भिर्नवंति॥अग्निश्चमरुत्श्चअग्निमरुतौ॥अ
ग्निमरुतः॥इदंकर्मअग्निमाहतं॥किंकर्म॥सुहृदयंयस्यसःसुहृत्॥
सुहृदःभावःसौहार्दंभावःसौहार्दं॥अत्रभावेपित्रणवक्तव्यः॥अ
पिशब्दाद्विकारसमूहार्थेपिप्रत्रणवक्तव्यः॥सुवर्णस्यविकारःसौ
वर्णं॥किंकुंडलं॥शस्त्राणांसुमुखःशस्त्रं॥सुष्ठुभगंयस्यसःसु
भगः॥सुभगस्यभावःसौभाग्यं॥णितोवा॥उक्तप्रत्ययाः॥वस्त्र
माण्श्चविषयेतरेणितोवाभवंति॥जायतेसजः॥नजः॥अजः॥ ९०

अजोगोर्यस्यसः॥अजगुः॥कःशिवः अजगोऽस्त्याजगवं॥
किंधनुः॥कुमुदस्यगंधइवगंधोयस्यसःकुमुदगंधिः॥कुमुदगंधे
कन्याकौमुदगंध्या॥अत्रणप्रत्ययः॥पश्चात्रप्॥श्वसुरस्यापत्यं श्वा
श्वश्र्यः॥णितोवा॥अनियतविकल्पार्थंवाग्रहः॥तेनकचि
द्विकल्पेनवृद्धिः॥कचिन्नित्यंवृद्धिः॥कचिद्वृद्धिर्नास्तीतिवाशब्दार्थः॥
विष्णोःइदंवैष्णवं॥किंचक्रं॥गोऽदंगव्यं॥किंपयः॥वाल्वःस्वरे॥कु
लेनवंकुल्यं॥तवऽदंतवरीयं॥अणीप्रत्ययोवा॥शबान्नेणित्॥तन्म
देकत्वे॥ममऽदंमदीयं॥बहुत्वेप्रकृतताश्रयणीया॥इत्यकृत्वात्॥च
पाश्चवेनवाः॥तस्यऽदंतदीयं॥यस्यऽदंयदीयं॥एतस्यऽदंएत
दीयं॥चतुरश्चलोपः॥चतुरशब्दस्यचकारस्यलोपोभवति॥एप

प्रत्ययणीप्रयेचपरे॥चतुर्णीसंख्यापूर्वकस्तुर्यः॥तुरीयः च
तुर्णामितिसंबंधव्यावर्तनात्तत्पूरणीयेस्यदमर्थेयमंतव्यं॥
अर्धजरत्याःदृङ्अर्धजरतीयंत्रन्यस्यदक्॥अन्यस्यादस्यदग
मोभवति॥णीयप्रत्ययेपरे॥किच्चादृत्येव॥अन्यस्यदृङ्दृअन्य
दीयं॥कारकाक्रियुक्ते॥कारकार्थेतेप्रत्ययोभवतिसक्रियायु
क्तेकर्तरिकर्मचाभिधेये॥कुंकुमेनरक्तंवस्त्रंकौकुमं॥मथु
रायाःआगतःदेवस्तः॥माथुरःग्रामोभवाग्राम्यः॥ग्रामिणिः॥अत्रैः
एयदृत्प्रत्ययोः॥धुरंवहतीतिधुर्यः॥धौरेयः॥एवं॥केवलेनाव
तोरथः॥कावलः॥वस्त्रेणवतोरथः॥कावास्त्रः॥णिलोपोऽकेवल
माणोनावैकल्पिकं॥केनेयेकाः॥कदन्॥दय॥दक॥दृत्येतेप्रत्यया

भवंति॥भवार्थेषुकर्णादेर्भवः कर्णिकः॥कर्णिकोवा॥णिच्च
विकल्पात्त्वाद्विकीवृद्धिः॥ग्रामादागतस्तत्रजातोवाग्रामिणः॥
ग्राम्यःसधीचीनभवः॥सधीचीनः॥समीचीनभवः॥समीचीनः॥समा
नप्रत्ययलोपः॥इतिविभक्तिलोपेकृतेत्रेचेलोपोदीर्घश्चः॥तिरश्चा
दयइतिसूत्रेणतिरश्चआदेशेकृतेदन्प्रत्ययेपरेतिरश्चीनः॥यलो
पश्चनामांसयकारश्चलोपोभवति॥यकारेप्रत्ययस्वरेचपरेक
न्यायांभवः॥कानीन॥पुष्येयुक्तापौर्णमासीयासापौर्णी॥त्यु
च्यते॥अत्रक्रियायुक्तेअनेनअणप्रत्ययः॥पश्चान्नणदृप्र
दृयप्रत्ययानामायावकर्मः॥पक्षेअण्॥क्षेत्रेभवःक्षात्रियः॥
क्षात्रः॥शुक्लोदेवसायस्येतिशुक्लियं॥शौक्लं॥अत्रैषीयतीतित्रा

ठिकः॥शतमधीतेवेतिवाशातिकः॥वेदमधीतेवेतिवावैदिकः॥त
र्कंचतुरः॥तार्किकः॥अधिकरणकारकातष्ठक्प्रत्ययः॥अत्रष्ठक
प्रत्ययस्यणितोवेणितिलोपादिः॥वेदेनवावैदिकी॥कात्रुचानद
स्तिलोपीप्॥एतनो॥किमादेरद्यद्वावर्थेएतनोप्रत्ययोभवतः॥
कुत्रभवः॥कुत्रत्यः॥कुतआगतः॥कुतस्त्यः॥तत्रभवः॥तत्रत्यः
ततआगतः॥ततस्त्यः॥अद्यभवः॥अद्यतनः॥ह्यःभवः॥ह्यस्तनः॥श्वः
भवः॥श्वस्तनः॥सद्यःभवः॥सद्यतनः॥पुराभवः॥पुरातनः॥एवंचि
रंभवः॥चिरंतनः॥सायंभवः॥सायंतनः॥इत्यादि॥स्वार्थेपि॥उक्त
प्रत्ययास्वार्थेपिभवंति॥केवलंनामार्थप्रधानंस्वार्थः॥देवदत्तएव
देवदत्तश्चोरएवचोरः॥चत्वारएववर्णाब्राह्मणवर्ण्य॥अत्रण्यप्रत्ययः॥ ९२

चंद्रश्चास्वार्थेमत्वर्थीयःप्रत्ययः॥चंद्रएवचंद्रमाः॥अत्वसोसोविति
र्घः॥नागरूपनाम॥नःस्वार्थेधेयश्चप्रत्ययः॥चकारोकप्यर्थः॥
नागएवनागधेयः॥मरुःस्वार्थेतिकप्रत्ययः॥मरुत्एवमारुतिकः॥
अणिनयोर्युष्मदस्मदोस्तवकाकिनाद्देशेभवति॥एकत्वेतवकमम
कौ॥द्वित्वेबहुत्वेचयुष्माकास्माकौ॥इतिवेदितव्यं॥देवदत्तेदमर्थं॥
तवदंतावकंममदंमामकं॥अत्रतवममकादेशेकृते॥अणिणि
त्वादिः॥णितौवा॥तवत्रयंतावकीनः॥ममत्रयंमामकीनः॥युव
योःयुष्माकं॥वात्रयंयोष्माकः॥योष्माकिणः॥आवयोः॥अस्मा
कंवात्रयंआस्माकः॥अस्माकीनः॥वत्तुल्ये॥तुल्येसादृश्येनाम्नो
वतुप्रत्ययोभवति॥चंद्रेणतुल्यंचंद्रवत्॥किंमुखं॥घटेनतुल्यंघट

वत्॥एवंपरत्वत्॥नावेतल्लयणः॥जातिद्रव्यगुणक्रियानिमित्तंशब्दस्य
प्रवृत्तिनिमित्तंनावस्तस्मिन्नावस्तल्लयणंदृश्यतेप्रत्ययानवंति॥
ब्राह्मणस्यनावो॥ब्राह्मणता॥तातस्यनिस्त्रीलिंगात्पू॥अत्र
जात्योशब्दस्यप्रवृत्तिनिमित्तं॥ब्राह्मणस्यनावोब्राह्मणत्वं॥ब्राह्म
ण्यं॥सुमनसःनावः॥सौमनस्यं॥सुमनामालतीजातिस्मरः॥
अत्रद्रव्यशब्दस्यप्रवृत्तिः॥सुभगस्यनावः॥सौभाग्यं॥क्वचिद्ध्यो
रित्युभयपदंदृश्यते॥अत्रगुणेनप्रवृत्तिः॥विदुषांनावोवैदुष्यं॥अ
अत्रक्रियाशब्दस्यप्रवृत्तिनिमित्तं॥कर्मण्यपियण्वक्तव्यः॥ब्रा
ह्मणस्यकर्मब्राह्मण्यं॥राज्ञःइदंकर्मराजन्यं॥नोवा॥राज्यं॥कर्म
ण्यपीतिअपिशब्दात्साध्वर्थाद्यण्वक्तव्यः॥कर्मणीसाधुः॥क ९३

मिण्यः॥सभायांसाधुःसभ्यः॥आशिष्यात्त्रन्यर्थेषियण्॥यत्रा
सतानं॥यत्रास्यं॥शतेनक्रीतोत्र्यः॥त्र्यादिप्रत्ययोगवशात्
तेयं॥समाहारेतावगुणश्च॥समाहारेतात्प्रत्ययोनवति॥चकारात्
क्वचिद्गुणः॥त्रयाणांसमाहारस्त्रितं॥जनानांसमूहोबंधुता॥नि
पातानामनेकार्थत्वात्॥अन्येष्वर्थेष्वन्यप्रत्ययाद्यथाप्रयोगंदृश्य
ते॥लोहितादडितिमन्॥लोहितादृणात्तत्नावार्थेडमन्प्रत्य
योवाक्वचिद्भवतिसचडित्॥डित्वाद्टिलोपः॥सचत्रनेकस्वरात्प्र
राडमन्हितत्वकृत्वइतिकातव्यं॥लोहितस्यनावोलोहितीमा॥
कालस्यनावःकालिमा॥अर्णोनावःत्र्णिमा॥राजन्शब्दवत्॥लो
हितता॥लघुना॥लाघवं॥वोमस्वरे॥नावेतल्लयणः॥अत्रत्रण्

परंप्रत्ययः॥लघुत्वं॥इत्यादि॥यथायोगंद्रष्टव्यं॥ऋऽइमनिपथुः
मदुक्शनश॥दृढ॥इत्यादीनांऋकारस्यरत्वंभवतिइमनिपरे॥पथ्यान्
वपथिमाइमनप्रत्ययान्तावेपथुता॥इत्यादिमरोःलोपः॥मृदिमा॥कृ
शस्यनावःकृशिमा॥दृढस्यनावः॥दृढिमा॥बहुनावइतिविधेइम
नप्रत्ययःसमासप्रत्यययोः॥बहोर्लोपोभवतिबहो॥बहोरुत्तरेषामि
मनादीनांइकारस्यलोपोभवतिबहोस्थानेत्वावेशः॥ऋऽइमनप्र
र्वैकस्वरस्यादिटित्॥नामसंज्ञायांसि॥नोपधायाः॥नमा॥आदिश
ब्दादियुसुप्रत्ययस्ययहणंतेनऽयानऽत्रयेवस्यति॥अस्त्यर्थमनुः
नाम्नोऽपत्यंर्थमनुः॥प्रत्ययोभवति॥अस्यास्मिन्वास्तीत्येतस्मि
न्नर्थेऽकोरानुम्विधानार्थः॥इवर्थश्चऽत्रसोः सो॥गवादिभ्य

तेयस्मिन्मः॥श्रीमान्॥तस्यश्रीगोमती॥श्रीर्विद्यतेवास्यास्तीति॥
श्रीमान्॥स्त्रीचेत्श्रीमती॥आयुर्विद्यतेवायस्यास्तीतिआयुष्मा
न्॥नित्यातिशयितप्रशस्तादिविशिष्टस्यर्थमनुर्दृश्यते॥नित्यंश्री
र्विद्यतेवायस्यास्तीतिश्रीमान्॥प्रशस्ताधीर्यस्यास्तीतिधीमान्
अर्शआदिभ्योऽचःसलोपोस्यर्थे॥ऽअर्शसिविद्यतेयस्यसःऽअर्शवः
केशाविद्यंतेयस्यतिकेशवः॥ऽइकोमत्वर्थेमत्वर्थतिऽअस्य
र्थेनाम्नाऽइकोप्रत्ययोभवतः॥वैजयंतीपताकाऽस्मिन्नतीति
वैजयंतः॥यस्यलोपः॥मायायस्यास्तीतिमायिकः॥क्वचिदप्रत्य
योपिणिद्धक्तव्यः॥प्रज्ञायस्यास्तीतिप्राज्ञः॥वृत्तंयस्यास्तीतिवार्त्तः॥
मांतोपधाद्वलिनो॥मकारांतान्मकारोपधाऽकारांतोऽकारोपधा

श्ववत्विनौ नवंतश्च इत्यर्थे॥वतुश्च इमन्मकारोपधात्वलुः॥किं
विद्यतेयस्यस॥किंवान्॥मकारांतस्योदाहरणं॥शमः विद्यतेयस्य
सः शमवान्॥इनत्यत्ययपक्षे शमोविद्यतेयस्यसः शमिवान॥आ
त्माविद्यतेयस्यसः आत्मवान्॥लक्ष्मीर्विद्यतेयस्यसः लक्ष्मीवान्॥
मकारोपधस्योदाहरणं॥ज्ञानिनश्चत्राणियस्यास्तीतिज्ञानवान्॥ध
नंयस्यास्तीतिधनवान्॥धनीवा॥अत्रइनत्यये॥अकारउच्चा
रणार्थः॥दंडोयस्यास्तीतिदंडि॥एवंछत्री॥एवंपक्षी फणाःयस्या
स्तीतिफणी॥कः सर्पः॥बर्हीयस्यास्तीतिबर्ही॥इत्यादिज्ञेयं॥अ
कारांतस्योदाहरणानि॥पिछिलगौरीकज्ञानमोहात्मयशोवैराग्य
मुक्तिस्वरूपविद्येषयत्नेषाश्रीधर्मैश्वर्ययोनिषु॥दमदःविद्यतेय ९५

स्यास्तीतिदमवती॥उकारानुबंधत्वात्॥स्त्रियः॥अकारश्चधस्योदा
हरणं॥एतत्॥चकारस्यार्थेअन्येपिबलाद्यःपत्ययाःइरुमाः॥
बलपत्ययान्तस्वरूपस्यदीर्घः॥ऋषिर्विद्यतेयस्यास्तीतिऋषिवलः॥
रजोविद्यतेयस्यासारजस्वला॥लडिन्यश्चास्यर्थेवलुपत्ययः॥
उकारोनुमर्विधानार्थः॥अलसोःसाविति दीर्घः॥तडिद्गायस्या
स्तीतितडिद्वान्॥मरुत्त्रस्मिन्नस्तीतिमरुद्वान्॥सरोविद्यतेय
स्मिन्नः॥सरस्वान्॥श्रेयोविद्यतेवायस्यास्तीतिश्रेयस्वान्॥अत्र
तकारांतस्यसकारात्स्यचरुसादस्यर्थेपत्ययेचपरेत्रपादानंव
क्तव्यं॥तस्मान्नचपाअवर्जनात्॥त्रपरांतत्वात्॥स्वादिसर्गइति
विसर्गीभावः॥लक्ष्मीर्विद्यतेवायसास्तीतिलक्ष्मीवान्॥अत्रमका

रोपधात्वतुवलुः॥कुमुदनडवेतसेभ्योवतुश्चास्त्यर्थेसंज्ञायां॥ठि
ल्वादिलोपः॥कुमुदानिविद्यंतेवायस्यास्तीतिकुमुद्वान्॥उकारानुबं
धत्वात्॥त्रितोनुम्॥नडानिविद्यंतेवायस्यास्तीतिनड्वान्॥वेतसः
विद्यंतेयस्यास्तीतिवेतस्वान्॥कःदेशः॥एतत्किं॥यत्तदोःपरिमा
णेवतुः॥उकारोनुमर्थः॥आदेश्चतकारः॥एतदोवाटरात्वं
भवतिवतौपरे॥एतत्परिमाणंयास्तीएतावान्॥एतस्मिन्पक्षेट
रात्वंनभवतितराकृत्तस्यएतच्छब्दस्यदशादेशोभवति॥चकारात्
वतुप्रत्ययस्यवकारस्ययकारादेशोभवति॥उकारानुबंधित्वान्नुम्
॥अत्वसोःसेो॥इयान्॥किमः॥कीयश्च॥किमःशब्दस्यकिरादेशोभ
वतौपरे॥चकारात्वतुप्रत्ययस्यवकारस्ययकारादेशोभवति॥कि ९६

मःपरिमाणंयस्यास्तीतिकीयान्॥बहोःपूर्वस्यदीर्घः॥यत्तदोरा॥य
त्तदोष्टरात्वंभवतौपरे॥यत्परिमाणंयस्यास्तीतियावान्॥तत्परि
माणंयस्यास्तीतितावान्॥तुंदादिलः॥तुंदादेर्गणात्लप्रत्ययोभवति॥अस्त्यर्थे॥तुंदंविद्यंतेय
स्यास्तीतितुंदिलः॥उरंविद्यतेयस्यास्तीतिउरिलः॥फेनोविद्यंते
यस्यास्तीतिफेनिलः॥त्रोन्नतदंताद्रः॥अस्त्यर्थे॥उन्नताःदंताः
यस्यास्तीतिदंतुरः॥यस्यलोपःस्वांगादिपूर्वोझंधः॥सुरभ्यादि
पूर्वोझंधशब्दारीकारःप्रत्ययोभवतिअस्त्यर्थे॥सुसुगंधोयस्यास्ती
तिसुगंधिः॥आमःविरूढः॥दुष्टःगंधोयस्यास्तीतिआमगंधिः॥
न्यादिशब्दायहणात्दुर्विश्रतिपूर्वकागाघाः॥दुरदुष्टगंधोयस्या

स्तीतिदुर्गंधिः विगतः गंधोयस्यास्तीति विगंधिः॥अतिदुष्टः गंधोयस्या
स्तीति अतिगंधिः॥अकारादिलुक्॥अकारविघ्नेयस्यास्तीअकालुः॥इया
विघ्नेयस्यास्तीइयालुः॥असमाप्तार्थाद्धात्वर्थात्स्वार्थेविनिव
क्तव्यः॥विनिरत्रइकारउच्चारणार्थः॥तपःविघ्नेयस्यास्तीतित
पस्वी॥यत्राःविघ्नेयस्यास्तीतियत्रास्वी॥श्रेयोविघ्नेयस्यास्तीत
प्रस्वी॥यत्राःविघ्नेयस्यास्तीतियत्रास्वी॥श्रेयोविघ्नेयस्यास्तीति
श्रेयस्वी॥अत्रासप्रत्ययांतस्यकृन्॥मायाविघ्नेयस्यास्तीतिमाया
वी॥स्वर्गविघ्नेयस्यास्तीतिस्वर्गी॥वाचोग्मिनौ॥वाचशब्दात्त्र।
स्त्यर्थेग्मिनिःप्रत्ययोभवति॥ग्मिनेगकारोनुबंधोयमग्रेतनिघ
धार्थः॥वाकविघ्नेयस्यास्तीतिवाग्मिचोकुः॥चपाजेजगाः॥ ७

क्वचित्स्वांततात्रयणीयाः॥इनाशौसौ॥गरायेत्रस्त्यर्थेग्मि
नि॥इकारउच्चारणार्थः॥समासप्रत्ययोयोः॥इतिप्रत्ययलोपः
गर्विघ्नेयस्यास्तीतिगामी॥आलाभेकुत्सितनाम्निणी॥कुत्सि
तनाम्निवाच्यसतिनाम्नोत्रस्त्यर्थेआलाभेप्रत्ययोभवतः॥कु
त्सितःवाकविघ्नेयस्यास्तीतिवाचालः॥इषत्परिसमाप्त्यर्थे
वाच्येसतियेतप्रत्ययाभवंति॥इषत्परिसमाप्तःसर्वज्ञः॥प
रिकल्पःइषत्सक्तोमोपदुइतिपदुरेषः॥इषत्परिसमाप्तः॥क
विइतिकविरेषीयः॥पाशःकुत्सायां॥निंद्यांसत्सांपाशःप्रत्ययो
भवति॥कुत्सितःपाखंडःइतिपाखंडेपाशः॥प्रशंसायांरूपः॥
प्रशस्तोवेद्याकरणरूपः॥अकुत्सायामितिकिं॥कुत्सायांतुश्

एव॥ कुत्सितोनिषकुरितिनिषकुपाशः सुतरांसाधुः साधुरूपः॥
अलपर्वेचरदृ॥पर्वीकृतनार्थेवाच्येसतिनाम्नश्चरदृप्रत्ययोभव
ति॥टकारश्चवर्थः॥ठक्काण्डीनामपयोगः॥पर्वंदिष्णःदृष्णचरः
कःरेवरवतःस्त्रीत्वेतदृष्णचरी॥घाचुर्यकारघाधान्यस्वरूपादि
घुमयदृ॥अन्नेपचुरंयस्मिन्नास्तीतिअन्नमयः॥यज्ञः॥मदः
विकारःमन्मयः॥कःघटःअमसंस्वरूपंयस्यास्तीतिअमतामयः॥
कःचेदृः॥गोपुरीषार्थेमयदृ॥गोःपुरीषस्वरूपंयस्यास्तीतिगोमा॥यं॥
अन्नेपचुरंयस्यास्तीतिअन्नमयी॥कारानुबंधास्त्रीप॥कास्त्रीलं॥
स्त्रीप्रधानंयस्यास्तीतिस्त्रीमयः॥कःजालमः॥तदधीतेवेरवेत्य
त्राण्वकुवः॥व्याकरणमधीतेवेरवावैयाकरणः॥सुकुशोभनो ९८

अश्वः॥स्वश्वः॥इतिकर्मधारयः॥स्वश्वंवेत्तिसोवश्वः॥अन्य
त्राप्यर्थः॥स्वस्तिअहदृतिसोवस्तिकः॥घारेनियुकृतितेवरिकः
स्वस्पदृंसोवं॥अक्षस्पदृंत्रैयस्यं॥स्पदृंवैप्यर्थः॥दृस्यादि॥न
संधिर्योर्यकृच॥संधेजीतोसंधिजोक्तोसंधिर्योनयोर्योः संधिर्ज
योर्यकारवकारयोःस्वरसंबंधिनस्वरस्यवह्निनभवति॥किमुत
योर्युजागमोभवति॥दृदृदृस्यतावागमोभवति॥वरीविष्णेवं
कलायकारस्यवैमिकारःवकारात्परवमकारः॥पञ्चादादिस्वरस्प
ञिणितिचवृद्धिः॥यस्येलोपः॥सोधात्येरेकिण्प्रत्ययः॥सुधातु
अपत्यसोधात्मिकः॥व्यासस्यअपत्यवैयासकिः॥पितृजमहदृ
पितुःपितामहदृतोजातार्थे॥जातार्थेवाच्येसतिनाम्नोदृतः

प्रत्ययोनवतः॥लज्जासंजातायस्यास्तीतिलज्जितः॥तारकासंजायस्ये
तितारकितं॥किंनन्नः॥पुष्पाणिसंजातानियस्मेतिपुष्पितं॥किंवनं॥
तरतमयमिष्ठनौ॥प्रकर्षेअतिशयेर्थेतरतमईयसु॥६९॥इष्ठेनप्रत्य
यानवंति॥अतिशयेनकृच्छ्रइतिकृच्छ्रतरः॥अतिशयेनशुक्लःइति
शुक्लतमः॥ईयसौइष्ठेठिताविति॥वृद्धौ॥उकारोनुमर्विधानार्थः॥
अतिशयेलघुःइतीलघीयान्॥न्संमहतइतिमुपधायादीर्घः॥सं
योगांतस्यलोपः॥६९घप्रत्ययपरेलघिष्ठेः॥उकारोनुबंधत्वात्॥स्थू
लइतिईयसु॥लघीयसी॥अतिशयेनपापःइतिपापीयान्॥पापिष्ठः
स्त्रीत्वेतुपापीयसी॥गुर्वीरिष्ठेमेयसु॥गरादिस्थलोपश्चास्त्र्यर्थः॥
गुरु॥प्रिय॥स्थिर॥स्थूल॥वृद्ध॥दीर्घ॥प्रशस्य॥अल्प॥दूर॥अंतिक॥ ९९

बहुलइस्वादीनांगुर्वादीनांगरघ्रस्थाइज्याद्राघ॥श्री॥कन्॥६क॥
नेरावबहु॥यथासंख्यनामिआरेशाइष्ठेमेयस्सुनवंति॥टेरलोपश्चः॥
क्वचिद्दिलोपः॥अतिशयेनगुरुःइतिगुर्विष्ठः॥उवं॥दिलोपो॥गुरि
ष्ठः॥गरादेरेलगुरिष्ठः॥लोहिनादीडितिमन्॥गुरोर्नीवःगरिमा॥अ
तिशयेनगुरुइतिगरीयान्॥स्त्रीत्वेतुगरीयसी॥प्रियतः॥अतिशयेन
प्रियःइतिप्रेष्ठः॥प्रेयान्॥स्त्रीत्वेतुप्रेयसी॥प्रियस्य॥प्रेनावःप्रेमा॥
स्थिरस्थाआदेशः॥अतिशयेस्थिरः॥इतिस्थेयान्॥स्थेष्ठः॥स्थेय
सी॥स्थिरस्यनावःस्थेमा॥स्थूलस्यस्थवू॥अतिशयेनस्थूलःइ
तिस्थविष्ठः॥स्थविष्ठः॥वृद्धस्यज्यादेशःइलोपोज्यादवादीयसः
पत्ययस्यइकारस्यलोपोनवति॥अतिशयेनवृद्धःइतिज्यायन्॥ज्ये

ष्ठः॥स्त्रीचेतज्यायसी॥दीर्घस्यद्राघ्आदेशः॥अतिशयेनदीर्घः॥द्रु
तिद्राघिष्ठ॥अतिशयेनप्रशस्यस्यश्रेयान्॥श्रेष्ठःस्त्रीचेतश्रेयसी॥अ
तिशयेनअल्पः॥इतिकनीयान्॥कनिष्ठः॥दूरस्यरव॥आदेशः॥अ
तिशयेदूरःइतिद्रवीयान्॥द्रविष्ठः॥कःपापीनांशिवः॥अंतिकस्यनेद॥
अतिशयेनअंतिकः॥इतिनेदीयान्॥इष्ठौनेदिष्ठः॥नक्कानांहरः॥
अंतिकपर्यायनिकट॥अतिशयेननिकटःइतिनेदीयान्॥इष्ठादिब
हुलस्यबंहआदेशः॥अतिशयेनबहुलःइतीवबहीयान्॥बंहिष्ठः॥
यान्॥बहिष्ठः॥बहियसीबंहतिरेयिः॥बहुशब्दादुत्तरस्यतमेष्ठ
त्ययस्ययः॥इकारःसयिनेवतिबहोलोपोनत्वबहोः॥आदेशादते
यसूत्रत्ययस्ययकारस्यग्रहणं॥अतिशयेनबहुःइतिनयान्॥नयि १००

ष्ठः॥चकारात्एतेइकल्पिकं॥बलीयान्॥बलीष्ठः॥गुर्वादेरित्यादि
नाव्यात॥अन्येषांन्येयआदेशायथापूर्वंगंडव्याः॥अतिशयेनयु
वाइतियविष्ठः॥वोवस्वरे॥इत्यादिनेयं॥किमोव्यया सरूपाताच्चत
रसमयोरामुवक्व्यः॥कस्मादितिकुतः॥अतिशयेनकुतः॥इतिकतः
स्त्राम्॥परमाणवः॥अतिशयेनकुतस्तमा॥एषामारंभकत्वं॥अति
शयेनउच्चैःइतिउच्चैस्तराम्॥गायतिगायकः॥अतिशयेनपटइतिपट
तितराम्॥कःपात्रः॥अतिशयेनपचतिइतिपचतितरां॥कःदेवदत्तः
परिमाणे॥दध्नाद्यःपरिमाणार्थेदध्नः॥मात्रट्॥द्वयसट्॥इत्येवंप्र
त्ययानवेति॥किंयत्परिमाणंयस्यतेकियन्मात्रं॥जानुपरिमाणं
यस्येतिजानुदघ्नं॥कियन्मात्रंजलंविप्रजानुदघ्नंनराधिपातेतिशि

रः परिमाणं यस्येति त्रिशरावमयसं॥पुरुषपरिमाणं यस्येति पुरुषमात्रं॥
द्वयोर्बहुनां चैकस्य निर्धारणे किमादिभ्योऽतरडतमौ वक्तव्यौ॥ङित्वा
ल्लोपः कतरो नवतेः कार्यः॥कतमो नञ्वृत्तान्तो त्रिकः॥नञ्वृत्तोऽर्थतर
स्तार्किकः॥ततरडज्वक्तव्यः॥संख्येयविशेषावधारणे द्वित्र्यादीयः॥
संख्यानुयोगेऽयं संख्येयं॥तस्य विशेषः॥तस्य त्रयवधारणं त्रिनिर्धार
णं॥तस्मिन्नर्थे द्वयोः संख्याकर्मकः क्तितयः॥त्रेः संप्रसारणं॥इयं का
रस्य सस्वरस्य इकारः॥रेफस्य ऋकारः॥मूर्धन्यस्येवर्णस्य दीर्घस्वरयः क्रः॥त्रो
यार्णः संख्याकरकः तीयः॥षट्चतुरोर्थः॥चतुर्णां संख्याकरकः च
र्थः॥षण्णां संख्याकरस्वषण्णः॥पंचानां संख्याकरकः पंच
मः॥एवं सप्तमः॥अष्टमः॥नवमः॥दशमः॥एकेनाधिकाः दशाऽ १०१

प्रत्यये॥समायेसः प्रत्योः समाश्रन्त्वामिति चित्समासत्वात्॥
सहैः साहिस्यादिशब्दात्एकशब्दस्य त्रकारांतादेशो निपात्यते॥ए
कादशादेर्डः॥एकादशानां संख्याकरकः एकादशः॥कः दशन्तः॥दस्यो
र्लोपो ज्ञेयः॥तस्मादेवादिशब्दात् द्वित्रिणां शब्दानां द्वात्रयोस्त्रयश्चास्त्र
यश्चनामि आदेशा भवंति॥द्वाद्रुशतादिनशीतौ॥द्वाभ्यां त्रिभ्यां अधिकाः द
शाऽतिद्वादशस्य॥त्रिभिः अधिकाः दशाऽतित्रयोदश॥अष्टनिः सधि
काद्दशाऽतिअष्टादश॥त्रनशीतावितिविशेषणात्त्र्यो अधिकाशीतिः।
शीतिः॥त्रिभिः अधिकात्रशीतिः॥अशीतिः॥विंशत्यादेः॥वीतमः॥विं
शतीनां संख्याकरकः विंशतितमः॥विंशतिः॥शतादेर्नित्यंतमः॥शतत
मः॥कतिकतिपयाभ्यां थः॥कतिथः॥कतिपयथः संख्यायाः प्रकारेधा॥

द्विधा॥त्रिधा॥चतुर्धा॥पंचधा॥गुणेऽपि च॥धाप्रत्ययांतस्यगुणेऽन
वति॥त्रेऽपि प्रत्ययो वा नवति च कारो विकल्पार्थः॥द्वेधा॥त्रेधा॥त्रेऽण
पक्षे॥अरिस्वरस्यन्निति च वृद्धिः॥तद्धितेपरतः॥यस्येलोपः॥यस्येलो
पोनवति॥स्वरेयकारेप्रत्ययेचपरे॥द्वैधं॥त्रैधं द्वौत्रयः॥प्रकारोयस्य
तिविग्रहः॥क्रियायामावृत्तौकृत्वसुप्रत्ययः पंचवारंनृत्तेऽतिपंच
कृत्वः॥अंशपादिनेकेलुक्नवति॥त्रिनिः गुणेताः सऽतित्रिः॥सप्ता।
त्रिसप्त॥वारंऽतित्रिः सप्तकृत्वः॥द्वित्र्यांसु॥क्रियायामावृत्तौद्वित्रि
र्भ्यांसुप्रत्ययोनवति॥त्रिवारंउत्क्रमितित्रिस्कृंबक्राद्देशस्॥बहुवा
रंऽतित्रिबहुशः॥ऋश्यादयोनेकेऽर्थः॥नागरादयः॥इत्यादिः॥तयायडोः संख्या
यां॥संख्यावाचकात्॥तपाडौप्रत्ययौनवतः॥द्वौसंख्यायस्यसमुदा १०२

यद्धितयः॥त्रयः संख्यायसमुदायस्यसत्रितयं॥नरादित्वादीप्॥द्वि
तयी॥त्रितयी॥अयट्पक्षेऽयं॥यस्येलोपः॥टकारानुबंधोदीप्॥स्त्रि
तः॥द्वयीत्रयः संख्यात्रस्यसमुदायस्यत्रयी॥अनुकः॥सप्रत्ययार्थ
र्थसपक्षेघानिपात्सानांकस्याद्यः॥इतितद्धितप्रक्रियासमाप्ता॥छ॥
संपूर्णं॥शुभंभवतु॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥श्रीकल्याणमस्तु

903

अथाख्यातेनिरूप्यते।धातोःवर्त्तमाणाःप्रत्य
याःधातोर्ज्ञेयाः।भ्वादिःभ्रूसत्तायामित्यादिगणेधातुसंज्ञोभवति।
सच्चत्रिविधः।आत्मनेपदीपरस्मैपदीउभयपदीचेति॥अनुदात्त
ङितः अनुधातेतोऽङितश्चधातोरात्मनेपदंभवति॥लिखरिते
तऊते।ङितःस्वस्वरितेतश्चधातोरूतेआत्मनेपःपरस्मैपदेभवतः
आत्मगामिचेत्फलंआत्मनेपदं।परगामिचेत्फलंपरस्मैपदं।प्रयोक्तृ
व्यापारेत्वन्यस्मात्पूर्वोक्तनिमित्तविधेरन्यस्माधातोःप
रस्मैपदंभवति।नवपरस्मैपदानि।तिबादीनामष्टादशसंख्याकाना
माद्यानिनववचनानिपरस्मैपदसंज्ञानिभवंति॥परोक्षायांतस्यरा
णिउत्तराणिनवसंख्याकानिवचनानिआत्मनेपदसंज्ञानिभवंति॥
वर्त्तमाने॥तिपूतस्झेति।सिप्थस्थमिपूवस्मस्॥तेआतेझेते॥

सेआथेध्वे॥एवहेमहे॥प्रारब्धोपरिसमाप्तश्चवर्त्तमानस्तस्मिन्वर्तमा
नेनिधेयेतिबाध्यःप्रत्ययाभवंति॥अस्तिवादेःपाणिनिपानांल
ङितिसंज्ञा॥नाम्निचयुष्मच्चास्मदिचनागेः॥नामाख्यपदपरेषुप्रा
तेषुसत्सुत्रिभिर्नागैरेतेप्रत्ययाभवंति॥नाम्निचयुज्यमानेचशब्दा
दयुज्यमानेप्रथमःयुष्मदिमध्यमःअस्मदिउत्तमः॥कर्त्तरिपंच॥
पंपरस्मैपदंकर्त्तरिभवति॥चकाराद्आत्मनेदमपेकर्त्तरिभवति॥तत्रभू
स्वे दृशेतस्मात्परस्मैपदिनोधिकरणतिबाद्योयोज्यंते॥भूतियदतिस्थि
ते॥यकारःविकरणार्थीर्थः॥अपूकर्त्तरिधातोरपरत्वयोभवति॥कर्त्तरि
विहितेषुत्यादिषुवर्त्तमानेषुपरतः॥पकारोविकरणेदृक्षाप
नार्थः।गुणः॥धातोरंत्यस्यतस्यनामिनागुणोभवति॥अवादेशश्चभव
ति॥धर्यविवस्यापांतस्य॥अपित्सार्वधातुके॥यकारेतंत्रादिकंचविहाया

न्यः प्रत्ययोऽिः संज्ञो भवति॥ किः त्यक्षसि॥ किति ङिच्च परे धातोर्गुणो
न भवति॥ क्षयं वर्जयित्वा॥ कृतद्विर्वचनाऽसि परे क्ङिद्भवति॥ ततो ङि-
त्त्वात्सिगुणप्रतिषेधे अप्रत्ययनिमित्तो गुणो भवत्येव॥ स्तोर्विसर्गः॥
भवतः॥ बहुर्थविवक्षायां भवन्ति इति स्थिते॥ अरे॥ अकारस्य लो
पो भवति॥ अकारे एकारे च परे॥ भवेति॥ भवसि॥ भवथः॥ भवथ॥ मो
रा॥ अकारस्य वकारे मकारे च परे आलेन भवति॥ भवामि॥ भवावः॥
सराजाधार्मिको भवति॥ लंसाधुर्भवसि॥ अहमात्मविद्भवामि॥ इत्या
दिप्रयोक्तव्यं॥ अव्यवधानात्पूरुषविशेषः॥ साधुश्चलेन भवथः॥ वि
धिसंज्ञावनयोः॥ यात्॥ यातां॥ युस्॥ यातम्॥ यातं॥ यातं॥ यां॥ याव॥
याम॥ ईत॥ ईयातां॥ ईरन्॥ ईथास्॥ ईयाथां॥ ईध्वं॥ ईय॥ ईवहि॥ ईमहि॥
विधिः॥ कर्तव्यार्थीपदेशः॥ संज्ञावनं कल्पन मुहः तत्रयादयः प्रत्य २

यो भवति॥ लिङिति चैषां संज्ञायाणिनीयानां॥ या॥ अकारात्परो या ई
तो भवति॥ अरण्यभवेत्भवेतां॥ युस ईद्॥ अकारात्परस्य युस ईद्भवति॥ भ
वति॥ भवेयुः॥ भवेः भवेतं॥ भवेत॥ यामित्यं॥ अकारात्परे याम ईयं भ
वति॥ भवेयं भवेव भवेम॥ शिष्यागुरुः कृष्णको भवेदिति विधिः॥ भवे
रसोवेरपारगोब्राह्मणस्यादिति संज्ञावनं॥ अशीः वेरणयोः॥ तु
तां अन्ताहितं तआनि॥ आव॥ आम॥ तांआतां अन्तां स्वआथां
ध्वं॥ ऐ॥ आवहि॥ आमहि॥ अप्राप्तप्राथनाअशीः॥ परस्येण
र्थशंसनं वा वेरेऽप्रवर्तनं तत्रतुझादयः प्रत्ययाभवन्ति॥ एषांचसं
ज्ञालोलुक्सोस्तानंजादिषिवाद्यर्थः॥ भवतु॥ भवतात्॥ भवतां॥ भ
वन्तु॥ अतः॥ अकारादुत्तरस्य हेलोपो भवति॥ भव॥ भवतात्॥ भवतं
भवत॥ भवानि॥ भवाव॥ भवाम॥ आयुष्मान्भवतु॥ भवान्॥ अध्य

यनायोयनेनवसौम्य॥अनघतने अतीते॥एपूतांअन्॥सिपूतं
तं॥अमिपूवमातनूआतांअंतांथास्॥अथाध्वंदिआवहि॥आम
हि॥अतीतावायामहयारवीकृयावरागामिन्याःरात्रेःप्रथमयाम
द्वयकालःसोघतनस्तनोन्यानघतनस्तस्मिन्ननघतनेतीतेका
लेद्विवारयप्रत्ययानवंतिएषांचसंज्ञालङ्॥दिसिमिहुपेतेषामि
कारउच्चारणार्थःतन्नानकारलुप्तेतन्यकर्त्तरीतिविशेषणार्थःवा
वसानइतिदकारस्यतकारः॥दिवादावदू॥दिवादौपरेधातोरङ्
गमोनवति॥अनवत्॥अनवतां॥अनवन्॥अनवः॥अनवतं॥
अनवतां॥अनवं॥अनवाव॥अनवाम॥लोनवत्लत्सूत्रेःदत्यादि॥
एधृवृद्धौ॥अकारआत्मनेपदार्थःततःपराणिनववचनानियो
ज्यानिकर्त्तरवस्वादिप्रयोगः॥एधते॥आतथईः॥अकारासरस्य ३

आत्॥आथसंबंधिनआकारस्यैकारोनवति॥एधेते॥एधंते॥एधेथे॥
एधेथे॥एधे॥एधामहे॥एधावहे॥धर्मीरेधतेऽसौराज्यं॥इत्यादिविधिर्स
नावनयोरीत्सीतीनियोज्यानि॥एधेत॥एधेयातां॥एधेरन्॥एधेथाः॥ए
धेयाथां॥एधेध्वं॥एधेय॥एधेवहि॥एधेमहि॥धर्मनःसाधुरेधेत॥आ
शीःप्रेरणयोस्तामाश्यः॥एधतां॥एधेतां॥एधस्व॥एधेथां॥एधध्वं॥एधै
एधावहै॥एधामहै॥स्वरादेःस्वरादेर्धातोर्द्वितीयोऽडागमोनवति॥दि
बादेःपरे॥ऐधत॥ऐधेतां॥ऐधंत॥ऐधथाः॥ऐधेथां॥ऐधध्वं॥ऐधे॥ऐधा
वहि॥ऐधामहि॥दृक्षरीतांकनयोः॥दृक्षते॥दृक्षेते॥दृक्षंते॥ऐक्षत॥
ऊपचसुपाके॥कारवकारानुबंधौकार्यार्थौचकारेलकारउभय
पदार्थः॥पचेवस्वादिप्रयोगः॥पचति॥१॥पचेत्॥पचेतां॥
यचेयुः॥२॥पचतु॥पचतात्॥पचंतु॥३॥अपचत्॥अपच

तां॥अपचन्॥४॥परस्मैपदं॥पचते।पचेते।पचंते॥१॥पचेतं।पचेथां।ढ्वं
पचेरन्॥२॥पचतां।पचेतां।पचंतां॥३॥अपचत।अपचेतां।अपचंत॥४॥
इत्यात्मनेपदं॥इदानीं॥विकरणाद्यादिगणाकर्तरितिवाध्वं इत्यत्र
स्वरादयो वर्ण्यंते॥अदभक्षणे॥अकारउच्चारणार्थः॥आदेर्लुक्॥आ
देर्गणादुत्तरस्यो लुग्भवति॥वसेचपाऊसानां॥अत्ति॥अत्तः॥
अदंति॥अत्सि॥अत्थः॥अत्थ॥अस्मि॥अद्वः॥अद्म॥अद्यात्॥अद्यातां
अद्युरिति॥अत्तु।अत्तां॥अदंतु॥ऊसार्धधातुकेः॥ऊसादुत्तरस्यहे
र्धिर्भवति॥अद्धि।अत्तात्॥अदं।अत्त॥अदानि।अदाव॥अदाम॥अदादि
स्यः॥अनेपरयोर्दिपुसिपृक्तस्यतयारडागमोभवति॥अदत्॥आत्तां॥
आदन्॥आदः॥आत्तं॥आत्त॥आदं।आद्व।आद्म॥ह्रीडस्वप्नेऽकारस्यात्म
नेपदार्थः॥पर्ववद्गुणादिप्रयोगः॥ह्रीडः सर्वत्र गुणोभवति॥होतोश्च ४

यांते॥ह्रीडोन्तोरुट्॥ह्रीडः परस्योतइत्यस्यरुडागमोभवति॥ह्रीतां
तोरनतः॥ह्रीतह्रीआत्मनेपरस्यत्रंतइत्यस्यजभवति॥अकारादुत्त
रस्यनजभवति॥शेरते।शेषेशयाथे॥शेध्वे।शये।शेवहे।शेमहे।शयीता
शेतां।शयातां॥आ॥अशेत॥अशयातां॥असेरत॥इत्यादि॥बूञ्व्यक्ता
यांवाचि॥अकारउच्चारणार्थः॥ब्रुवादीप्यितिस्मिन्ब्रुवईप्रत्ययो
भवति।तकारसकारमकारादौअव्यवहितेयितिपरेअबादौविषये
गुणावादेशेब्रवीति।ब्रूतः।ब्रुवंतीतियुवोस्वरेधौवेतिवर्तमाने॥
नुधमतोः॥विकरणस्यनोधीतोश्चवईवईयोरिकुवोजभवतःस्वर
परेअनेकस्वरस्यासंयोगपूर्वस्यतु॥नानप्योर्वः॥अनयिविष
येउवर्णस्यवल्लजभवति॥ब्रुवंति।ब्रवीषि।ब्रूथः॥ब्रूथ॥ब्रवीमि॥ब्रू
वः।ब्रूमः॥ब्रुवआहञ्चपंचानां॥ब्रुवउत्तरषांतिवादीनांपंचानांएपूर्व

तसुतस्॥थपू॥अथसइत्येतेपंचआदेशाभवंति।अवश्चाहादेशोभवति॥
एकारोवृद्ध्यर्थः॥आह॥आहतुः॥आहुः॥तथथकारेपरेब्रवोहकार
स्यतकारादेशोभवति॥आत्थ॥आहथुः॥ब्रूयात्॥ब्रूयातां॥ब्रूयुः॥रि
त्यादि॥ब्रवीतु॥ब्रवाणि॥ब्रवामहै॥ब्रवीत्॥आत्मनेपदे॥ब्रूते
॥१॥ब्रवीत॥२॥ब्रूतां॥ब्रुवाथां॥ब्रुवतां॥आतोंतोरनतः॥ब्रूब्रुतइत्या
दि॥लुविकरणस्यापिजुहोत्यादिगणस्यविशेषः॥हुदानादनयोः॥
क्वादेर्घिण्ण्॥कुटादिगणेकुत्सन्नस्यापोलुग्भवति।सतितस्मिन्ध
तोर्घिर्वचनं॥सस्वरादिर्हिरघिः॥सस्वरोयोवयवोऽघिरुक्तोघिर्भवति॥
कुहोश्नुः॥पूर्वसंबंधिनोःकवर्गहकारयोश्नुर्भवति॥वर्गचतुर्थीद्
स्यसंवर्णः॥ऊपानांऊबचपाःपूर्वसंबंधिनांफयानांऊबाचपाश्चभव
ति॥फढधभानांऊडदगबाः॥खफछठथचटतकपाभवंति॥ ५

जुहोति।जुहुतः॥घेःघिरुक्तादुत्तरस्यांतइत्येतस्याभवति॥जुक्रति॥
जुहोषि।जुहुथः॥जुहुथ॥जुहोमि॥उवर्णोयोलोपः॥यःस्वयंसंबंधिन
उकारस्यवर्णोपरोवीलोपाभवति॥क्वचिदन्यत्रापिक्वचिन्नसंबं
धी।जुहुवः॥जुहुमः॥जुहुयात्॥छंदसितिबाघिर्घिधौवक्तव्यः॥अ
ग्निहोत्रंजुहुयादित्यर्थेऽजुहोति।जुहोतु॥जुहुताद्धा॥जुहुतां।जुक्
नुहेर्घिः॥हुश्चदुत्तरस्यहेर्घिर्वक्तव्यः॥जुहोधि।जुहुताद्धा।जुहुतं।जुहु
त।जुहवानि।जुहवाव॥जुहवाम॥अजुहोत्॥अजुहुतां॥अनइस॥
घिरुक्तादुत्तरस्यानुडस्॥अजुहवुः॥अजुहोरित्यादिउहाऽगमेतौ॥
ऽकारश्चासपदार्थः॥उकारःउच्चारणार्थः॥हानऽइतिस्थितेऽवचना
दिपूर्ववत्॥ह्रस्वः।पूर्वसंबंधिनोदीर्घस्यह्रस्वोभवति॥भ्रञोलुकि।कु
भ्रञधारणपोष्यणयोःउहाऽगमेतौमाऽमानेऽस्येतेषांपूर्वस्याकार

स्येकारादेशो भवति। लुकि सति॥ देवेते देवा इत्यनुवर्त्तते इकारश्च॥ क्रिरुक्
स्यधातोराकारस्य लोपो भवति। ङिति स्वरे परे ईकारश्च ङिति हलि परे।
जिहीते॥ जिहाते॥ जिहते॥ इत्यादि॥ जिहीत॥ जिहीयातां॥ जिहीरन्॥ जि
हीतां॥ जिहातां॥ जिहतां॥ अजिहीत॥ अजिहातां॥ अजिहत॥ डुनञ्
धारणपोषणयोः॥ रः पूर्वसंबंधिनञ्कारस्याकारादेशो भवति गुणः
विनर्त्ति॥ विनृतः॥ बिन्रति॥ बिनर्षि॥ विनृथः॥ विनृथ॥ विनर्मि॥ विनृवः॥
विनृमः॥ विनृयात्॥ विनर्त्तु॥ विनृतात्॥ विनृतां॥ विनृतु॥ अविनः॥
हिस्यादिसात्॥ रेफादुत्तरयोर्हिसिपुसिपुरित्येतयोर्लोपो भवति॥ अविनृतां
अनुसेर्गुणः॥ अविनरः॥ अविनः॥ अविनृतां॥ अविनत॥ अविनर्म
अविनृव॥ अविनृम॥ आत्मनेपदे॥ विनृते॥ विन्राते॥ विनते॥ विन्
षे॥ विन्राथे॥ विनृध्वे॥ विन्रे॥ विनृवहे॥ महे॥ विन्रीत॥ विन्रीयातां॥ वि

न्रीरन्॥ इत्यादि॥ विनृतां॥ अविनृते इत्यादि॥ मा ङ माने॥ ङकारश्चात्मनेपदा
र्थः॥ मिमीते॥ मिमाते॥ मिमते॥ मिमीतां॥ अमिमीते इत्यादि॥ ओहाक् त्यागे॥ जहाति॥
जहातेरालोपो यादौ वक्तव्यः॥ जह्यात्॥ जह्याताम्॥ इत्यादि॥ जहातु॥ ईवादौ॥
जहातेर्घीतौ र्हीपरे इकार ईकारश्च वा वक्तव्यः॥ जहाहि॥ जहिहि॥ जहीहि॥
जहीतां॥ इत्यादि॥ अजहात्॥ अजहीतां॥ ओस्यालोपः॥ ओसिपरे हिरुक्ताद्ध
रस्यश्चकारस्यलोपो भवति॥ अजहुः॥ इत्यादि॥ ओहाङ् गतौ॥ ङकार उभय
पदार्थः॥ ङकारइत्कार्यार्थः॥ गतिस्थिते॥ सर्वत्रद्विवचनं॥ हूस्वः॥ दाति
दाप्दे॥ विरुक्तस्य दादेराकारस्यलोपो भवति॥ ङिति परे॥ दत्तः॥ दत्तिः॥ दत्तासि॥
दत्थः॥ दत्थेत्यादि॥ विधौ॥ दद्यात्॥ इत्यादि॥ आशिषि॥ दासात्॥ दासाताम्॥ दासत
तु॥ दाहि॥ दासीष्ट॥ दासीयास्तां॥ दासीरन्॥ धातोरकारस्यचै
कारः॥ देहि॥ दत्ताद्धत्यादि॥ अदासात्॥ अदासां॥ अदासुरित्यादि॥ आत्मनेपदे

पिपर्ववद्यकारलोपः॥दत्ते॥दत्तः।दत्तां।अदत्तेत्यादि।ऊधाऊधारणयो
र्धणयोः।दधाति।पर्ववदस्यदिर्तिऊसेधं।पर्ववदकारस्यधकारादेशोनवतिडि
तिन्नसेपरेधत्तः।दधति।धत्तेदध्यात्।दधीत।दधात।धत्तां।अदधात्॥
अधत्तेत्यादि॥दिवुक्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिस्वप्नकांतिगति
षु।उकारउच्चारणार्थः।दिवादितिस्थितेपर्ववत्तिबादयः।दिवादेर्यः।दि
वादिगणाच्चतुर्षुपरेषुश्यन्प्रत्ययोनवति॥अपोपधादेर्व्यञ्जनादितीर्घः।
दीव्यति।दीव्येत्।दीव्यतु।अदीव्यदित्यादिनवतिवृन्नयं।षुञ्अभिषवे।ऊ
कारउच्चारणार्थः॥अदादेस्नुः।धातोर्गणोवर्त्तमानयोःषकारणकार
योःसकारनकारौनवतः॥स्वादिभ्यः॥स्वादिर्गणान्नुप्रत्ययोनवति॥च
तुर्षुपरेषु॥प्राग्निप्रत्ययाः॥प्रादेश्चतयातोस्नुनमां॥प्रादेरुपसर्गस्य
देषांस्वादीनांनमादीनांचधात्नांसकारनकारयोस्तोफवेनाविना

वेववकारणकारौनवतः।तथातेष्वनिमित्तेषु॥नप्रत्ययः।विकरण
स्यनूप्रत्ययस्यऊप्रत्ययस्यचगुणोनवति।पिपर्तिपरे॥अभिषुणोतिसो
मं।सोमयाजीसुनुतः।सुन्वति।सुनोषि॥सुनुथः॥थ॥सुनोतिऊ
र्वोर्लोपः।पप्रत्ययसंबंधिनऊकारस्यओः परयोर्वालोपोनवति॥
सुन्वः।सुनुवः।सुन्मः।सुनुमः।सुनुयात्।सुनुयातां।सुनुयुः॥रि
त्यादि।सुनोतु।सुनुतात्।सुनुतां।सुन्वंतु।तवीहेः।प्रत्ययसंबंधिन
ऊकारादुत्तरस्यहेर्लोपोनवति।वाग्रहणात्संयोगादुत्तरस्यापिकृत
कृतन्तकारणेदृत्सस्यतद्ग्रहीत्यत्रनवति।सुनु।सुनुतात्।इत्यादि॥
असुनोत्।असुनुतां।असुन्वन्नित्यादि॥आत्मनेपदे।सुनुते।सुन्वी
त।सुनुतां।असुनुतेत्यादि॥रुधिरावरणेरणेदनुबंधः
दरिनावतिविशेषणार्थः।रुधूदितिस्थिते॥पर्ववत्तिबादि।रुधादेर्नम्॥

रुधादेर्द्वितोनिम्स्यस्योनवति॥चलर्घुपरेषुमकारःस्थानविधानार्थः॥
तयोर्द्वः॥ऊमातस्यधातोःपरयोस्तकारयकारयोर्धश्चिनवति।ऊबेऊनाः॥
णत्यंचरुणद्धि॥नमसोस्य॥नमइत्येतस्यविकरणस्यामऊवीतिधातो
रकारस्यलोपोनवति॥रुद्धः।रुंधंति॥रुणत्सि॥रुद्धःसद्धरुणद्धि॥रुं
ध्वःरुध्मः।रुध्यात्।रुध्यातां॥रुध्युरित्यादि॥स्रुजुरुद्धो।रुंधंतु॥असा
र्विर्हः॥रुद्धि॥रुंधानि॥रुणधानि॥रुणधाव॥म॥म॥अन
यत्तने॥दिस्योर्हस्यात्॥वावासाने इतिविकल्पेनधकारस्यदकारत
कारौ अरुणद्धात्।अरुंधां।अरुधन्।मध्यमपुरुषैकवचनेसिपिल
क्षेधकारस्यविकल्पेनदकारेऽकृते॥दस्सादकारस्यवासकारोनव
तिसिपिविषयेसस्यविसर्गः॥अरुणद्धः॥अरुणद्धात्।अरुद्धं।अरुंध॥
आत्मनेपदे॥रुंधे।रुंधीत।रुंधां।अरुद्ध।तनुविस्तारे॥उकारउ

च्चारणार्थं॥तनइतिस्थितेतिबादिकर्तरिवत्॥तनादेरुपात्तनोदीर्घोण्वुष्त
नयोनवतिचलर्घुपरेषु।पकारोऽिकार्यार्थः।रूपइतिगुणः।तनोति।
तनुतःतन्वंति।तनुषात्।तनोति॥अतनोत्।इत्यादि॥सुनोति॥वं
नेयं॥डुकृञ्करणे।ऊकारउच्चारणार्थः।उकारोऽिकार्यार्थः।फ
र्वरन्बंधलोपादि।तनइरुपगुणइतिसकारस्यगुणारःपुनरुपे
तिगुणः॥करोति।कृत्यइः॥करोतेरकारस्योकारोनवतिऽितिविन
क्रोपरतः कुरुतः॥कुर्वंतिकरोषि।कुरुथ॥करोमि।ऊकोनित्यंव्यो
र्लोपोवक्तव्यः॥कुर्वः॥कुर्मः॥ऊकोर्थे॥ऊऊउत्तरस्यउकारस्यलो
पोनवतिचेपरे॥कुर्यात्।कुर्यातां।कुर्युरित्यादि॥करोतु॥कुरुता
द्धि।कुरुतां॥कुर्वंतु॥इत्यादि॥अकरोत्॥अकुरुतां॥अकुर्वन्नि
त्यादि॥आत्मनेपदे॥कुरुते॥कुर्वाते॥कुर्वते।कुर्वीत।कुर्वियातां॥

कुर्वीतां॥अकुरुत॥अकुर्वती॥अकुर्वत इत्यादि॥तुदस्यथने॥तुदा
दरतुः॥तारेर्गुणोऽघसयोर्नवति॥चतुर्षुपरेषु॥तुरतिः॥तुरतुः॥अतुर
दित्यादि॥नवति॥नञ्ऊर्यंतुक्रीञ्द्रव्यविनिमये॥ऊकारउच्चारणार्थः॥
ऊकारोऽनुबंधार्थः॥नाक्र्यादेः॥ऋदृगिर्गणोऽघसयोर्नवति॥चतुर्षुप
रेषु॥क्रीणाति॥दृहृसे॥नाऽस्यस्याकारस्यऽत्वंनवतिङितिहरेपरे॥
क्रीणीतः॥नातः॥नाऽस्येतस्याकारस्यलोपोनवतिङितिस्वरेपरेक्री
णंति॥क्रीणासि॥क्रीणीथः॥क्रीणीथ॥क्रीणामि॥क्रीणीवः॥क्रीणीमः॥
क्रीणीयात्॥क्रीणातु॥क्रीणीतात्॥क्रीणीतां॥क्रीणीहि॥अक्रीणात्॥
आत्मनेपदे॥क्रीणीते॥क्रीणीतः॥क्रीणीतां॥अक्रीणीतेत्यादि॥ग्रह
पादाने॥अकारउच्चारणार्थः॥ग्रहोऽलितिच॥ग्रहिज्याव्येऽव्यध
वशवचपृच्छ्रस्रञ्जत्रश्चां॥नीनांकितिचपरेसंप्रसारणंनवतिरेफस्य

ऋकारः॥गृह्णाति॥गृह्णीतः॥गृह्णंति॥इत्यादि॥क्रीणातिवन्नेयंहसादा
नेहो॥हसांतात्॥ऋदृगिर्गणोऽघसयोर्नवतिहोपरे॥नानाऽत्रेतिहे
र्लोपः॥गृहाण॥युषपुसौ॥पुष्णाति॥पुष्णीतः॥पुष्णंति॥पुष्णीयात्॥
पुष्णातु॥पुष्णीतात्॥युषाणऽत्रपुष्णात्॥मुषस्तेये॥मुष्णाति॥मुष्णीया
त्॥मुष्णातु॥मुषाणऽत्रमुष्णात्॥इत्यादिसवत्रकर्तरिप्रक्रियाद्रष्ट
व्या॥एतद्भिन्नक्रियाचलक्ष्यंसार्वधातुकसंज्ञंपरमाद्यधातुकसंज्ञंपा
णिनीयानां॥इतितिबादिप्रक्रिया॥अथभावकर्मणोर्यक्प्रक्रियानिरू
प्यते॥अनुविकर्मणि॥अकर्मकेभ्योधातुभ्योनुविनावेसकर्मकेभ्य
श्चकर्मण्यात्मनेपदंनवति॥येतुकर्मनिरपेक्षाक्रियामाहुस्तेअकर्मकाः॥
शुएधोमशीङ्प्रभृतयः॥लज्जासत्तास्थितिजागरणंवृद्धिरुचयन
यजीवितमरणं॥शयनक्रीडारुचिरित्यर्थौ॥धातवएतेकर्मविहीनाः॥१॥

यकश्चतुषु॥धातोर्नीवेकर्मण्युपपदेचयकृषस्ययोगेभवति॥चतुर्थ्युपपदेकृ
षुपरतः॥ककारोगुणप्रतिषेधार्थः॥नावश्येकथलात्यथमपुरुषेक
वचनमेव॥क्रियतेनवता॥एधतेधार्मिकैः॥आस्यतेसद्भिःशीङोयङ्य
किवक्रुवः॥शय्यतेऋद्ध्या॥चक्रर्मकोकेचित्सकर्मतामनुभवति॥उप
सर्गेणधात्वर्थोबलादन्यत्रनीयते॥प्रहारसंहारप्रतिहारविहार
वत्॥१॥सुखमनुभूयतेस्वामिना॥येनकर्मसापेक्षंक्रियामाहस्तेस
कर्मकाः॥कटःक्रियतेत्वंदुरुंकीयसेरागैः॥विरागैःसुखीअहंकेये॥
अथकि॥ककारस्यदिद्वेशोभवति॥अकारेपरस्यद्येथकिचपरेङ्का
रोव्यवधानार्थः॥क्रियते॥आङुपसर्गपूर्वः॥हृगतौ॥दानमाहियते॥
हृञ्हरणे॥हृयतेधनंचोरेण॥ये॥यकारेपरेपूर्वस्यदीर्घोभवतिङिति
पदे॥हूयन्तेकाः॥चीयतेहूयतेऽन्नंवह्नौ॥दारैः॥दाकारस्यकारादे १०

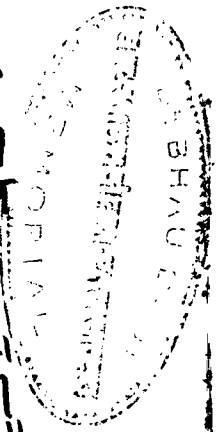

शोभवतिङितिपरेवेविरेदीयतेधनं॥नेधीयतेधान्यंक्रमेण॥कु
धान्यधरणपोषणेभ्यः॥धीयते॥माङमाने॥मीयतेकैमैरैशब्दे॥सं
ध्यक्षरणमा॥संध्यक्षराणांधातूनामात्वंभवतिविषयेयेगीय
तेहीयतेशोभनंकरणे॥शीयतेपापेन॥धीयते॥ष्णगतिनिवृत्तौ॥
आरेधमःदमतियामे॥स्थीयतेतनोतेर्नौवा॥तनोतेर्दीर्घोनिकारस्य
यकिपरेवाआकारादेशः॥तायतेतन्यते॥गुणोर्तिसंयोगाद्योगादि
स्यधातोःसंयोगादेश्चस्यगुणोभवतियकियङिकितिणा
दावार्सियौदौचक्रगतौ॥अर्यते॥स्मृस्मरणे॥स्मर्यते॥यत्कर्मगुण
योगात्कर्तृत्वेनविवक्ष्यतेसकर्मकर्त्री॥तत्रोप्यतेर्वादाहरणे॥पच्च
सिऽत्रनेस्वयमेवत्रिपिरविहरणेनिघृतेकाणंस्वयमेव॥क्रञ्छेदने॥
ऊकारोऽनयपदार्थः॥लूयतेकेदारःस्वयमेवछिद्यमानस्यादाहरणं

णीकृपायणे॥नगरंनीयतेनागरिकैर्वनेचरःहुयाचयाञ्चायांहु
कारस्कारानुबंधीकार्यार्थी॥भोजनंयाच्यतेयजमानोयाचकेन।
पञ्चम्यांयाचेर्हिंतीतिसंप्रसारणं।पञ्चतेयथानंपथिकेनपो
थः॥शिष्येणाचार्यस्तत्वंपृच्छ्यते॥ब्रूस्यादि॥पुनःकर्त्तरिप्रणीयते।
परोक्षे॥णल्॥अतुस्॥उस्॥थल्॥अथुस्॥अ॥णल्॥वमाण।आ
तेऽदे।से॥आथे॥ध्ये॥ए।वहे॥महे॥ध्यातोःपरोक्षेअतीतेकालेएवार्
थेनवंति॥पाणिनीयानांलिटितिसंज्ञा॥एकारोवक्ष्यर्थःपकारःवि
कार्यार्थः॥नुअब्रूतिस्थितेद्विरुक्तेनादिसंयोगेधातोर्द्विर्वचनं॥आ
न्वोणौ॥पूर्वस्यअकारस्यनकारस्याकारोभवति॥णौदीर्घेसति॥
ह्रस्वः॥रूपानांजबचयाः॥नुवोवुक्॥नुवोवुगागमोभवतिणौदीर्घ
रे॥उकारउच्चारणार्थः।बभ्रुवं।बभ्रुवतुः।बभ्रुवुः॥क्रोरेणीरेः॥कु

स्मभ्रुवकुत्सकुरुस्पेतस्माद्धातुगणात्परस्यणेर्गिणस्यवसोरिड्भव
ति॥अन्यस्माद्धातुगणात्परस्यणेर्गिणस्यवसोरिडागमोनियमाद्भव
ति।बभ्रुविथ।बभ्रुवथुः।बभ्रुव।बभ्रुव।बभ्रुविव।बभ्रुविम॥अतउप
धायाः॥धातोरुपधयाश्चकारस्यवृद्धिर्भवति॥ज्ञीतिप्रत्ययेपरे॥पप
च॥णादिःकित्॥णादिरपित्कित्भवति॥लोपःपक्वंकित्सेचास्य॥प्रचा
दीनामनादेशादीनांकितिणौदीर्घस्यलोपोभवति॥अकारस्यैकारु
त्वस्यैकारः॥येचतुः।येचुर्वेदयथः॥सेऽकित्वावक्ष्यं॥किच्चोरल
पूर्वस्यलोपः॥पेविथ।यपकथ॥पेचथुः॥येच॥णलुत्तमोवाणिद्भवक्ष्यः॥
ततोविकल्पेनवृद्धिःयेयच।येयाच।येविव।माआत्मनेपदे॥येचे॥पेचाते॥
येचिरे।येचिषे॥येचाथे।पेचिध्वे॥पेचे॥येचिवहे।येचिमहे।कुकृञ्करणे।
रःकुहोश्चुः॥चक्रुञ्अदितिस्थिते।क्नोनीनिमिनः।धातोरवयवेतरस्यनामिनो

वत्तिर्नवति॥त्रिंशतिधरे॥चकार॥चक्रतुः॥चक्रुः॥चकर्थ॥चक्रथुः॥चक्र॥
चकार॥चकर॥चकृव॥म॥रा मो॥राज्यंचकारः॥आत्मनेपदे॥चक्रे॥च
क्राते॥चक्रिरे॥चकृषे॥चक्राथे॥नाभिनोचलर्णोधोढः॥नाम्यंताद्धातो
रुत्तरस्याधकारस्यढत्वंनवति॥तिबादीनोचलर्णसंबंधिनोनजवति॥
चकढे॥चक्रे॥चकृवहे॥चकृमहे॥असलुबि॥एबादिर्विचनं॥सव
र्णदीर्घः॥आस॥आसतुः॥आसुः॥आसिथ॥आसथुः॥आस॥उ॥आ
स॥आसिव॥म॥कासादिपत्ययांतामूकस्नूपरः॥कासादीनोः
पत्ययांताच्चएबादीपरेआम्पत्ययोनवति॥सचकृञसनूपरः॥प्र
त्ययांतकृञः॥कासृशब्दकुत्सायां॥ककारोरिक्तार्थीर्थः कासांचक्रे॥का
सामासे॥कासांबभूव॥चकासश्चक्रे॥चकासांचकार॥जागृनिश्चय्ये॥
जागरांचकार॥एधांचक्रे॥विरुक्तानेत्र॥अभिविदिभ्योणः॥विदांचकार॥ १२

विदामास॥विदोनवानांत्यादीनांएबादिर्नवकोव॥विदश्चरेषांत्या
दिनांएबादिर्नवकोवाभवति॥वद॥वेदतुः॥वेदः॥विदांबभूव॥दृक्षदर्शने॥
दृक्षांचक्रे॥कुरुविनर्कीकुरुतेचक्रे॥प्रत्ययांतानां॥चिकीर्षांचकार॥पुत्री
यांबभूव॥यियक्षामास॥वएयांबभूवेत्यादिनीकुभृहीएांक्रियमा
णमूवाबकृम्णः॥क्रिनीभ्यः॥विनयांचकार॥विनयांचकार॥विनाय
विन्यतुः॥विन्युः॥विनयिथ॥विनेथ॥विन्यथुः॥विन्य॥विनाय
विनय॥विन्यिवम॥कृञ्जः॥धारणयोषणयोः॥बभार॥क्रिडृयांच
कार॥किरणाय॥किरिंयतुः॥किरुवांचकार॥छहवेत्यादि॥सपरोक्ष
यै॥क्रिजयांक्रिरिंगिः॥क्रिगार्यः॥क्रिगाय॥क्रिग्यतुः॥क्रिग्युः॥वैक्लिाप
नुवयोरल्पकालेथिएबादिर्वक्रुम्णः॥सुतोहंकलिंगंजगाम॥गमासरे॥ग महन्नजनूखनघसहृ

त्येतेषामुपधायालोपोऽनवति स्वरे परे हलि तिपरे गमस्तप्रगते॥ल
कारोलिकार्यार्थः॥पूर्ववत्प्रत्ययादिः॥कुहोश्चुः॥ह्रस्वादिः॥जगाम।ज
गमतुः॥जग्मुः॥जगमिथ॥जगंथ॥जग्मथुः॥जगम॥जगाम।
जग्मिव॥म॥जगामागस्त्याद्दक्षिणां दिशं॥हनो हिंसागत्योः॥हनोघ्नुः॥मु
रांगनाकुंभलोलयलोलो॥लक्ष्मीमुखांभोजविलासभृंगः॥जग
त्त्रयत्राणतनुत्वतोजघान कंसं किलवासुदेवः॥१॥जघान॥जघ्नु
तुः॥जघ्नुः॥जघनिथ॥जघ्नथुः॥जघ्न॥जघान॥जघ्निव॥म॥
जनिप्रादुर्भावे॥इकारइत्कार्यार्थः॥आत्मनेपदेपि प्रत्ययादयः॥पूर्व
वद्धिर्वचनं॥उपधायालोपः चुत्वेनजकारः॥जज्ञे॥जगज्जनाद्दनात्।
जज्ञाते॥जज्ञिरे॥जज्ञिषे॥जज्ञाथे॥जज्ञिध्वे॥जज्ञे॥जज्ञिवहे॥जज्ञिम
हे॥खनखनने॥कूपंचखानकूलंकृत्वा॥घसत्रदने॥घासग्रासंजघा १३

सयोः गमांस्वरेऽउपधायालोपेकृतेखसेचपाइतिघकारस्यककारः।
घसादेः षः घस्वसश्चसइत्येतेषांसकारस्यषकारादेशोनवति किंतिप
रे॥जक्षतुः॥जक्षुः॥इत्यादिः॥आनोर्णपडौ॥आकारांताद्धातोः णपूडौ
भवतः॥दाधाघ्वदाप्॥दाधेतां॥पपौयेयंमुरायुनः॥तस्थौप्रीतस्तदास्थाने॥
धनंहिलावनंययौ॥१॥आतोनपिञ्विधमानोऽप्रत्ययोयत्रसोन
पूतस्मिन्किंतिस्वरेपरेआकारस्यलोपोनवति॥ददतुः॥ददुः॥ददिथ।
ददथुः॥ददथुः॥ददौ॥ददिव॥मा॥स्थाइतिस्थिते॥णौचिद्विवचनं॥
शासात्खपाः॥द्विवचनेकृतेयत्सर्वरूपंतस्यशासादुत्तराःखपाः॥शिष्यं
तेनशासोहस्वःचपादेराश्च॥तस्थौ॥तस्थतुः॥तस्थुरित्यादि॥यात्प्रया
णे॥ययौ॥ययतुः॥ययुरित्यादि॥धाग्लोवेपवेस्यहसादिः॥शेषः॥प
वेस्यादिर्हसः॥शिष्यतेत्रन्योलुप्यतेसस्त्रौ॥सस्रतुः॥सस्रुः॥सस्रि

सम्नाथेत्यादि। ऊर्ज्जस्वलौ। ऊर्ज्जस्वतः। ऊर्ज्जस्वतः। ऊर्ज्जस्वतः। ऊर्ज्जस्वथः। ऊर्ज्जस्वथ। ऊर्ज्जस्वथः। यङ्लुगन्तः। ऊर्ज्जयजासंगतिकरणयोरित्यस्मात्। अकारश्चरितौ। अन्ययपरार्थैः किंवचनादिपूर्ववत्। एबादौ पूर्वस्य। एबादौ परे पूर्वस्य संप्रसारणमित्यर्थः। यकारस्येकारः। यजोयवरणं घतः संप्रसारणं किति। यङ्लुवच्च। ऊर्ज्जयङ्लुगन्तेभ्यो वर्तमानेभ्यो वर्तमानार्थेभ्यो यकारवकारेफाणां घतः इकारउकारऋकारानुबंधति। तेच संप्रसारणसंज्ञकाभवंति। सवर्णस्य संप्रसारणं दीर्घचदीर्घः ह्रस्वचह्रस्वः सवर्णे दीर्घसह। इयाज। ईजतुः। ईजुः। ईजिथ। इयज। ईजथुः। ईज। इयाज। इयजे। ईजिवः। ईजिमः। आत्मनेपदे। ईजे। ईजाते। ईजिरे। इत्यादि। वचूपरिभाषणेऽवाचः। ऊचतुः। ऊचुः। ऊचिथ। ऊवकथ। ऊचथुः। ऊच। ऊवाच। ऊवच। ऊचिव। ऊचिम। ऊवचिवः। ऊवचिमः। ऊवचिवेशेनवस्यनपिविरुद्धे। ऊचे। ऊचाते। ऊचिरे। इत्या १८

दि। ऊषपूरणे। आदेरमस। सुष्वाप। सुष्वपतुः। सुष्वपुः। सुष्वपिथ। इत्यादि। सुष्वापसमुखंसखा। अस्तुङ्व्याप्तौ। डकारआत्मनेपदार्थः। नुगशां। अशगीनांपूर्वस्यनुगागमोभवति। णौसति। आन्वेर्णौ। आविस्यालं। विपूर्वः। व्यानशे विश्वंभगवान्। व्यानशाते। आनशिरे। इत्यादि। अंऋव्यृहिमन्त्रणकांतिगतिषु। आनंजतुः। आनंजुः। आनंजिथ। अर्चपूजायां। आनर्च। आनर्चतुः। आनर्चुः। आनर्चिथ। चिञ्चयने। चिनोतेः। सणौवाकिलंवक्तव्यं। निरपूर्वः। निष्किरकायविरंराजा। निष्किरतः। निष्किरुः। चिचाय। चिच्यतः चिच्युरित्यादि। ग्रहुपधाने। विवन्वनादिपूर्ववत्। एबादौ पूर्वस्य। गृहीडितिचेतिसंप्रसारणं। जगृहे। जगृहतुः। जगृहुः। इत्यादि। वेञसंवरणे। सं विव्यायस्वात्मानं मुरुपः।

संविव्यतुः। संविव्युः। संविव्यिथ। संविव्यथुः। वेञस्तनुसंताने॥ ऊवाय। वे
ञोवयतिपिञ्चतियिथ। विषयेवेञोवयआदेशोभवति॥ ऊयतुः। ऊयुः। ऊव
यिथ। ऊयथुः। ऊय। ऊवय। ऊयिव। ऊयिम। व्यधताडने॥ विव्याध। विविध
तुः॥ विविधुः। विविधिथ। विव्यधथुः। व्यध। व्यधिव। व्यधिम। व्यधेस्यादि॥ पृ॥ पप्रच्छ। पप्रष्टी। पप्रष्टा। पप्रच्छिथ। पप्रष्ठ
तुः। पप्रच्छुः। पप्रष्ठ। पप्रच्छिथ। पप्रष्ठ। पप्रच्छ। पप्रच्छिव। पप्रच्छिम। प्रछोः संयोगान्तस्यलोपः। किंत्वं। किंत्वावो
न्तसंप्रसारणंहल्ङ्यादिलोपेषु। मिदुरितिपोनः। पुण्यश्लोकोयुधिष्ठिरः। ध्यमपुरु
षैकवचनोनतानिपास्यते। माघः। पुरीमवस्कंदलनाहनंदनंमुखाएरत्ना
निहरामरागनाः॥ विशत्यवक्त्रेनमुचिद्विषावशी॥ यदस्यमस्तोस्यमरुनि
शंदिवः॥॥ एवादिप्रक्रियासमाप्ता॥ आशिषिणल्। यास्तां। यासुस्।
यासुयास्तां। यास्त। यासं। यास्व। यास्म। सीयट्। सीयास्तां। सीरन्। सीष्ठास्।
सीयास्थां। सीध्वं। सीय। सीवहि। सीमहि। धातोराशिषियादयोभवंति॥ १५

ञ्यात्। ञ्यास्तां॥ ञ्यासुः। ञ्याः। ञ्यास्तं। ञ्यास्त॥ ञ्यासं। ञ्या
स्व। ञ्यास्म। सश्रीमान्ञ्यात्। जीवप्राणधारणे॥ शतंशरदोजीव्यात्। ञ
वान्। दादेरिः। दादेराकारस्येकारादेशोभवति॥ यादौपरे। देयात्॥ धेयात्।
धेयात्। स्थेयात्। यादौ। यादौपरेऽकारस्यविकल्पादेशोभवतिऽकारो
ऽवधानार्थः। क्रियात्। क्रियास्तां। क्रियासुरित्यादि। केशमंगलंवः क्रि
यासुः। स्नात्मनेपदे कृवीष्ट। कृवीयास्तां। कृवीरन्॥ इत्यादि॥ विल्लस्तर्म
गलं। कृवीष्ट। उरुकारस्यसिस्यादिनिरोगुणोभवति। अन्यस्यवभव
तिचेवीष्ट॥ स्तोषीष्ट। दृ॥ याद्॥ प्रस्तने॥ ता। तारौ। तारस्। तासि। ता
स्थस्। तास्थ॥ तास्मि। तास्वस्। तास्मस्। ता॥ तारौ। तारस्। तासे।
तासाथे। ताध्वे। ताहे। तास्वहे॥ तास्महे। धातोःस्योलोपोविन्यर्थेतादयोभ
वंति॥ सिसतासीस्यपिदृ॥ धातोः परेषांसिसतासीस्यषट्सेतेषां

ऽडागमो भवति। भविता। भवितारौ। भवितारः। भवितासि। भवितास्थः।
भवितास्थ। भवितास्मि। भवितास्वः। भवितास्मः। क्ष्यो भविताराज्यभारः
कुमारस्य। नेकस्वरादनुदात्तात्। एकस्वरो धातोर्योनुपो ऽत्रानुदात्त
ङ्सेवंपितां ङिडागमो भवति। यक्ष्यते। यक्ष्यतः। यक्ष्यन्ते। यक्ष्यसे। यक्ष्यथः।
साथे। यक्ष्यध्वे। यक्ष्ये। यक्ष्यावहे। यक्ष्यामहे। हलः। यास्येते। नेता
होता। कर्त्ता। हर्त्ता। ७। स्यसिच्सीयुट्तिस्वप्। धातोः स्यप्प्रत्ययो भ
वति। भविष्यति काले तिबादिषल्लकारेषु। भविष्यति। भविष्यतः।
भविष्यन्ति। भविष्यसि। भविष्यथः। थ। भविष्यामि। भविष्यावः। मः।
यञञ्स्वरेति स्थिते। छ्वोः शूडनुनासिके च। षोडाः कसे। धातोः षकार
ढकारयोः कर्त्तव्ये भवति। सकारपरे। यक्ष्यसे। यक्ष्यते। यक्ष्यन्ते।
यक्ष्यसे। यक्ष्यथः। यक्ष्यध्वे। यक्ष्ये। यक्ष्यावहे। महेहन्नतः स्यप्यः हतेर्धातो १६

ऋकारान्तात्स्यप्प्रत्ययो भवति। गमेश्च। हनिष्यति। करिष्यति।
गमिष्यति। शक्तावपि। सकारस्य तकारो भवति सेपरे। अनुपविष
येवसनिवासे। वत्स्यति। रुञ्स्मीकरणे। धक्ष्यति। डुधृञ्करणे। धरि
ष्यति। उपधायाश्च द्वोः। धातोरुपधायामिनोलघोर्गुणो भवति।
निरिरविदारणे। नेत्स्यति। छिदिर्द्वैधीकरणे। छेत्स्यति। तुषतुसेतो
क्ष्यति। तुदव्यथने। तोत्स्यति। एधिष्यते। पूयिष्यते। हास्यते। दास्यते।
धास्यते। सुञ्नञ्त्रिषवे। सोष्यति। स्तोष्यते। जुजपालुनाभ्यवहार
योः। नोक्ष्यते। शूषशोषणे। शोक्ष्यते। स्यपूक्रियातिक्रमे। क्रियायाश्चे
तिक्रमे कुत्सिते निष्पन्नो समाप्तिवाचिपरः स्यप्प्रत्ययो भवति। यदि
सुवृष्टिः सुराज्येवानविष्यत्तदा सुनिष्टमन्नमविष्यत्। अत्रोत्सन्नवान्
याधाशिष्यन्न। आसऽउपवेशने। अत्र पक्षे सन्नवान्पक्षे निपातकृलिष्यत्।

वृत्तौ॥शक्लृशौ॥अहनिष्पन्नवानयंशब्दः॥इत्यादि॥नृते
सिःधातोर्नूत्तमात्रेकालेसिःप्रत्ययोभवतिःस्वादिपरतः॥इकारःसेरिति
विशेषणार्थः॥स्वादावृदृ॥अनूसतूइतिस्थिते॥तदेषोपरस्मैपदपरेण
धात्वंशेनापिवस्यःपरस्यसेर्लोपोभवति॥अनूतांरुः॥अनूतां॥नूवःसि
लोपेस्वरेनुकूवक्व्यः॥अनूवन्॥अनूः॥अनूतं॥अनूत॥अनूवं॥अनू
व॥अनूम॥डुदाञ्दाने॥अदात्॥अदातां॥स्यादिरुः॥सेरादांतादिरस्था
नस्यस्थानउस्भवति॥आतोनपीत्याकारलोपःउस्यालोपःधातो
रसिपरेअकारस्यलोपः॥अदुः॥अदाः॥अदातं॥अदात॥अदां॥अदा
व॥अदाम॥दृणःस्थानेगावक्व्यः॥दृणतां॥अगात्॥अगातां॥अगुः
इत्यादि॥माङः॥माङद्योगेप्रयुज्यमानेअडागमोभवति॥माघाङ्योघ
त्वेशब्दयोः॥मायोगेघत्वनाशौप्रेरणार्थतावक्व्यौ॥अरेमागः॥साध्वसंमा १७

गांगर्वितमंदिरं॥स्मयोगेपीच्छति॥एवंस्मप्रयुक्तेवर्त्तमानार्थतायांअपिस्म
योगेभूतार्थतावक्व्या॥अहस्महाराजःयजतिस्मयुधिष्ठिरः॥णिसे
षेपरस्मैपदेपरेसेर्णिरुभवति॥णिलोपेदृद्धिःकुकूकरोअकारवतद्
तिस्थिते॥सेः॥सिग्व्यत्ययोर्दिस्योरिडागमोभवति॥व्यतिरकर्षीत्
स्वक्तानंयोगी॥अकार्षीत्॥अकार्ष्टुः॥अकार्षिः॥अकार्ष्ट॥अकार्षं॥अ
कार्ष्व॥अकार्ष्म॥प्यर्हषीत्॥निरकार्षीत्॥इटि॥अवारीत्॥
अवारिष्टां॥अवारीषुः॥प्रावाजीत्॥प्रावाजिष्टां॥प्रावाजिषुः॥प्रत्यंतर
णस्वसजागरूसारिवर्जेवर्द्धिः॥अग्रहीत्॥अग्रहिष्टां॥अग्रहिषुः॥स्वस
पाणधारणयोः॥अश्वसीत्॥अश्वसिष्टां॥अश्वसिषुः॥व्यत्ययेन॥अ
व्यथीत्॥वमऽफिरणे॥अवमीत्॥हणहिंसायां॥अहणीत्॥अहणि
ष्टां॥अहणिषुः॥अहसीत्॥अहसिष्टां॥अहसिषुः॥अजोगरीत्॥

अजागरिणं॥अजागरियुः॥दृस्यादिलोपोहस्वात्नुसेः हुः स्वादु
त्तरस्यसेर्लोपोभवतिनुसेपरे॥अकृत॥अकृषातं॥अकृषत॥अकृ
थाः॥अकृषाथां॥अकृढ्वं॥अकृसंस्पर्शनेपराघात्तीत्॥मनुष्कृञौ॥
मण्शआमर्षणे॥उःसेस्याःउपधायागुणोमनवतिष्यारनिटः॥
अलिक्त॥अलिक्षातां॥अलिक्षत॥सिस्यारनिटीतिकिं॥वलवर्तनेत्र
वर्तिका॥लिक्षाधादृङ्॥लिताधातोर्युवारेफड्प्रत्ययोभवतिलिखिप
रतःसेपवादः॥अगमत्॥अगमतां॥अगमन्॥अस्पत्॥अयुषत्॥अ
युक्षत्॥युजयोगेतनेः॥उःवचेरुगागमोवक्तव्यः॥वचपरिभाषणे॥अवोवत्
अवोचतां॥अवोचन्॥अवोचः॥अवोचतं॥अवोचत॥अवोचं॥अवो
चाव॥अवोचाम॥हुसर्वातात्सकारोतातधकारोतात्नास्युपधा
दविद्यमानेगादिवादिपरःसकारस्यलोपोभवति॥दुरुप्रपरणेअकारः १८

परास्मैपदार्थः॥अधुक्षत्॥अधुक्षतां॥अधुक्षन्॥अलिक्षत्॥लि
हास्वादनेदृस्यादिः॥विशप्रवेशनेछशषराजादेःषलंघटोः॥कसंप्रा
विक्षत्॥कृषविलेखनेअकृक्षत्॥अकृक्षतां॥अकृक्षन्॥दृस्यादिः॥मृ
तेसिद्धक्रियासमाप्तौ॥ श्री ७॥ ७॥ ७॥ ७॥अथजा
वकर्मणोरतावित्नकृयोनिरूप्यंतेतत्रानुविकृमिदतिनियमात्तम
नेपदानिप्रयोज्यंते॥सुखमनुभवेस्वप्नेन॥अनुबकवाते॥अनुबे
भविरे॥अनुबभविषे॥अनुबभवाथे॥अनुबभूविधे॥अनुबभूवे॥
अनुबभूविवहे॥महे॥एवं॥पेवे॥पेचाते॥पेचिरे॥तनुविस्तारे॥तेने
तेनाते॥तेनिरे॥मनमननेः॥मेने॥मेनाते॥मेनिरे॥दाने॥दाताते॥दा
दिरे॥सस्रे॥सस्राते॥ईक्षेक्षणेरेये॥जगे॥जग्लाते॥ह्लेक्ष्लेगात्रविरा
मे॥म्लेमम्लाते॥म्लाने॥स्वरतिसूतिधातूनांहनयहदशाम्॥सि

सप्तासीस्यपो॥ नावकर्मणोरिति दीर्घत्वावक्तव्यः॥ आशिषि सीयुटि यः॥ णिलोपदीर्घौ॥ सुखमनुज्ञाविषीष्ट भवता॥ अनुज्ञाविषीयास्ताम्॥ अनुज्ञाविषीरन्॥ अनुज्ञाविषीयास्ताः॥ अनुज्ञाविषीवहि॥ अनुज्ञाविषीमहि॥ णिलोपाभावे॥ अनुज्ञाविषीष्ट॥ अनुज्ञाविषीयास्ताम्॥ सीयुटि स्वङ्गे॥ शायिषीष्ट॥ स्वरस्तेन॥ कृषीष्ट॥ कारिषीष्ट॥ यज्ञायज्ञस्तुतेन॥ अस्तुतेन॥ अनुज्ञविता॥ अनुज्ञवितारौ॥ अनुज्ञाविताः॥ अनुज्ञवितासे॥ अनुज्ञविताध्वे॥ स्यपि॥ अनुज्ञविष्यते॥ अनुज्ञविष्यते देवदत्तेनक्रियातिक्रमे॥ अनुज्ञाविष्यतत्वयातत्वमयघुक्ष्यतइत्यादि॥ इणतस्यकर्त्तरि धातोस्तनिपरेकर्त्तरि जितेर्चेत्यावकर्मणिचइण्प्रत्ययोभवतिसेरपवादः॥ णकारोऽन्त्यर्थः॥ लोपः॥ इण संसर्गेचतनालोपोभवति॥ १९

अन्व॥ नाविज्ञोभवता॥ द्विवचनाद्यौवाणिदृक्पूर्ववत्॥ अन्वज्ञाविषाताम्॥ अन्वज्ञविषातां॥ अन्वज्ञाविषत॥ अन्वज्ञविषत॥ अन्वज्ञाविष्णः॥ अन्वज्ञविष्णः॥ अन्वज्ञाविषाथाम्॥ अन्वज्ञविषाथाम्॥ ध्वेचसेर्लोपः॥ ध्वेरादेरेचकारात्परसेर्लोपोभवति॥ अन्वज्ञाविध्वं॥ अन्वज्ञाविषि॥ अन्वज्ञाविषि॥ अन्वज्ञाविष्वहि॥ अन्वज्ञविष्वहि॥ अन्वज्ञाविष्महि॥ अन्वज्ञविष्महि॥ अकारि॥ अकारिषाताम्॥ अकृषाताम्॥ अकारिषत॥ अकृषत॥ अकारिष्णः॥ अकृषाः॥ अकारिषाथाम्॥ अकृषाथाम्॥ अकारिध्वं॥ अकारिषि॥ अकृषि॥ अकारिष्वहि॥ अकृष्वहि॥ अकारिष्महि॥ अकृष्महि॥ निरआङ्पूर्वः॥ निराकारि॥ कृञ्हरणे॥ अहारि॥ अनाजि॥ अनुज्ञातां॥ अनुज्ञत॥ इत्यादि॥ धृञ्धारणे॥ निरधारि॥ निरधा

रिषातां॥निरधाषिषत॥इत्यादि॥अधिषातां॥इत्यादि॥परगतौ॥
प्रतिपूर्वः॥प्रत्ययादि॥प्रत्ययस्तातम्॥प्रत्ययस्तत॥प्रत्ययच्छः॥
प्रत्ययस्थाम्॥प्रत्ययध्वं॥प्रत्ययनि॥प्रत्ययस्वहि॥प्रत्ययस्महि॥
इणगतौ॥अराणिः॥अवादि॥अवस्तातम्॥अवस्तत॥अवस्थाः॥
अवेस्थाम्॥अवध्वं॥वस्मसुयोर्वादि॥अवादि॥नपुंसके च भावे क्तः॥
भाणिषातां॥भाणिषत॥भाणिषीः॥सेर्ह्यपिच्च लोपश्चाभ्यस्तात्॥
ततोऽपधायाश्च॥अयाहि॥अयाहिस्तातम्॥अयाहिस्तत॥इत्यादि॥
णीञ्प्रापणे॥निरूपपूर्वः॥निरणायि॥षातां॥निरणायिषत॥णिश्रिद्रुस्रुभ्यः
कर्तरि चङ्॥अनेयि॥अनेषातां॥अनेषत॥न्यतोसुक्॥आकारांताद्धातोसुक्प्रत्ययो
भवति॥क्ङितिणिति॥चपरे॥अक्षयि॥अक्षायिषत॥तास्॥अक्षायिषत॥इत्यादि॥
अपायि॥अस्तायि॥अस्थायि॥न्यधायि॥न्यधायिषातां॥न्यधायि २०

षत॥इत्यादि॥यदादेः॥कर्तरि यीण्वक्तव्यः॥परगतौ॥ऊदुपपूर्वः॥ऊदयादि॥
ऊदयस्तातम्॥ऊदयस्तप॥बुधअवगमने॥अबोधि॥अबुत्साताम्॥अ
बुत्सत॥जनिप्रादुर्भावे॥अजनि॥अजंषातां॥अजनिषत॥जनिवध्योर्न
वृद्धिः॥जनिप्राङ्भावे हेतिधातुसंबंधिवधादेशयोर्नवृद्धिः॥अवधि॥अव
धिषाताम्॥अवधिषत॥अवधिष्णः॥अवधिषाथामित्यादि॥इदानीप्रस्य
यांतधातुभ्यस्तिबादयोयोज्यंते॥अतिशयेऽसादेर्यङ्॥असादेर्द्वीतोर्
तिशयेर्थेयङ्प्रत्ययोभवति॥बोभूयतेतिस्थिते॥सधातु॥यङ्लुगिप्रत्ययां
तःशब्दोधातुसंज्ञोभवति॥धातुसंज्ञोभवति॥धातुसंज्ञोभवति॥धातुत्वा
तिबादयोयोज्यंते॥ऊकारानुबंधत्वात्तमनेपदं॥अपकर्षतिअतेरकार
लोपः॥अतिशयेनभवतीतिबोभूयते॥बोभूयेते॥बोभूयंते॥बोभूय
से॥बोभूयेथे॥बोभूयध्वे॥बोभूये॥बोभूयावहे॥बोभूयेयाताम्॥बोभू

येरन्नाशीःषेरणयोः॥ बोभूयताम्॥ बोभूयेतां॥ बोभूयेरन्॥ इत्यनघने॥ अ
बोभूयत॥ अबोभूयेताम्॥ अबोभूयन्॥ इत्यादि॥ बोभुज्यते॥ मुहवैचित्ये॥ मो
मुह्यते॥ लिहआस्वादने॥ लेलिह्यते॥ हुदानादनयोः जोहुयते॥ विदक्षाने॥ वि
दुलाने॥ विदसनायां॥ त्रयाणामेषां धातूनां समानंरूपं॥ अतिशयेनपुनः
पुनःतीतिवेविद्यते॥ घ्रांगंधोपादाने॥ घ्राध्मोरीघ्राध्मादेशेतयोरीकारादे
शेजनवतियङिसति॥ जेघ्रीयते॥ ध्मांशब्दाग्निसंयोगयोः॥ घ्राध्मोरीयङि॥
जेघ्रीयते॥ देघ्रीयते॥ आतः॥ यङिसतिपूर्वस्यत्रकारस्यत्रकारो॥ नव
ति॥ पायभ्यते॥ पाभ्येते॥ पर्वाकृधांवाचि॥ अतेशयेनपटतीतिपापट्यते
स्वरादावरीनां यङ्वक्तव्यः॥ ऊदित्त्वात्तिङोऽन्यत्वात्॥ अटगतौ॥ अ
तिशयेनअतीति॥ अटाट्यते॥ स्वरादेःपरः॥ स्वरादेर्धातोःपरोद्वितीयोऽवय
वोद्विरुक्तोसत्स्वरोद्विर्नवति॥ अशनोजने॥ अशाश्यते॥ रुगतौ॥ अराय्यते॥ २१

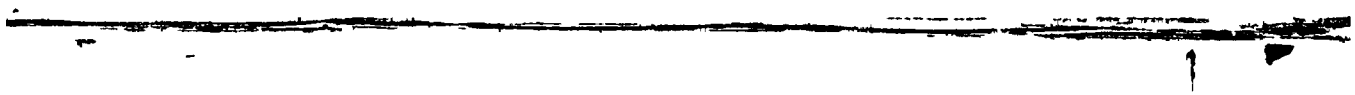

जभजपीनुक्॥ जभांतस्यजपादीनांचपूर्वस्यनुगागमोनवति॥ यङि
सति॥ अतिशयेनगच्छतीति॥ जंगम्यतेतुरगः॥ भ्रमचलने॥ बंभ्रम्यते॥
अतिशयेनहंतीति॥ जेहन्यतेजावो॥ हतेर्हिंसायां॥ घ्रीयतः॥ वक्तव्यःयवा
देःपरेपूर्वस्याकारस्यइकारोनवति॥ यङिपरे॥ जेघ्रीयते॥ जपल्यवक्त
व्यो वाचि॥ आदेशिनाआदेशोनिर्दिश्यते॥ जंजप्यते॥ नमेथुने॥ जंनम्य
ते॥ दृहनस्मीकरणे॥ दंदृह्यते॥ यशदृतिस्मेत्रायंधातू॥ यंयश्यते॥ दंशदंश
ने॥ नोलोपः॥ घातोरुपधानकारस्यलोपोनवतिकितिहलेपरे॥
दंदश्यते॥ मशका॥ नेनम्यामदनेअतिशयेनमनक्तीति॥ बनेंज्यते॥ मनो
दंतीतरून्नित्यादि॥ रीगृदुपधस्यचाकृषधातोर्यङिसतिपूर्वस्यरी
गागमोनवति॥ नतीगात्रविक्षेपे॥ नरीनृत्यतेनटः॥ वक्तुवर्तते॥ अतिशये
नवदतीतिवा॥ रीवृत्यते॥ वार्तासुविनं॥ यदगतौ॥ पदभिसंधौसर्वत्रनं

सकर्मायतस्कंदोयडिसतिपूर्वस्यनीगागमोवक्तव्यः॥ इहनोपनीपद्यते॥ श्रं
सध्वंसत्रधःपतने॥ श्रनी॥ श्रक्रस्यते॥ दनीध्वंस्यते॥ वचपलंजने॥ वनीवच्यते॥
भ्रंशत्रधःपतने॥ वनीभ्रंस्यते॥ कणहिंसायां॥ चनीकस्यते॥ पचपतने॥ प
नीपस्यते॥ स्कंदिरगतिशोषणयोः॥ चनीस्कंद्यते॥ इत्यादि॥ रुतादि॥ रुकारां
तस्यरियारेशोनभवतियङिसति॥ पश्चात्पूर्ववचनं॥ किंकिंथइतिस्थिते॥ पूर्वस्य
हसादिशेषः॥ चुत्वगुणः॥ येसीर्घः॥ श्रतीशयेनकरोतीतिचेक्रीयते॥ जेहीयते॥
धेऊधरणे॥ दधीयते॥ वलूवरणे॥ वेवीयते॥ मलूधारणस्तोभे॥ मेमीयते॥
दाद्दरीकरेरुतेर्द्विवचनं॥ श्रतिशयेनदृणातीतिदेदीयते॥ श्रतिशयेनपिबती
तिपेपीयते॥ वाश्रन्यत्रालुगनुवर्तते॥ श्रन्यत्रेत्युक्तप्रत्ययेसंयोगंवि
नापिवायडालुगभवतिलुकिसतिपितिस्मिवेकोरावक्तव्यः॥ श्रनपिचहसा
तू॥ हसादुत्तरस्ययडोलुकभवतिश्रनपिविषयेक्विस्वरेस्वपिनोपधायागुः २२

१

णः॥ धिरुकस्यधातोःस्वरेपरेउपधायागुणोनभवति॥ यङुगंतेपरस्मैपदंकु
र्विच्चदृष्टव्यं॥ श्रतिशयेनपचतीतियापचीति॥ यापंक्तिः॥ यापचति॥ यापच
तीषि॥ पापः॥ पापद्वः॥ पापष्टं॥ पापष्टः॥ पापचिमि॥ पापच्मि॥ पापच्वः॥ पापच्मः
वरव्यक्रयोर्वचि॥ श्रतिशयेनवरतीतिवावरीति॥ वावरि॥ वावरीषि॥ श्रति
शयेनघटतीतिसंजाघटीति॥ संजाघटः॥ संजाघटति॥ संजाघटीषि॥ संजा
घट्णः॥ संजाघष्टः॥ संजाघटीमि॥ संजाघट्वः॥ संजाघट्मः॥ संबोनवीति॥ सं
बोनोति॥ संबोनतः॥ संबोनवति॥ संबोनवीषि॥ संबोनोषि॥ समबोन
वन्॥ इत्यादि॥ रुकारांतानांगुणोपधानांचपूर्वस्ययडिलुकिशकरिकरी
गागमोवक्तव्यः॥ चर्करिति॥ चरिकरिति॥ चरीकरीति॥ चर्कर्ति॥ चरिक
र्ति॥ चरीकर्ति॥ चकृतः॥ चरिकृतः॥ चरीकृतः॥ चर्कृति॥ चरिकृति॥ चरीक
र्ति॥ चर्करीषि॥ चरिकरीषि॥ चरीकरीषि॥ चकर्षि॥ चरिकर्षि॥ चरीकर्षि॥

चक्रुषः॥चरिक्रुषे॥चरीक्रुषे॥चक्रुषे॥चरिक्रुषे॥चरीक्रुषे॥चकरीमि॥चरिकरीमि॥चरीकरीमि॥चकुर्वः॥चरिकुर्वः॥चरीकुर्वः॥चरिकुर्वः॥चरीकुर्मः॥चकुर्यात्॥चरिकुर्यात्॥चरीकुर्यात्॥चकरीतु॥चरिकरीतु॥चरीकरीतु॥चकर्तु॥चरिकर्तु॥चरीकर्तु॥अचकरीत्॥अचरिकरीत्॥अचरीकरीत्॥इत्यादि॥वक्तीति॥वरिक्तीति॥वरीक्तीति॥वक्ति॥वरिक्ति॥वरिक्तिरित्यादि॥कर्तुयङ्॥कर्तुरुपमानादाचारेर्थेयङ्प्रत्ययोभवति॥श्येनइवाचरतीतिश्येनायते॥काकः॥पंक्तिरिवाचरतीतिपंक्तायते॥यजिसलोपश्चकूयः॥अप्सरसइवाचरतीतिअप्सरायते॥कुरुपा॥अजइवाचरतीतिउजायते॥दुर्बलः॥पयसस्तुविलोपश्च॥पयइवाचरतीतिपयायते॥पयस्यतेतक्रं॥आचारउपमानात्॥उपमानादाचारेर्थेयप्रत्ययोभवति॥आचारेर्थे॥अकास्यचेकारोभवति॥पुत्रमिवाचर २३

तीतिपुत्रीयते॥शिष्यमुपाध्यायः॥पुत्रादिभ्यआचरतीतिप्रातिपदिकात्क्यङ्॥इच्छायामात्मनः॥ध्यातेरिच्छायामर्थेसप्रत्ययोभवति॥साचेत्कर्मबोधिनीक्रियां॥नचेत्तमिच्छतीतिबोध्यति॥कुः॥उश्चश्चकृतोर्व्वीतादीर्घवर्णीतात्क्यङ्गुणोर्व्वसेपरेदडागमोभवति॥नतिपिसे॥इडूर्जितंप्रत्ययेपरेगुणोभवति॥सतीर्घः॥सेपरेतीर्घोभवति॥चेत्तमिच्छतिसीचिकीर्षति॥यारन्यचसप्रत्ययेनतेःपरीसंप्रत्ययार्थे॥प्रधानकर्तृःप्रत्ययार्थोगुणकर्तृःप्रकृतिप्रत्ययार्थोयमिष्येप्रकृत्यर्थोगुणकर्तानभवतिप्रत्ययार्थःप्रधानकर्तृःविलसप्रत्ययउल॥चिचीषति॥जेतुमिच्छतिजिगीषति॥युमिश्रणे॥युविलमिच्छतितीयुयूषति॥होतुमिच्छतितीजुहूषति॥रविलमिच्छतिरुरूषति॥यसेश्चश्चय्यः॥अकारयविरकोरोभवति॥सेपरे॥गुणः॥प्रकृत्यर्थान्यस्यात्॥कोपेनपतुमिच्छति

ती पिपयक्षति॥ पिपासतीं त्यजतु नो॥ त्यक्तुमिच्छतितित्यक्षति॥ व
क्तुमिच्छतिवीवक्षति॥ ह्रेतुमिच्छतिजिघृक्षति॥ हंतेसोणित॥
हते धोतोःपरःसवर्णस्योणित्वंभवति॥ हंतुमिच्छतितीजिघांसति॥
कृलइर॥ ऋवर्णस्यनेवति॥ कृतिपरे॥ अत्रसार्वत्रिकोयंविधि॥ दो
र्विहसइतिदीर्घः॥ चकीर्षतिं॥ हर्तुमिच्छतितीर्षति॥ वजत
घरणयोः॥ सरितुमिच्छतितीर्षति॥ यतः॥ यकारस्याकारस्यलो
पोभवति॥ अनपिविषये॥ चिकीर्षतेरवरत्तन॥ पापचित्ता॥ ह्रस्व॥
दातीनांस्वरस्यसेपरेदृशोरेशोभवति॥ पर्वस्यचलोप॥ सस्तानयि
तिसकारस्यतकारः॥ दित्सतिधातुमिच्छतिधित्सतिप्रमित्सति॥ डुल
भस्प्राप्तौ॥ खसेचपाऊसोमितिभकारस्यपकारः॥ स्कोरोयोश्च॥
संयोगाद्योःसकारककारयोर्लोपोभवति॥ लघुमिच्छतीलीप्सु २४

ति॥ रभराभस्य॥ रिप्सति॥ यतोवह॥ पत्रपतने॥ पित्सति॥ पिपति
षति॥ आस्व्यापतौ॥ अश्नोतेरि॥ आश्नोतेराकारस्यहकारोभवति॥
रुक्लोपश्च॥ हक्षति॥ अरारीर्यर्वी॥ अरारीयति॥ अशिक्षिषति॥
गुद्भ्यःगुपादिभ्यःस्वार्थेसवत्संयोगभवति॥ दिक्ष॥ गुपूधूछिसने॥ जुगु
प्सति॥ किंतरोगायनयने॥ संज्ञायच॥ विचिकित्सति॥ तिजस्तमायां॥
तितिक्षति॥ मानविचारणे॥ मानाशीर्नाथवेस्यसेसीधवक्व्यः॥ मी
मांसते॥ वधनिंदार्थाः॥ अरिजबानामित्यादिनानकारः॥ वीनात्स
ते॥ दानशानतेजने॥ दीदांसते॥ आयः॥ गुपादिभ्यःआपःप्रत्ययो भ
वति॥ स्वार्थे॥ गुपरक्षणे॥ गोपायति॥ कृपसंतापे॥ घृपायति॥ य
णव्यवहारस्तुलोपनच॥ पणायते॥ पनायते॥ नाम्नायईचास्य॥ ना
म्नोदणियामर्थेयप्रत्ययोभवति॥ तत्संयोगेनचाकारस्यईभवती॥

त्मनः पुत्रमिच्छतिपुत्रीयति॥धनीयति॥काम्यमयीच्छति॥क
रणेचयः॥कंडूयति॥कंडूस्निग्धःपचस्ययोन्नवतिकर्णेर्थे॥नमस्प
ति॥तपस्यति॥ञिडिकरणे॥नाम्नाञिप्रत्ययोन्नवतिकरणेर्थेसच्च
डितौ॥अतउपधायाःइतिवृद्धिः॥मितांह्रस्वःधातुपाठेमितएव
पठितानांह्रस्वोन्नवति॥अपकर्त्तरि॥गुणावायादेशौ॥घटंकरोतीति
घटयति॥महन्तंतंकरोतीतिमहयति॥वस्त्रायणेऊढीकरोतीति
ऊढयति॥पथोरः॥पथ्वादेःस्थानस्यरादेशोन्नवतिञौपरे॥पथयति॥
दधयति॥धातोर्णेरणौ॥णेरणौप्रयोजकव्यापारेर्थेञिप्रत्ययोन्नव
ति॥कुर्वंतंकारयति॥सप्रयोजकः॥येकर्तृतमन्यःप्रेरयतिपाच
यतिपाचयति॥णमुञ्चनुशिषोः॥अनुशासयति॥हंतेर्घातरुतेर्घा
तादेशोन्नवति॥ञिणितिपरे॥एकःहंतिंतमन्यःप्रेरयतीतेघातयति॥ २५

रोरःरात्॥णलुशातने॥शातशातनेऽर्थस्यतोःरात्त्रेशोन्नवतिञौपरेण
कःञिपतितमन्यःप्रेरयतितौ॥शातयति॥रातोञौयुक्॥ऊगतावित्यस्य
गौधातोरुकारांतस्यचञौपरेयुगागमोन्नवति॥तापयति॥पापयति॥
त्रपेयति॥ईशरेञौयुग्वक्तव्यः॥ईङ्घीनामाकारेगुणश्च॥ईङ्अध्य
यने॥ईकारस्यत्राकारः॥अधिपूर्वः॥गुणश्च॥अध्यापयति॥ह्रीलज्जो
यां॥ह्रेपयति॥लीङ्विलोपने॥विलोपयति॥पाङ्रक्षणेयुक्वक्तव्यः॥पाय
ति॥शापयति॥प्रीञ्धञ्जोञ्केक्॥प्रीञ्तर्पणे॥प्रीणयति॥धूञ्कंप
ने॥धूनयति॥जानातेर्वाह्रस्वः॥ज्ञाववबोधने॥ऽस्यस्यधातोःञौपरे
वाह्रस्वोन्नवति॥ज्ञापयतिज्ञपयति॥ञिष्वीङ्शब्दायामः॥पर्वस्यह्रस्वोदि
शेषः॥सधाक्रुःगुणःसिसतासीस्यायामिदृ॥जिज्ञापयिषति॥वेश्म
दीर्घताववक्तव्यः॥श्रीणयति॥चुरादेः॥चुरादेर्गणेस्वार्थेञिप्रत्ययो

भवति॥चुरस्तेये॥चोरयति॥पालवंछणे॥पालयति॥चिंतिज्ञाने॥चे
तयति॥अर्चपूजायां॥अर्चयति॥ऊकारानुबंधलक्षणमेपरमपि॥चो
रयते॥ऊरुङ्हिंस्र॥ऊर्णोतेर्धातोर्ऊर्णुतमात्रेर्थेऽप्रत्ययोभवति॥दिवादिप
रः॥धातोर्द्विर्वचनं॥ऊकारोगुणप्रतिषेधार्थः॥अनुचरिअनुचरतिस्मेते॥
ऊःकृतिचपरेऽलेर्लोपोभवति॥लघोर्दीर्घः॥अडिसतिपूर्वस्यलघोर्दीर्घो
भवति॥अचचुरत्॥अचचुरतां॥अचचुरन्॥अचचुरः॥अचचुरतं॥
अचचुरत॥अचचुरं॥अचचुराव॥अचचुराम॥अवीवरत्॥अद्
युतत्॥अडिलघोर्हस्वोपधाद्यः॥अडिसतिपूर्वसंबंधिनोअकारस्य
इकारोभवति॥एकःअपीपचत्॥तमन्यःप्रेरित्॥इतिअपीपचत्॥एकः
अपीपढत्तमन्यंप्रेरयत्इतिअपीपढत्॥प्रत्ययीपढत्॥अजीघढत्॥
नरितःकारेतोधातोर्ढोढगतौ॥अढुढोकत्॥अपयान्वत्॥ २६

अडिपूर्वोमसजः॥वहप्रापणे॥उवहतेतत्वहनं॥वहनंकृतिकृतिकंरो
तीतिकृत्यति॥ऊढ्यतिएण॥॥स्मयेतिकेऊढ्य॥वहक्तक्तवतुसेत्र
सारेहोढस्तथोर्धःलुनिनाढोढ्य॥ओदौचछिडिंस्रसधातुऊरुङ्हिंस्र
स्वरादेरूर्णोतेर्द्विर्वचनं॥ऊर्णुढ्नो॥ऊर्णुढ्नु॥इत्यादि॥दादेरी॥दादेरका
रादेशोकृतेर्द्विर्वचनं॥प्रत्ययतिप्रिपत्॥ययः॥इतिअकारलोपः॥अपीप्यत्॥ढि
ढोलोपेदीर्घश्च॥ढकारश्चस्यढकारेपरेलोपोभवतिपूर्वस्यचदीर्घःकृप
सामर्थ्यं॥कृपेरोलः॥कृल्ह्लेः॥कृपेर्ह्लोरेफस्यलकारःऋकारस्यल्कार
भवति॥कल्पते॥कल्पयति॥व्यचीक्लृपत्॥व्यचीक्लृपताम्॥व्यचीक्लृपन्॥
इत्यादि॥अथादेशविषयोनिरूप्यते॥दृशेर्दःपश्यादि॥दृशेर्धातोर्दःपश्य
इत्यादेशोभवतिअर्थेविषये॥दृशिरप्रत्ययेण॥अस्यपश्यादेशः॥पश्यति॥
अधिकरणेलाऽभवतिरिङ्शीङ्स्थेयं॥पापाने॥पाइत्यस्यपिबादेशः॥पिबति॥

घ्राधेट्शाकपूरणेषु॥अस्यऊघ्रादेशः॥ऊघ्रति॥घ्राशब्दाग्निसंयोगयोः॥
अस्यधमादेशः॥धमति॥लोहंकागतिनिवृत्तौ॥तिष्ठति॥स्थाइत्यस्यस्ति
ष्ठादेशः॥म्नाअभ्यासेघञन्तस्यकस्येत्संज्ञातोकंनभवतिडोकृत्यतौ॥अनु
दात्तेतश्चहलादेः॥अत्रयथाचतत्॥अत्रडिपरेढसजः॥वहप्रापणे॥ऊढ्यतेतत्वहनं॥
वहनंऊढिऊढंसोढ्यासे॥मनादेशः॥मनति॥मनुते॥मनुते॥ऊग
तौ॥विस्मयेकृञोदेशः॥कुरुते॥सगतौ॥अस्यशीघ्रगतिविवक्षायांधाव
देशः॥धावति॥दालवनेतने॥अस्यशीयादेशः॥शीयति॥षद्लृविसरणगत्य
वसादनेषु॥अस्यसीदादेशः॥सीदति॥गमोछ॥गमादीनांछकारोभवतिअं
वादौविषये॥गमलृगतौ॥गच्छति॥गच्छतः॥गच्छन्ति॥दृशुइक्षणयोः॥दृष्टि॥
दृष्टः॥दृशन्ति॥निष्टि॥यमुनियमने॥जाजनीङ्॥जनिप्रादुर्भावे॥ज्ञा
वबोधने॥अनयोर्ज्ञादेशोभवति॥अबोधि॥रिवोर्ध्यः॥जायते॥नावधारणे॥३७

जानाति॥जानाते॥श्रुवश्शृण्वादयः॥शृणोति॥पवादेर्हस्वः॥पूञ्पवने॥ह्स्वादेर
ङोपरेहस्वोभवति॥पुनाति॥लुनाति॥नीविशादेर्नीपूर्वस्य॥विशादे
र्धर्मेतोरात्मनेपदंभवति॥निविशते॥विजयते॥विपराजयते॥वस्यवतिरुते॥
संपरयते॥संगच्छते॥संश्रुणुते॥संवित्ते॥संवृणुते॥चाङोरोनास्यविहर
णे॥मुखसारणव्यतिरिक्तेर्थेआङ्पूर्वस्यरुतेः॥गात्मनेपदंभवति॥आ
रुते॥अन्यत्रमुखव्यरुतिर्व्यानक्रं॥क्रीडोनुसंपरिभ्यश्च॥अनुसंप
रिभ्यःउत्तरस्यक्रीडतेरात्मनेपदंभवति॥क्रीडक्रीडने॥अनुक्रीडते॥
संक्रीडते॥परिक्रीडते॥समवप्रोपविभ्यस्थः॥तिष्ठते॥अवतिष्ठते॥
प्रतिष्ठते॥वितिष्ठते॥उतिष्ठते॥उदिभ्यांतपः॥उत्तपते॥आङोयमहनः॥
आङ्पूर्वात्तयमहन्भ्यामात्मनेपदंभवति॥यमउपरमेत॥आयच्छते॥आ
हते॥लोपस्तनुदात्तानां॥अनुदात्तानांतनादिनांचजमांतस्यलोपोभव

चते॥किंतिङि तिञसोचपरे॥उदश्वरस्त्यागे॥उत्सर्वाच्चरते त्यागेऽर्थेऽ्या
त्मनेपदंनवति॥मलमत्रमुच्चरतेन्यजतीत्यर्थः॥समस्तृतीयायुक्तोच्चैन
तीयायुक्तासमश्चरतेरात्मनेपदंनवति॥२र्थेनसंचरतेग्रामंत्रव्यत्रसमु
च्चरति॥अवपरिस्यःक्रियःविक्रीणीते॥अवक्रीणीते॥परिक्रीणीते॥शप
उपालंभने॥शपतेविधोःगोपी॥ज्ञासस्मृदृशांसनाम्नात्॥जिज्ञासते॥
सुश्रूषते॥सुस्मूर्षते॥दिदृक्षते॥कर्मव्यतिहारेन्यत्रहिंसारतिविहाय
सर्वधात्वर्थःआत्मनेपदंनवति॥विवदंतेवादिनः॥क्रुधोव्यतिनवंते॥
क्रमुपादविक्षेपे॥विरमति॥क्रमसोपसर्गस्यक्रमुनमुत्रसिक्रुद्धिस्स
भ्रासन्लाशंवापवत्सयोर्दीर्घनावकृव्याः॥सयावक्रमः॥संक्रामत्तिः
संक्राम्यति॥व्याङ्परिपेरोरमः॥रमुक्रीडार्थः॥विरमति॥विरमति॥
आरमति॥परिरमति॥उपरमति॥ल्यःस्यसयोर्वा॥वृतवधझधकृपद्

स्यतेयोर्वापरस्मैपदंनवति॥मस्यर्योःपरयोपरस्मैपदेवानिदृत्वे॥वर्त्ति
ष्यतेवर्त्स्यतिविवर्त्तिषते॥विवत्सति॥वृधूवृधौ॥वर्द्धिष्यते॥वर्त्स्यति॥
विवर्द्धिषते॥विवृत्सति॥अधृष्माय्यां॥शर्द्धिष्यते॥शर्त्स्यति॥शिशर्द्धिषते॥
कथसार्थे॥कथेरोलः॥कत्थिष्यते॥कत्थ्स्यते॥चिकत्थिषते॥चिकत्थ
तिस्मकृदृस्वाधृङ्॥मुचारमुम्॥मुचारर्धातोमुमागमोनवति॥अवादो
सति॥मुच्मोक्षणे॥तुदादेः॥मुंचति॥विदलाञ॥विंदति॥दृदितः॥दृदि
तोधातोमुमागमोनवति॥दृणुदिसमृधे॥नवादेलार्प॥नर्दति॥नं
दतः॥नंर्दति॥वदिव्यभिवाददसत्कत्योः॥वंदते॥शकिशंकायां॥शंकते॥पा
मांदीर्घः॥शमादीनांदीर्घोनवति॥अनाङो॥दृषेर्ज्ञंम्रज्यंतस्यकृतिचक
चित्॥शमूदमूठमूतमूनमूक्षमूल्लुमूदंशसंस्वदस्पृशमृषकृषतृफ
दिवादेर्यः॥शाम्यति॥शाम्यतः॥शाम्यंति॥शाम्यसि॥शाम्यथः॥शाम्य

थ॥ग्लाम्यामि॥ग्लाम्यावः॥ग्लाम्यामः॥ग्लाम्यति॥ग्लाम्यतः॥ग्लाम्यंति॥
ग्लाम्यसि॥ग्लाम्यथः॥ग्लाम्यथ॥ग्लाम्यामि॥ग्लाम्यावः॥ग्लाम्यामः॥
दुषवैरुत्ये॥दूषयति॥दोषयति॥दुषर्ण॥दूषयतः॥दूषयंति॥द्योपकार
परेधातोरोकारस्यलोपोभवति॥दत्रवधंडने॥द्यति॥द्यतः॥द्यंति॥शो
तनुकरणे॥द्यांतकर्मणि॥स्यतिश्यति॥स्यतः॥श्यंति॥यरुः॥पवर्गा
त्तरस्यरुकारस्यउआवितिकितिपरे॥मङ्गप्राणत्यागे॥मुमूर्षति॥मु
मूर्षतः॥मुमूर्षंति॥सपरोहादेः॥सपरोदीर्घोमिथतःपरस्मैपदं॥र
वादेश्चतुर्णीहसादेः॥चतुर्णीतिवादीगणानांमध्यरुकारवसादेःप्रत्यय
स्यइत्संज्ञकोभवति॥रुदादेःपरस्यअदादिलक्ष्यालूकृ॥रुदिरश्रुविमोचने॥
रोदिति॥रुदितः॥रुदंति॥रुदिषि॥रुदिथः॥रुदिथ॥रोदिमि॥रुदिवः॥रु
दिमः॥जक्षञ्जक्षहसनयोः॥जक्षादेरंतोधिनउस्॥जक्षादेर्धातोरंत २९

त्रजुवति॥जक्षतुस्॥जक्षति॥जक्षिना॥जक्षंति॥जक्षसि॥जक्षिथः॥
जक्षिथ॥जक्षामि॥जक्षिव॥जक्षिम॥चकास्दीप्तौ॥चकास्ति॥चका
स्तः॥चकासंति॥चकासि॥चकासथः॥चकासथ॥चकासि॥चकास्वः॥
चकास्म॥जागर्ति॥जागृतः॥जाग्रंति॥जागर्षि॥जागृथः॥जागृथ॥जा
गर्मि॥जागृवः॥जागृमः॥दरिद्रापि॥दरिद्रातिरितलोपश्चेतिति॥दकारो
भवति॥तिहसेपरे॥दरिद्रसस्यतः॥सिपिवा॥दरिद्रपरेसस्यसकारस्य
तकारोभवतिसिपिवा॥त्रालोपश्चेत्स्वरपरे॥दरिद्राहेतौ॥रासस्त्र
त्रुसिरुणे॥दरिद्राति॥दरिद्रतः॥दरिद्रति॥दरिद्रासि॥दरिद्रिथः॥दरिद्रिथ॥
दरिद्रामि॥दरिद्रिवः॥दरिद्रिमः॥दरिद्रियात्॥दरिद्रातु॥दरिद्रितां॥
दरिद्रितं॥दरिद्रतु॥अदरिद्रात्॥अदरिद्रितां॥अदरिद्रुः॥रासस
रकारस्येकारादेशोभवति॥किडिपरे॥रासस्त्रि॥स्त्रिष्टः॥रासंति॥द्र

ईक्षोक्षोऽङ्कुरुव्यः॥ऽऽडस्तुतेः॥ईडे॥ईडाते॥ईडते॥ईडिषे॥ईडा
थे॥ईडिध्वे॥ईडे॥ईड्वहे॥ईड्महे॥ईशऐश्वर्ये॥ईष्टे॥ईशाते॥ईशते॥
ईशिषे॥ईशीथे॥ईशिध्वे॥ईशे॥ईश्वहे॥ईश्महे॥उरोऽकारस्योका
रोऽनवति॥यितिसि॥अबोधरे॥युष्मएयुनुरुस्त्रन्यः॥ईवी॥
यौति॥यवितिः॥युतः॥युवंति॥योषि॥यवीषि॥युथः॥युथ॥यो
मि॥युवीमि॥युवः॥युमः॥णुस्तुतेः॥नौति॥नवीति॥नुतः॥नुव
तिः॥नौषि॥नुथः॥नुथ॥नोमि॥नविमि॥नुवः॥नुमः॥रौति॥
रवीति॥रुतः॥रुवंति॥रौषि॥रवीषि॥रुथः॥रुथ॥रोमि॥रवीमि॥
रुवः॥रुमः॥स्तौतिः॥स्तवीतिः॥स्तुतः॥स्तुवंतिः॥स्तौषि॥स्तौविषि
स्तुथः॥स्तुथ॥स्तोमि॥स्तवीमि॥स्तुवः॥॥स्तुमः॥लोपस्वनुदा
त्तानां॥अनुदात्तानांनातरीनोवजमस्यलोपोनवति॥कृतिपरे॥ ३०

हंतिः॥हतः॥घ्नंतिः॥गमांस्वरेः॥ऽस्याकारलोपः॥नमः॥नमप्रस्य
योस्यस्येनोलोपोनवतिः॥रुधारेर्नमः॥हिनस्तिः॥हिस्तः॥हिंसंतिः॥
नहिः॥नद्धः॥नह्यंतिः॥रंजरंशस्वजसंजाः॥अपिदृत्येतेषांधातूनां
नकारस्यलोपोनवतिः॥अनपिविषयेः॥रजतिः॥विरोनवानांसादी
नांणवादिवाः॥विरऽन्तरेषांसादीनांणवानैवकोवानवतिः॥वेदः॥
विदतुः॥विदुः॥वेत्थः॥विदथुः॥वेदः॥वेदः॥विदः॥विद्मः॥अनतिलादयो
लेकः॥वेत्तिः॥वित्तः॥विदंतिः॥वेत्सिः॥वित्थः॥विथः॥विद्वः॥विद्मः॥वेनेरं
नोवारुः॥व्यतिविनेः॥व्यतिविनाते॥व्यतिविदते॥व्यतिविदंते॥संवि
दते॥संविनाते॥संविदंते॥विधात्॥विधातां॥विधुः॥विधाः॥विधा
तं॥विधात॥विधां॥विधाव॥विधाम॥वेत्तु॥वित्तां॥वित्तां॥विदंतु॥
विद्धि॥वित्तात्॥वित्तं॥वित्त॥विदानि॥वेदाव॥वेदाम॥अवेत्॥अवि

तां॥स्याविद्॥६स्यउस्॥अविदुः॥दःसःइतिविकल्पेनसलुं॥अवेः॥अ
वेत्॥अवित्तां॥अवित्तां॥अवेदं॥अविद्व॥अविद्म॥अस्तिनमसोस्य
स्तः॥संतिसिसः॥अस्तेमकारस्यलोपोभवति॥सिप्पिविषये॥असिस्थः॥
स्थ॥अस्मिस्वः॥अस्मिस्मः॥स्याज्॥स्यातां॥स्युः॥स्याः॥स्यातं॥स्यात॥
स्यां॥स्याव॥स्याम॥अस्तु॥अस्तात्तां॥संतु॥जहोधिश्चाधिः॥हंतेर्जु
हिश्चेोस्तेरेधिश्चादेः॥ग्लास्तेश्चाधिश्चेोनिपातेहिविषये॥एधिस्ताद्॥
स्तं॥स्त॥असानि॥असाव॥असाम॥अस्तेरीट्॥अस्तपरस्यादिस्पार्धधा
तोर्भवति॥आसीत्॥आस्तां॥आसन्॥आसीः॥आस्तं॥आस्त॥आसं॥
आस्व॥आस्म॥लिहआस्वादने॥होढः॥तस्यर्धः॥ढुनिर्ह्॥उपधाया
लघोर्गुणः॥लेढिढ्इतिस्थिते॥ढेढेलोपोदीर्घश्च॥ढकारश्चैस्यढक्
रेपरेलोपोभवति॥पूर्वस्यदीर्घः॥लेढि॥लीढः॥लिहंति॥लेक्षि॥लीढः ३१

लीढ॥लोह्मि॥लिह्व॥लिह्मः॥लिह्यात्॥लिह्यातां॥लिह्युः॥लेढु॥लि
ढाद्ध॥लिढं॥लिहंतु॥कचिस्वरांतेचमांश्चिस्नहोढइतिढलं॥उसाड्झिर्हस्नु
त्वं॥लीढि॥लिहो॥धेर्डिद्भावकृत्यः॥लिहिहि॥लिढाद्ध॥लीढं॥लीढ॥लेह
नि॥लेहाव॥लेहाम॥अलेट्॥अलेड्॥अलीढां॥अलीढन्॥अलेढ्॥अ
लेड्॥अलेढं॥अलीढ॥आलेहं॥अलीढ्व॥अलिह्म॥चक्षिङःख्याञ्
वाचि॥चक्षेइतिस्थिते॥स्कोर्योश्च॥संयोगाद्योःसकारककारयोर्ली
पोभवति॥झषेपरे॥नाम्नश्चरसेपरेतेच॥अन्यत्रसोजः॥लञ्त्रयार्थो
क्ते॥आचष्टे॥आचक्षाते॥आचक्षते॥आचक्षसे॥आचक्षाथे॥आचक्ढ्वे॥
आचक्षे॥आचक्ष्वहे॥आचक्ष्महे॥आचक्षीत॥आचक्षीयातां॥आचक्षी
रन्॥आचक्षाणि॥आचक्षावहै॥आचक्षामहै॥आचक्षाताम्॥आचक्षातां॥आचक्षत्

त॥व्याचष्टाम्॥व्याचष्टाथांव्याचध्वं॥व्याचष्टाम्॥व्याचष्टाहि॥व्याचष्टम्हि॥
रिपेसस्यतःसिपिवा॥अचकात्॥अचकाः॥रव्यापकथने॥अरव्यातिः॥आ
रव्यातः॥आरव्यायात्॥आरव्यायातां॥आरव्यातु॥आरव्याताद्धा॥आरव्या
त्॥आरव्यातां॥आरव्युः॥आरव्यातं॥आरव्यात॥आरव्यां॥आरव्याव॥अ
रव्याव॥आरव्याम॥मृजेर्वृद्धिः॥पितिपरे॥मार्ष्टि॥मृष्टः॥मृजंतिः॥मार्ष्टि॥
मृष्टः॥मृष्ट॥मार्ष्मि॥मृज्वः॥मृज्मः॥मृज्यात्॥मृज्यातां॥मृज्युः॥मार्ष्टु॥
मृष्टद्धा॥मृष्टंमृजैतु॥अमार्ष्ट॥अमृष्टं॥अमृजन्॥इत्यादि॥निजादि
नांषत्वेस्यगुणोनवति॥लुकिसति॥णिजिरेशोचपथग्भावयोः॥आदेः
स्मस्तः हूर्दिश्च॥निञ्अवजने॥अवनिजाते॥अवनेक्ष्ट॥अवनेनिजा
तां॥अवनेनिजतां॥अवनेनिक्ष्व॥विचिरपपकृकरणेषेवेक्ष्टि॥विष्
व्याप्तौ॥वेवेष्टि॥वेविष्टः॥वेविषंति॥वेवेक्षि॥वेविक्ष्थः॥वेविष्ठ॥वेविक्षि॥ ३२

वेविष्वः॥वेविष्मः॥वेविष्यात्॥वेविष्यातां॥वेविष्युः॥वेवेष्टु॥वेविष्टद्धा॥वे
विषं॥वेविषंतु॥अवेवेट्॥अवेवेड्॥अवेविष्व॥अवेविष्यु॥इत्यादिः॥पथा
लनेपरणेयोः॥क्रुरेदिश्च॥ऋतोरिःपूर्वस्य॥व्याड्पूर्वः॥व्यापिपर्ति॥व्या
पिपृतः॥व्यापिपृति॥व्यापिपर्षि॥व्यापिपृथः॥व्यापिपृथः॥व्यापिपर्मि॥
व्यापिपृवः॥व्यापिपृमः॥व्यापिपृयात्॥व्यापिपृयातां॥व्यापिपृयुः॥व्यापि
पृयातां॥व्यापिपृयां॥व्यापिपृयाव॥व्यापिपृयाम॥व्यापिपर्तु॥व्यापिपृ
ताद्धा॥व्यापिपृतं॥रुरोर्दिस्योवाऽडागमोनवति॥व्यापिपरत्॥व्यापिपृ
तां॥व्यापिपरुः॥व्यापिपरः॥ऋगतौ॥असवर्णेस्वरेपरेस्येकारस्यइयादे
शोवक्तव्यः॥इयर्ति॥इयतः॥इयति॥इयर्षि॥ईयतथः॥इयथ॥इयर्मि॥इयवः॥इ
यमः॥ईययात्॥ईययातां॥ईययुः॥ईयर्तु॥ईयताद्धा॥ईयतं॥ईयत्तात्॥स्वरा
दित्वात्॥द्वितीयाः॥डागमोनवति॥ऐयरत्॥ऐयः॥ऐयतां॥ऐयरुः॥ऐयरः

ऐयः ऐयतुः ऐयतुः ऐयतः ऐयथुः ऐयथः ऐयव ऐयम ऐयतिष्यतः ऐयतिष्यतः ऐयतिष्यन्तः ऐयतिष्यसि ऐयतिष्यथः ऐयतिष्यथ ऐयतिष्यामि ऐयतिष्यावः ऐयतिष्यामः ऐयात् ऐयाताम् ऐयुः ऐयाः ऐयातम् ऐयात ऐयाम् ऐयाव ऐयाम ऐयतु ऐयताम् ऐयन्तु ऐयाहि ऐयतात् ऐयतम् ऐयत ऐयानि ऐयाव ऐयाम ऐयत ऐयताम् ऐयन्तु ऐयेयम् ऐयेव ऐयेम ऐयेयुः ऐयेथाम् ऐयेरन् ऐयेथाः ऐयेयाथाम् ऐयेध्वम् ऐयेय ऐयेवहि ऐयेमहि ऐयिष्यत ऐयिष्यताम् ऐयिष्यन्त ऐयिष्यथाः ऐयिष्येथाम् ऐयिष्यध्वम् ऐयिष्ये ऐयिष्यावहे ऐयिष्यामहे इत्याख्यातप्रक्रियासमाप्ताः ॥ ॥श्री॰ श्री॰ श्री॰ श्री॰ श्री॰

।१।गणपतयेनमः।।अथकृत्स्वरूपाणिरूप्यंते।।कृतकर्त्तरि।।वर्त्तमा
णःपुरुषयंःकर्त्तासंज्ञकः।।संचकर्त्तरिभवति।।चकारात्भावकर्म्मणोर्थे।।
तवुण्।।धातोस्तवुणेपरेयोनवतः।।कर्त्तरिवाच्यः।।यङ्लुगिति स्थिते।।
नामसंज्ञायांस्यादिः।।स्तुसार।।सेरा।।यङ्।।ऊकऊकरणे।।करोतीतिकर्त्ता।
हृञ्हरणे।।हरतीतिहर्त्ता।।कृतःवसादेरिट्।।धातोःपरस्यकृत्स्वरूपस्यवस
ादेरिडागमोनभवति।।यङ्लुग्विधेयः।।स्रोदेःस्वरः।।सृतेसौसर्विता।।ए
धतेऽसौएधिता।।भवतीतिभविता।।उदितावा।।उदिधतोः वसादेः कृ
त्स्वरूपस्यवाइडागमोनभवति।।रुषुक्रोधे।।रोषतीतिरोष्टा।।रोषिता।।रिषुव
धे।।रेषतीतिरेष्टा।।रेषिता।।लुनविमोहने।।लुनातीतिलोनिता।।लोष्टा।।
णुपरस्तरणे।।उकारउच्चारणार्थः।।गोपयतिस्मसोगोपिता।।गोपिता।।सृहिं
सिऐ।।सहिवहोरोदवर्णस्य।।सहिवहोर्द्धातोःओवर्णस्यउदितउकारोभवे ७

तिः।।ढलोपेनिमित्तेऽकारपरे।।सहतेऽसौसाढा।।वहश्चाप्ऐ।।वहतीति
वोढा।।युवोरनाकौ।।युवुदृत्यतयोरनाकदृत्येतावादेशौभवतः।।यथासं
ख्यम्।।पचतिवापाचयतीतिपाचकः।।णिलोपेतऊपधायाइतिवृद्धिः।।प
ठतिवापाठयतिइतिपाठकः।।करोतिवाकारयतीतिकारकः।।भवतिवाभा
वयतीतिभावकः।।लुञ्छेदने।।लुनातिवालावयतीतिलावकः।।युमिश्र
ण।।योतिवायावयतीतिपावकः।।ऊयाचयोर्याचां।।याचतेऽसौयाचकः।।
इत्यादि।।नम्युपधत्वक।।नाम्युपधक्नोतेः कपत्ययोभवति।।ककारोगु
णप्रतिषेधार्थः।।क्षिपिप्रेरणे।।क्षिपतीतिक्षिप्तः।।निरिरविक्षेपणे।।निनर्त्ती
तिनिरः।।विरज्ञाने।।वेत्तीतिविदः।।जानातेश्च।।जानातेर्ज्ञीनोः कःपत्य
योभवति।।ज्ञावबोधने।।जानातीतिज्ञः।।च्वौनपिइतिअकारलोपः।।
पचिर्नदिग्रहोरयुणिनि।।पचादेर्नेपादेयहोरेच्च आयुणिनिइत्येतेप

स्यया नवति॥ पचतीति पचः॥ वृतीति वरः॥ षिवृसेवने॥ सवतेऽसौ स
वः॥ दृणातिसमक्षौ॥ दृढितः॥ दृतिर्धातौ मुमागमो नवति॥ नंस्तीति नंस
नः॥ रमुक्रीडायां॥ रमतेऽसौ रमणः॥ रोयुण्॥ स्रजावृद्ध्यनस्मात धातोया
णुप्रत्ययो नवति॥ रोतिवारावयतीति रावणः॥ णिलोपधातोर्नामिनः॥ हति
वृद्धिः॥ रनोशोसो॥ गृह्णातीति ग्राही॥ रशवे॥ विपूर्वः॥ विशवेणवीतीति वि
रावी॥ दशाहेः शः॥ दशारेर्धीतोः शः प्रत्ययो नवति॥ शितिचत्वर्वत्॥ शितिप्रत्य
येपरेचत्वर्वतिवारिषुयत्कार्यंउक्तंतदत्र नवति॥ पश्यतीति पश्यः॥ धेटपाने॥
धयतीति धयः॥ हन हिंसागत्योः॥ गमास्त्वरेऽतिऋकारलोपः॥ हनोघ्नः॥ गांहंती
तिगोघ्नः॥ ज्वलदीप्तौ॥ ज्वलारेणिः॥ ज्वलारेर्धातोर्णिप्रत्ययो नवति॥ ज्वलती
तिज्वालः॥ तपसंतापे॥ तपतीतितापः॥ पाघ्रेतौ॥ इकारइतौ वेतिविशेषणा
र्थः॥ इतिः इतिमुमुक्षवतीतिपंथः॥ कार्यऽण॥ कर्मणिषष्ठ्युज्यमानेकार्यऽ २

णूप्रत्ययो नवति॥ कुंनंकरोतीतिकुंनकारः॥ ग्रंथंकरोतीतिग्रंथकारः॥ आ
तोऽः॥ आकारांताद्धातोः कर्मणिषष्ठ्युज्यमानेऽःप्रत्ययो नवति॥ गोरत्नी
तिगोरः॥ धनंरत्नतीतिधनरः॥ नाम्निच॥ नाम्निषष्ठ्युज्यमानेऽःप्रत्ययो
नवति॥ द्वस्यांपिबतीतिद्विपः॥ द्वौवारौजायेते॥ सोद्विजः॥ गृहेतिष्ठतीति
गृहस्थः॥ ठुगतौ॥ स्रुचंद्रवतीतिस्रुदः॥ स्रुचःऋदे॥ स्रुचः॥ प्रत्ययेरेफो न
वतिदेपरे॥ उरसेसलोपोमुम्वा॥ उरसइतिउरसशब्दस्यसकारस्यलोपो
नवतिमुम्वा॥ उरसागछतीतिउरगः॥ उरंगः॥ खरयागछतीतिखुरगः॥
खुरंगः॥ विहायसोविहच॥ विहायसशब्दस्यविहआदेशोनवति॥ च मो
रांतरशब्दस्यखुरादेशोनवति॥ मुम्वा॥ विहायसीगछतीतिविहगः॥
विहंगः॥ अंडो॥ नाम्निकार्यचषष्ठ्युज्यमानेसत्यकारऽकारोप्रत्ययोनवतः॥
टकारऽर्थः॥ अस्थिहरतीतिअस्थिहरः॥ म्वा॥ कवचंहरतीतिकवचहरः॥

कुमारः॥धनुःधरतीतिधर्धरः॥गमः॥चरगतिभक्षणयोः॥कुरून्रेशान्चरती
तिकुरुचरः॥स्त्रियां॥ङीतिङीप्॥स्त्रीचेत्कुरुचरी॥इखखिखौ॥धातोर्नीभिकार्ययो
र्युज्यमानेइखखिखौस्तेषुस्वयंभवतः॥स्तेनंकरोतीतिस्तेनंकरिः॥खिहौ॥
आघ्रेयाते॥हिवान्घ्रातीतिहविषिः॥खितिपरस्य॥खितिप्रत्ययेपरे
विस्वमुमागमोभवति॥प्रियंवदतीतिप्रियंवदः॥क्षेमंकरोतीतिक्षेमंकरिः॥
डुनधारणयोर्घणर्थयोः॥आत्मानंबिभर्तिआत्मंभरिः॥उदरंभरिः॥एजृकं
पने॥एजोखस्॥एजृकंपनेइत्यस्मिन्खखस्प्रत्ययोभवति॥खकोरमुमा
गमार्थः॥शकारश्चतुःकार्यार्थः॥शितिचतुर्वत्॥शितिप्रत्ययेपरेचतु
र्वपरेसतिकार्येऽकृतेरेवभवति॥जनेएजयतीतिजनमेजयः॥रिवारे
यैः॥मनुत्ताने॥आत्मानंपंडितंमन्यतेऽसौपंडितमन्यः॥खुष्करणे॥क
रणेऽर्थेखुष्प्रत्ययोभवति॥नयःक्रियतेऽनेनेतिनयैकरणं॥घृतं॥ ३

स्थूलःक्रियतेऽनेनेतिस्थूलकरणं॥वृद्धिः॥नजाविण्॥नजारीनोधातु
नाविण्प्रत्ययोभवति॥कर्त्तरिवः॥वेलोपोभवति॥नजसवर्यो॥अईनज
तीतिअईनाट्॥वावसाने॥चोःकुः॥वहश्चापण॥भारंवहतीतिभारवाट्॥
भारवाहौ॥भारवाहः॥वाहोवौ॥शंसारोत्सरेपरेवाहोवोकारस्यओकारा
देशोभवति॥भारौहः॥भारौहा॥भारवाह्यौ॥भारवाड्भ्रिः॥इत्यादि॥सहेर्ये
साढिः॥सहेःसस्यषस्यात्॥साढिरूपएवंजातेसति॥ल्वादिभ्यःसहतेऽसौतुरा
षाढाट्॥मोनोधातोः॥धातोर्मकारनकारस्यनकारादेशोभवति॥ऊसेपरे
रसेपत्तौतेचशमश्रमुतपसमने॥क्विप्॥सर्वधातुभ्यःक्विप्प्रत्ययोभवति॥
हुझल्भ्योहेर्धिरतिहृतिसृघृः॥शमामष्टानांदीर्घःश्यनिशमामष्टानांदीर्घो
भवति॥पक्षेषुशाम्यतीतिप्रशान्॥पक्षेषुशाम्यतीतिप्रशान्॥प्रशा
मो॥प्रशामः॥प्रशमो॥प्रशमः॥अनुनासावेलुप्तवत्स्तियोगसंपदादिकर्त्तरि

स्यन्त्रनृतङावर्थेवाच्येसतिकन्त्वस्तियोगेक्विप्रत्ययोभवति॥क्वोरीर्घ
ऽचःस्य॥क्वोप्रत्ययेपरेअस्यअवर्णस्यऽजभवतिअन्यस्वरस्यदीर्घोभव
ति॥क्वेर्लोपः॥क्वेर्लोपोभवति॥अमिथुनंमिथुनंसंपद्यतेतत्स्यकरणंइ
ति॥मिथुनिकरणं॥अशुक्लःसंपन्नःतस्यभावःऽतिशुक्लीभावः॥अ
सहायःसहायसंपन्नस्यारितिसहायीस्यात्॥अहेतुःहेतुःसंपन्नस्त
त्कृतंऽतिहेतुकृतं॥क्वोसलोपश्च॥क्विप्रत्ययेपरेसकारस्यलोपोभवति॥
उत्सुकंमनोयस्येतिउन्मनाः॥अत्वसोःमा॥नउन्मनाःअनुन्मनाःसं
पन्नतस्यभावःऽउन्मनीभावः॥डाचःकविधकृत्यः॥अनृतङावर्थेडाच
प्रत्ययोभवति॥अदुःखीदुःखीसंपन्नःसंकरोतीतिदुःखाकरोति॥आतो
मनिण्वनिण्यञ्च॥आकारांताद्धातोर्मनिण्कनिण्वनिण्ऽत्येतेप्रत्यया
भवंति॥ऽकारउच्चारणार्थः॥सुष्ठुरातीतिसुराःमा॥नरिरातीतिनर्

रिक्षा॥राजनशब्दवत्प्रक्रिया॥स्वामि॥स्वांमागमाद्रीनामीभवती॥
क्विप्रत्ययेपरेनक्विपि॥ऽञ्चऽञ्चईं॥सुष्ठुपिबतीतिसुपीर्वाक्विप्॥
सर्वधातुभ्यः॥क्विपप्रत्ययोभवति॥क्विपःसर्वापहारिलोपः॥कर्मकरो
तीतिकर्मकृत्॥सोमंपिबतीसोमपाः॥दीर्घात्रलुक्॥सर्वंपश्यतीति
सर्वदृक्॥दिवंगमितिकुत्वं॥श्रिञ्सेवायांप्रणारदीर्घताचवक्तव्या॥सुष्ठु
श्रयतीतिश्रीः॥पक्षेनीप्रायां॥तत्वप्रष्टतीतितत्वप्राट्॥णहबंधने॥क्वि
यनह्युपोपसर्गस्यदीर्घताचवक्तव्या॥उपसमीपेनह्यतीतिउपानत्॥
कर्तरिक्वीवतीतिकृत्विकीः॥यतः॥यतऽत्यनेनअकारलोपः॥ध्यै
तायांध्यायतेक्विपिसंप्रसारणं॥ध्यायतेर्धीनां॥क्विपप्रत्ययेपरेसंप्रसा
रणंभवति॥सुष्ठुध्यायतेऽतिसुधीः॥ईषदूनकसकोवापमानेकार्यः॥ऽ
ईषदूनोःएकसकोप्रत्ययोभवतः॥चकारात्क्विपिकार्येउपमानेसति॥

आसर्वादेः॥एतेषुप्रत्ययेषुपरेषुसर्वादेःपूर्वस्येदन्तंभवति॥अन्यादृशः
शब्दतेअन्यादृशः॥अन्यादृक्षः॥अन्यादृक्॥तत्प्रकारादृशब्दतेतादृशः॥
तादृक्षः॥तादृक्॥किमुदमोकीरा॥किमशब्दस्येदमशब्दस्यकीरादेशा
स्तेचावादेशोभवतः॥कीदृशब्दतेइतिकीदृशः॥कीदृक्षः॥कीदृक्॥अयमि
दंशब्दतेइतिईदृशः॥ईदृक्षः॥ईदृक्॥मादृशः॥मादृक्षः॥मादृक्॥भवाति॥षुदोवि
धानेर्थेटकारस्योरीघीतौचवक्तव्यौ॥भवत्प्रकारादीदृशब्दतेइतिभवादृशः॥भ
वादृक्षः॥भवादृक्॥कीदृक्॥अयमिवंशब्दतेइतिईदृशः॥ईदृक्षः॥ईदृक्॥
अमुमिवंशब्दतेइतिअमादृशः॥णिनिरतितंतेधातोरतितंकालेशीलेचणि
निप्रत्ययोभवति॥अग्निंष्टोमेनयजतिस्मासोऽग्निष्टोमयाजी॥उक्थंशंस
नंशीलंउक्थशंसी॥दानोशीसो॥किपवनिपडाः॥धातोःअतीतंका
लेचकिपवनिपडाइत्येतेप्रत्ययाभवंति॥हन हिंसायां॥वृत्रंहंतिस्मासो ५

वृत्रहा॥यत्रतिस्मासोयज्वा॥सोमंसुनोतिस्मासोसोमसुत्वा॥सरसि
जातं॥सरसिङे॥सर्वंगच्छतीतिसर्वगः॥सामंगायतिस्मासोसामगाः॥
रुक्मवत्॥धातोरतितंकृकेवत्प्रत्ययोभवतः॥नावकार्योक्॥कृव
लुकर्तयेव॥क्रियतेस्मासोकृतः॥घटः॥करोतिस्मासोकृतवान्॥उकारा
नुबंधोनार्थः॥लोपस्तनुदात्तनिमित्तंगस्तृगतौ॥आगम्यतेस्मतन्नआ
गतं॥स्थीयतेस्मतत्स्थितंपदेवदृतेन॥नावेनपुंसकत्वंवावक्तव्यं॥ग
त्यर्थाकर्मकाकर्तरिक्तः॥गत्यर्थाकर्मकाच्चधातोःकर्तरिक्तःप्रत्ययो
भवति॥शमूदमूउपशमने॥शाम्यतिस्मासोशांतः॥दांतः॥क्तः॥धातोक्त
स्यस्यपरस्यवसादेरिडागमोभवति॥अगतौ॥अटतिस्मासोऽटि
तः॥तिष्ठतिस्मासोस्थितः॥क्तोवासट्॥सेक्तप्रत्ययस्यवाकिञ्चवति॥
द्युतिस्वाप्योःसंपदादिक्विप्॥द्योततेस्मासोद्युतिः॥प्रद्युतिः॥स्त्रियांक्तिन्वि

मोचने ॥ दोदितिस्मासोदितः ॥ रुदितः ॥ गृहीतः ॥ इतोयत्तो ॥ ग्रहणीना
मिदुरिति नवति ॥ किनः ॥ उवर्णोतोधर्णोनाचपीळधातोः परस्यकिन्त्स्य
यस्यदुरुनवति ॥ यतेस्मासोयुतः ॥ वियतेस्मासोवृतः ॥ म्रियतेस्मासो
मृतः ॥ नवतिस्मासोनुतः ॥ प्रीयतेस्मासोप्रीतः ॥ आरीरितः ॥ आरिरिन्
रितश्चधातोपरस्यकित्स्यधस्यदुरुनवति ॥ किनांतकवर्तमाने पिजिका
रन्तुबंधानांधातुनांवर्तमानेर्थेतकप्रत्ययोनवति ॥ अपिशब्दात्कर्मणिए
स्तथ्नोरथ्न ॥ रकारादुत्तरस्यकितः तकारशब्दस्यनत्वंनवति ॥ रकारस्य
चनकारः ॥ त्रिमिदास्निहने ॥ मिन्नमन्नंतैलेनवर्त्तते ॥ त्रि पिदागात्रंप्रस्र
रेण ॥ आयासनपस्विद्यतेअसौपस्विन्नः ॥ त्रि क्ष्विदागात्रसंचरणे ॥ क्ष्विद्यतेत्र
सौक्ष्विण्णः त्रराजघुंकिति ॥ त्रराजभ्रुगारणानवतिपरनिष्ठनोत्रधतेत्र
सौऋग्धंत्रन्ने ॥ रः ॥ रेफादुत्तरस्यकितस्तकारस्यनत्वंनवतिरुनदृ ॥ क्रुञ्

हिंसायां ॥ द्यो विहसादितिदीर्घः ॥ विक्रीयतेस्मतत्विक्रीणं ॥ जधजघ्
वयाहानौ ॥ धकारः षञ्जिरामऽइत्यस्य विशेषणार्थः ॥ जीर्यतेस्मतज्जी
र्णं ॥ शरीरं ॥ त्वाद्यौरितत्वादरिरितश्चधातोस्तोनानवति ॥ लूयतेस्मासो
लूनः ॥ क्षिक्षये ॥ क्षेः क्षीधीनीषायां ॥ क्षेधीनोवाक्षीधीनिषायांक्षीधीरेवतस्य
नत्वं ॥ क्षीयतेस्मासोक्षीणः ॥ क्षितः ॥ ग्लायतिस्मासोग्लानः ग्लीनः ॥ ग्लाय
तीतिग्लानः ॥ क्षीनः ॥ दोदति ॥ दाऽस्यस्याऽइवतितकारादेकितिपरे ॥ दीयते
स्मतद्दत्तं ॥ दातिरसोदत्तवान् ॥ स्वगतोवा ॥ स्वगदुत्तरस्यदाऽस्यस्यतो
वानवति ॥ किनिपरे ॥ प्रदीयतेस्मासोप्रदत्तः प्रत्तः ॥ प्रदत्तः ॥ त्र्यवदीयतेस्म
तत्त्र्यवत्तं ॥ त्र्यवदत्तं ॥ यज्ञोयवराणांऽइतिसंप्रसारणं ॥ एषराजारघः
ऽइतिपत्वं ॥ दूयतेस्मतद्दूनं ॥ दुषपूबीजतंतुसंतानं ॥ दुष्यतेस्मतद्दु
बीजं ॥ वरुप्तापरे ॥ संप्रसारणं ॥ होढःऽइतिढत्वं ॥ तथार्द्धः ॥ दुनिदु ॥ दिं

तोलोपोदीर्घश्च॥ऊह्यतिस्मासोऊढः॥ऊढोऽनड्वाहएंगः॥व्यूह्यसं
वरणे॥संवियतेस्मतत्संवितं॥ह्रेऽहरणे॥आहूयतेस्मतत्वाहु
तं॥वस्व्यक्रायांवाचि॥उप्यतेस्मतत्उप्तं॥वसनिवासे॥उषाऽःघः॥
वसतिस्मासोऽउषितः॥स्वपितिस्वत्रसासुप्तः॥रुधिबुध्नुक्षायां॥रु
ध्यतेस्मासोरुधितः॥वसिरुधोरिट्॥वसिरुधोधातोपरस्यकित्स्य
यस्यइडागमोभवति॥त्राणेघावानिपात्यते॥त्रैङ्पालने॥त्रायतेस्म
सोत्राणः॥त्रातः॥जिरुतिस्महीणः॥हीनः॥वागतिगंधनयोः॥निर्वा
तिस्मासोनिर्वातः॥निर्वाणः॥संपर्युपेभ्यःकरोतेर्भूषणेऽर्थेवाच्येसतिभुडागमोभवति॥सं
स्क्रियतेस्मासोसंस्कृतः॥उपस्कृतः॥परिस्कृतः॥जनिप्रादुर्भावे॥जने
र्धातोर्जात्रादेशोभवति॥जायतेस्मासोजातः॥पचोवः॥पचःपरस्यत

स्यवस्यात्॥पच्यतेस्मासोपक्वः॥शुषशोषणे॥शुष्यतेस्मत्रसोशुष्कः॥
शुषकः॥षःपरस्यतस्यकःस्यात्॥स्कायस्क॥कायस्फीरादेशोभवति॥ईस्फा
ईङ्वृद्धौस्फायतेस्मत्रसोस्फीतः॥कसुकाभोएवेवत्॥धातोःकसुका
भोप्रत्ययोभवतः॥अतीतकालेतोचणपूएइतिभवतः॥एवारिल्लिवि
त्रचने॥यथाचणपूपरस्यैतथाकसु॥यथात्रात्मनेपरएतथाकान्॥कका
रोगुणप्रतिषेधार्थः॥विनेरविनिघान्॥चक्रेत्रसोचक्राणः॥शत्रृशानौ
तिपूतेवत्॥क्रियायां॥क्रियायांक्रियापरेगम्यमानेसतिशत्रृशानोप्र
त्ययोभवतः॥पचतीतिपचन्नास्ते॥पठतीतिपठन्॥तिष्ठतीतितिष्ठन्॥गा
यतीतिगायन्॥मुगानेतः॥अकारस्यत्रानेपरेमुगागमोभवति॥गछ
तइतिगछमानः॥पचतेसोपचमानः॥पठतेऽसोपठमानः॥यजतेऽसोय

जमानः॥स्तौति॥आसेरानई॥आसेपरस्यानावर्तमानस्याकारस्यईका
रादेशोभवति॥आस्तेरुसोआसीनः॥वाहीपोशतुः॥अवर्णात्परस्यशतु
र्वानुमागमोभवति॥ईकारईत्यपरे॥तुरन्तीतितुरन्॥तुरती॥तुरंती॥
स्त्रीदृश्यतेतुरत्॥अप्ययोगानित्यं॥अपत्रत्ययस्ययत्रत्ययस्यसंबंधि
नोऽवकाशस्परस्यशतुर्नित्यंनुमागमोभवति॥पचतीतिपचंती॥पठती
तिपठंती॥रिक्षतीतिरिक्षंती॥दरपते॥क्विरक्कानांजक्षादीनांवशतुर्नु
मप्रतिषेधोवक्तव्यः॥शोचारक्षतीतिरक्षत्॥रक्षतीतिरक्षत्॥जक्षती
तिजक्षत्॥जागरीतिजाग्रत्॥दरिद्राद्गीतौ॥दरिद्रातीतिदरिद्रत्॥च
कासतीतिचकासत्॥अनुशासतीति॥अनुशासत्॥विदेर्वावसुः॥वि
दधातोःशतुर्विषयेवावसुःप्रत्ययोभवति॥वेत्तीतिविद्वान्॥विद्वन्॥
अत्रभवत्॥तत्रभवच्छब्दोपज्यार्थेनिपात्यते॥अत्रभवंतोभद्रमित्राः॥ ८

तत्रभवज्जिनदत्तस्यैतल्लिंगं॥शीलेतन्॥धर्मोस्यनुष्ठेययोभवतिशीले
स्वभावेर्थे॥करणेशीलःकर्त्री॥हरणःशीलहर्त्ती॥इस्नुक्रुकौशीलेर्थेइस्नुस्नु
क्रुकइत्येतेप्रत्ययाभवंति॥शीलंकारिस्नुः॥निराकरिस्नुः॥ग्रसुश्रन्थे॥अस
स्नुः॥घहिस्नुः॥जिस्नुः॥स्णास्नुः॥विस्नुः॥गृधुः॥गृधुश्चनिकांक्षायां॥गृ
ध्नातीत्येवंशीलःगृध्नुः॥षाकोकेण्वुः॥धातोरीलेर्थेवाकउकेण्वुइत्येतेप्र
त्ययाःभवंति॥वरनिवारणे॥वरतीत्येवंशीलःवराकः॥स्थितः॥वराकी॥नि
रुद्यमोद्यायां॥निरुद्यतेत्येवंशीलःनिरुद्यकः॥निरुद्याकः॥निरुद्यः॥सांवत्सरी
संज्ञायांच॥सप्तसप्ततातत्पूर्वात्तत्संख्यातोऽस्मिन्नधीतेशीलार्थेवि
नाऽप्रत्ययोभवति॥वत्सरपदेनाषष्ठे॥इष्टायामात्मनःसः॥यःसे॥चोक्षुः॥
क्लिशितिषत्वं॥कषसंज्ञायांहशः॥यतः॥विवक्षतीतिविवक्षुः॥शंसक्रतौ॥
आशंसतीतिआशंसुः॥जिघत्सतीतिजिघत्सुः॥पिपासतीतिपिपासुःक

मुकोनौ॥ कामयतेस्येवंशीलः कामुकः॥ कर्मेस्वार्थेण्डुः॥ नवतीस्येवंशीलः
नावुकः॥ नमारेरः॥ नमादेर्गणात्तरप्रत्ययोनवति॥ एवंप्रकारेश्वेच॥ न
मतेस्येवंशीलः नम्रः॥ नमप्रह्वीभावे॥ ष्वस्वप्ने॥ ष्वसारकारः घुसाहचातो
कारप्रत्ययोनवति॥ जक्षतीस्येवंशीलंघस्मरः॥ सरतीस्येवंशीलः समरः॥
अतीस्येवंशीलःअत्वरः॥ नासादर्धुरः॥ नासतीतौ॥ नासत्येवंशीलःना
सुरः॥ चजाकगोर्वति॥ धातोश्चकारजकारयोःककारगकारौनवतः॥ वि
तिपरे॥ ननक्तीस्येवंशीलः॥ नंगुरः॥ छिदिलिदिविधिखिदांकुरः॥ यङुकः॥
यङुकः॥ यङ्लुगंतोरुकप्रत्ययोनवति॥ शीलेर्थेलुक्॥ तत्सन्नियोगेयङ
लुग्भवति॥ याज्यतेस्येवंशीलः यायजूकः॥ दंदश्यतेस्येवंशीलः दंदशूकः॥
लिनत्तीस्येवंशीलः छेदुरः॥ लिनुत्तीस्येवंशीलः लिदुरः॥ वेत्तीस्येवंशीलः
विधुरः॥ जागर्तीरुकः॥ जागर्तीस्येवंशीलः जागरूकः॥ एवंनेराजिस्फ

गमिस्पः करपू॥ हस्वस्यपितिकृतितुक्॥ ध्वरः॥ जिक्वरः॥ नक्वरः॥ सुक्वरः॥
गक्वरः॥ आगक्वरनिपात्यतेशीलेर्थेआगक्वरः॥ लियःकुकुकोनीरुः॥ नी
रुकः॥ आदृतःकीर्ध्यभ्यतेः॥ आकारांदकारांताच्चधातोःशीलेर्थेभ्यतेकाले
किप्रत्ययोनवति॥ धातोश्चविवचनं॥ गमःसामंपपियज्ञेदृग्गाश्चक्रिरजु
तं॥ पाचकानवत्रिगजहिपुंडरिकेमहाद्विजान्॥ सहोणार्थयः॥ सर्वस्मिन्
कालेऽणार्थप्रत्ययोनवति॥ करोतीतिकारः॥ अत्रतृप्रत्ययः॥ कर्तातीति
कारुकः॥ अत्रतृकण्प्रत्ययः॥ वागतिगंधनयोः॥ वातीतिवायुः॥ अत्रतृ
प्रत्ययः॥ अतोयुक्॥ अतसातत्यगमने॥ अततीतिआत्मा॥ अथवाज्ञा
नादीनसर्वान्विषयान्आप्नोतीत्यात्मा॥ अत्रमनिण्प्रत्ययः॥ कुशआ
कोशे॥ क्रोशतीतिक्रोशनप्रत्ययः॥ अवरक्षपालनयोः॥ अवतीतिऊर्म्
मकप्रत्ययः॥ किंवातसंप्रसारणं॥ साधवोमकलीमः॥ धर्मः॥ नहिवृहिवृ

ओ॥ ब्रह्मणात्वब्रह्म॥ मनिप्रत्ययः॥ मन्युपधायाःकरः॥ मनिपरेऽपधा
यानृतस्यकारस्यरोनवति॥ रघिसामर्थ्ये॥ उपप्रत्ययः॥ रंघतेशास्त्रंशत्रु
णाअनंगछतीतिरघुः॥ युवहनमिन्यानि॥ योतीतियानिं॥ वहतीतिवन्हिः
इरिच्चिरिःकिप्यारः॥ चरिअल्हादने॥ शक्लृशक्तौ॥ रुधिरआवरणे॥
रुदंतसोरुद्रः॥ चंदंतसोचंद्रः॥ शक्नोतीतिशक्रः॥ रोदतिअंसोरुद्रः॥ धियते
सोवर्मः॥ मप्रत्ययः॥ धारेरुलिक्॥ धार्यतेसोधलिः॥ अगिरंगिलोगस्य
थीः॥ अंगतेसाअंगुलिः॥ लंगुलिः॥ रंगुलि॥ आगमिष्यतिअसौआगमी॥
भविष्यतःसोभावी॥ अत्रणिप्रत्ययः॥ ईशऐश्वर्ये॥ ईष्टेसोईश्वरः॥
वरःप्रत्ययः॥ जंगम्यतेअसौजंगमः॥ अप्रत्ययः॥ राजतेसोराजाराजा
दरन्॥ योतीतियुवा॥ युवारुकन्॥ वचोरस्॥ उच्यतेतत्तवच॥ मरुक्
जायो॥ महतेसोमरुः॥ सोकूर्धकलिमः॥ नलंस्फरः॥ निघालिमं॥ कालं॥

यकुसुकराःपचेलिमा॥ आऽठकयः॥ उणादयोऽपरिमिताः॥ तुमतर्थीयां
नविष्यति॥ धातोर्नेविष्यतिकालेतुंप्रत्ययोनवतितर्थीयांक्रियायांप्रयु
ज्यमानायां॥ नोकंव्रजतिपठितुमीशेऽस्यतुमीहते॥ यञ्ञावे॥ घञ्
प्रत्ययोनवति॥ चजोः॥ कगोद्वितिःपच्यतेनतत्पचनं॥ पाकः॥ त्यजनं
त्यागः॥ विनजनंविनागः॥ दानंदायः॥ अयनंआयः॥ पापाः॥ आतोयु
कसंज्ञायांमकर्त्तरिच॥ धातोःकर्त्तरिवर्जितेकारकेभावेचघञ्प्रत्ययोन
वतिसंज्ञायांविषये॥ वेयाकरणैःकार्यंकार्यंप्रतिआहियतेऽतिप्रत्याहा
रः॥ दीयतेऽसौदायः॥ विक्रियतेऽनेतिविकारः॥ स्वरेः॥ स्वरोतोधा
प्रत्ययोनवतिनवादौ॥ स्तवनंस्तवः॥ णुस्तौ॥ नवनंनवः॥ ऊनयनंन
यः॥ नविक्षेपे॥ न्रियतेविक्षेप्यतेकामादिभिःऽतिनरः॥ मरं॥ मरोरी
नोअप्रत्ययोनवति॥ नवादौ॥ मरीरुर्धमरनंमरः॥ यमघतेऽनयासाप्र

मारा॥पुरुष इतिशेषः॥यमञ्ञपरमे॥यमनंयमः॥दिव्यतिविभ्रंश्चनेनेतिदे
वः॥षिञ्बंधने॥विशेषेणसायतेबध्यतेऽनेनेतिविषयः॥मृङ्
न्योकाठिन्यपरिछेदश्चानिधयहंतरघस्ययोनवति॥नवारे॥घृनोदशाश्च॥द
धिकाठिनंहंतीतिरधिघनः॥काठिनंरधिदस्यर्थः॥एतावान्मेधवइतिमेध
वघनः॥चकारात्त्रपस्ययः॥डुरितः॥हिंसिहिंसायां॥वर्णविपर्ययश्च॥हिनस्ती
तिसिंहः॥डुनोथुः॥डुनाधनोऽथुप्रत्ययोनवति॥नवारे॥डुवेप्रकंपने॥
वेपनंवेपथुः॥डुक्षेपक्षेपणे॥क्षेपणंक्षेपथुः॥डुवमउद्गिरणे॥डुएरिस
मर्षे॥नंरथुः॥डुर्ंऋगतिवृद्ध्योः॥ऋथुः॥डुतस्त्रिमकृतनकृते॥डुतो
धातास्त्रिमकृप्रत्ययोनवतितेनधात्वर्थेनकृत्यर्थेवाऽमसति॥क्रियानिव
र्त्तः॥कृत्रिमः॥घटःसंभारेणनिवर्त्तसंभर्त्तिमं॥युजं॥नेऽवौ॥धातोर्नऽ
कीरस्तोप्रत्ययोनवतः॥नवारे॥यतिप्रयत्नेयतनंयत्नः॥प्रथप्रेः॥प्रथ

तेधातोर्नेपरेषकारस्यशकारोरेफोनवति॥पथ्यतेऽसौप्रश्नः॥स्तोश्चुनिः
श्चुः॥यतेऽसौयत्नः॥स्वप्नः॥यत्नः॥आतोनपिसाकारलोपः॥विधानंवि
धिः॥संधानंसंधिः॥ऋनोनिधीयतेयत्रसऋनोनिधिः॥युङ्॥धातोर्नी
वेऽर्थेयुङ्प्रत्ययोनवति॥नपुंसकेचक्रियतेतत्करणं॥हीयतेतत्रानं॥
हूयतेतत्हवनं॥ह्वयतेतत्हूषणं॥ऊरस्यारसलोपश्च॥उतऊपसर्गा
त्परयोः॥स्थाऽस्तनयोःसलोपोनवतिऊत्वंचानंऊह्वयतेतत्ऊत्तंनं
योःसंधानेआधारेचयुङ्प्रत्ययोनवति॥पच्यतेऽनेनेतिपचनः॥अ
ग्निःपच्यतेययापचनीका॥स्थाली॥इषरत्सुषल्यु॥इषरादिषुप्रयुज्य
मानेषुखल्यरत्यतोप्रत्ययोनवतः॥सुखेननवनं सुखनवः॥इषऊवः॥
सुकरः॥दुष्करः॥इषयोनः॥युधसंप्रहारे॥दुखेनयुध्यतेऽसौदुर्योधनः॥
सुयोधनः॥तव्यानीयौ॥धातोःतव्यआनीयौप्रत्ययोनवतः॥नवा

देविषये॥ज्ञेयंतेततज्ज्ञातव्यं॥ज्ञानीयं॥क्रियंतेततत्कर्त्तव्यं॥करणीयं॥
आस्यंतेतत्॥आसनीयं॥आसीतव्यं॥हृग्राह्यं॥ग्रहणीयं॥ग्रहणीनोमिदृङ्भवति।
गृह्यंतेततत्गृहीतव्यंग्रहणीयं॥वृङ् संभक्तौ॥वियंतेततत्वरितव्यं॥स्वराघः
स्वरोद्घातोर्यप्रत्ययोभवति॥वेयं॥नेयं॥हेयं॥त्यक्तं॥यएतेभावकार्ययो
र्विहितास्तव्याद्यस्तेऽहेविधौवक्तव्याः॥रोरात्रसेदृशं॥स्त्रीनोहीदृश्यम्॥
स्वाध्यायोनावेदः॥स्वाध्यायोऽध्येतव्यः॥श्रवणीयः॥मन्तुंयोग्यःमंतव्यः
मनीनीयः॥ध्यानयोग्यःध्यातव्यः॥सप्रत्ययास्मरणेएतेप्रत्ययाभवंति॥
नितरांधातुंएष्यः निर्ध्यासितव्यः॥विशेषणज्ञातुंएष्यः॥विज्ञासि
तव्यः॥ऊंवर्णकेऽवर्णोतद्धातोरावर्णकेर्थेध्यञ्प्रत्ययोभवति॥ऊरोतार्थं
प्रत्ययःस्वरवत्॥अवरूपंनवनंअवरूपनावं॥मामासंसति॥अवरूपमारीनां
अंतलोपमिष्टेतरूपाख्यिकाः॥लुंपेरवरूपमःकल्पेतुकाममनसोरपि॥स १२

मोवाहितततोमांसस्यपचियुद्घजोः॥तव्यारीनांमित्संज्ञा
पाणियनीयानां॥अवरूपंलभतेऽसौअवरूपलाभनोलुंकामोयस्यस
नोलुकामः॥श्रोतुकामः॥श्रोतुंमनोयस्यासौश्रोतुमनावः॥सम्यक्
प्रकारेणहितंसहितंसततं॥संततं॥मांसस्यपचनंमांसपाकः मास
पाकः॥मांसौदनः॥सुपधातुक्यप्॥रुपधातोःक्यपप्रत्ययोभवति॥
नावकार्ययोः॥वत्यतेततत्कर्त्यं॥कतीछेदने॥निकृंत्यं॥कृत्यातल्याञ्च
क्यपिचालुक्॥स्तूयतेततत्स्तुत्यं॥क्रियतेततत्कृत्यं॥स्त्रियांयजो
र्भावे॥यजोरधातोःस्त्रियांभावेक्यपप्रत्ययोभवतिकित्वात्संप्रसारणं॥
इज्यतेसाइज्या॥व्यजगतौदेवपूजनेच॥समज्यतेसासमज्यासिका॥रु
नस्तव्यहेतुधातोःक्यपप्रत्ययोभवति॥नकारस्यतकारः॥ब्रह्मणःहन
नेनघासाब्रह्महत्या॥स्त्रियांभावेक्तिः॥धातोःक्तिःप्रत्ययोभवति॥स्त्रि

योनावे॥ अनुञ्जतिः॥ पच्यतेसापतिः॥ पचिविस्तारे॥ पच्यतेसापंक्तिः॥
उप्यतेसाऽप्तिः॥ संपद्यतेसासंत्तिः॥ साप्यतेसाप्तिः॥ त्वाधोतिनुः॥ गृ
ह्यतेसाग्रहीतिः॥ स्त्राप्यते॥ सास्त्रीतिः॥ हुवत्यातिमुटिः॥ गुण्यश्च॥ संख्य
तेसासंख्यातिः॥ कर्त्तरिक्तिच्च॥ प्रकुरुतेऽतिप्रकृतिः॥ विधतिः॥ इकास्ति
पौधातुनिर्देशेपचऽत्ययंधातुःपचिपचति॥ यजित्तमऽषितोधातोर्नि
र्देशस्त्रियामऽप्रत्ययोनवति॥ पच्यतेसापचा॥ मज्जुषशुद्धौ॥ मज्यते
सामज्जा॥ निषतेसानिद्रा॥ छिद्यतेसाछिद्रा॥ जरेस्त्रजनुबंधरहितात्
प्रत्ययावक्तव्यः॥ जषजषवयोर्हानौ॥ जीर्यतेसाजरा॥ जरा॥ गुरोर्हसा
त्॥ गुरुमतोरुसंज्ञातऽप्रत्ययोनवति॥ एध्यतेसाऽइष्टा॥
ऽइषुचेष्टायां॥ ऽइष्यतेसाऽइष्टा॥ ऊहवितर्के॥ ऊह्यतेसाऊहा॥ ऽइत्तरर्शनेप्र
त्ययोनतत्॥ प्रत्ययोनाच्चधातोरप्रत्ययोनवति॥ चि॥ किर्य्यतेसाचिकी १३

र्षा॥ पुत्रीयतेसापुत्रीया॥ पूर्वकालेका॥ धातोःपूर्वकालेकाप्रत्ययो
नवति॥ समानकर्तृकेधातौप्रयुज्यमाने॥ स्नात्वाभुंक्ते॥ भुक्त्वाव्रजति॥
नक्तंसेऽकिद्वा॥ त्क्वासेऽकित्॥ नतिला॥ अत्रवाशब्दोव्यवस्थावि
कल्पार्थः॥ तेनभुङ्मरगृधुकुधुक्रियवःवसोभुक्ताकित्॥ मरित्वा॥ मुक्त्वा॥
ऽस्मारि॥ हसातात्से टोहसाऽरिकोपधात्वंतात्॥ क्तोसेऽकित्तूवा
ऽविऽमुषग्रहस्वपिप्रच्छांनित्याकित्॥ लेखित्वालिखित्वा॥ अवांतऽति
किं॥ ऽदित्वा॥ गृहीत्वा॥ ऽस्मारोसंप्रसारणं॥ उषित्वा॥ अलंखल्वोः॥ प्रति
षेधेक्त्वा॥ प्रतिषेधवचनयोरलंखल्वोः॥ प्रयोगेपूर्वकालेपिक्त्वाप्रत्य
योनवति॥ अलंभुक्त्वानभोक्तव्यं॥ खलुभुक्त्वा॥ समासेऽपि॥ समासे
सतिपूर्वकालेऽपिप्रत्ययोनवति॥ समानकर्तृके॥ धातौप्रयुज्यमा
ने॥ संभूयकरोति॥ प्रणम्यकरोतिगच्छति॥ अनञ्पूर्वइत्येके॥ अक्त

लाजल्पतिक्यपिजेर्युण्अ॥परिणमतिलाइतिपरिणम्यस्तुके॥तत्कोले
पिदृश्यते॥मीलमीलने॥अक्षण्वीमिलयिलाइतिअक्षिण्वीमी॥मुखव्यादि
लाइतिमुखंव्यादायस्यपितिविग्रहः॥पोनःपुण्यणम्॥परंद्विअ॥समानकर्तृकेषु
धातुषुपूर्वकालेपानःपुण्यःर्थेधातोःणमूप्रत्ययोभवति॥
स्वपरस्यद्विर्वचनं॥पीलापीलाइतिपापंगच्छति॥लुकालुकाइतिलोग्यं
गच्छति॥कथमादिषुस्वार्थेणमूकऋ॥कथमादिकुटपरेषुस्वार्थेकऋऊ
भवंति॥कथंकारं॥नुधोनावेक्यपू॥ब्रूलनमयतेतत्ब्रूलनव्यं॥रीमुदृच॥
लक्षेधीतोरीयप्रत्ययोभवतितस्यदृप्रत्ययस्यमुडागमोभवति॥चकारात्स्त्रवीः
नरीः॥तंत्रीइत्यौनिपू॥लक्षतेऽनयासालक्ष्मीः॥स्त्रायंतेस्त्रीलेदृ॥स्त्रा
यंतेधीतोःस्त्रीलेवाच्येसतिस्त्रीशब्दसंघातयोः॥लिलोपः॥संयोगांतस्यलोपः॥
लस्त्र्यायतेसमूहंकरोतिसास्त्री॥कर्णीकरः॥कइतिवर्णकनवर्णःरेफेच ॥ १४

कारः॥रकारादीनिनामानिरामात्संत्रमणअ॥संत्रासंजनतिमे॥लोकात्
रोषस्यसिद्धिः॥परप्रत्ययस्कृगमः॥निषेकमारभ्यमिमीतेहतिमाता॥
पूर्ववत्स्थामीतिइकारः॥खंडिसमूहे॥पापानिखंडंतिसखंडः॥अइनोप्रत्य
यो॥पापस्यपादस्थिरः॥अथवापातीर्मखंडयतीतिपाखंडः॥स्वरूपोऽ
नुभूविस्मारिःरामस्करीक्षुनावकेपक्रियांचकरोचितां॥१॥अवताद्वाह
धरः॥सुराधुसुरनराकरमधुपापीतपंकजः॥२॥वर्तमाने॥नरयाःलिङ॥
आशीष्वरणयोलोदृ॥अनघतनेऽतीतेरतीतेलिदृ॥आशिषिलिङः॥६॥
अस्तनेलुदृ॥७॥स्यादौलृदृगस्यक्रियातिक्रमे॥लृङः॥भूतेसिलृदृ॥८॥
छंदसात्ता॥सेदृएण्या॥अनुदात्तास्त्रयोनिदृ॥इत्युक्तेर्गीयवोक्तेयमचेवा
वोपिकुत्रचित्॥१॥अनुदात्तेनतः॥स्थितोधोतोःपरस्मैपदज्ञागिनः॥अ
नुदात्तानुबंधनामात्मनेपदेनिमिष्यते॥२॥ ॥इतिश्रीमत्परमहंसे ---

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

॥ अथ सारस्वत्यं समाप्तं वृत्ती ॥३॥